

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jasmina Černela

»Združeni v različnosti« –
kulturni vidiki širjenja Evropske unije,
stare in nove članice v primerjalni perspektivi

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jasmina Černela

Mentor:izr. prof. dr. Matevž Tomšič

»Združeni v različnosti« –
kulturni vidiki širjenja Evropske unije,
stare in nove članice v primerjalni perspektivi

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Staršem.

Za potrpežljivost.

In vse kar sem.

*Jasmina,
Murska Sobota, marec 2010.*

»Združeni v različnosti« – kulturni vidiki širjenja Evropske unije, stare in nove članice v primerjalni perspektivi

V diplomskem delu se ukvarjamo s kulturno (ne)kompatibilnostjo starih in novih članic. Ugotavljamo, da meja med državami ne poteka strogo po osi stare in nove, pač pa da so si nekatere stare in nove članice med seboj veliko bolj podobne, kakor znotraj svojih skupin. Navedeno dokazujemo na podlagi religijskih orientacij in ekonomske kulture. Na področju religije primerjamo koliko so članice (ne)usklajene z Evropsko unijo in njenim odnosom do religije, ter med seboj. Na področju ekonomske kulture pa primerjamo (ne)usklajenost članic s skupno ekonomsko politiko, ki jo vodi Evropska unija in med seboj. Na obeh področjih med državami so razlike, pri čemer pa ni mogoče ostro zamejiti med članicami po liniji stare–nove. Predpostavljamo, da bi skupno občutenje pripadnosti Evropski uniji, lahko odigralo vlogo veziva, ko bo prišlo do nesoglasij zaradi medsebojnih razlik. Vendar ugotavljamo, da občutka skupne pripadnosti ni, in da članice razločujejo predsodki in stereotipi, ki dejansko potekajo po liniji stare, zahodne, in nove, vzhodne, članice. Trdno so zasidrani v miselnih okvirih, saj se vlečejo skozi vso zgodovino, izogniti se jim ni mogel niti pogajalski proces, zato ne preseneča, da so še vedno živi tudi v današnji Evropski uniji.

Ključne besede: stare in nove članice, religijske orientacije, ekonomska kultura, predsodki, stereotipi.

»Together in diversity« – cultural aspects of the expansion of European Union, former and recent members in comparative perspective

In the degree dissertation we are dealing with the cultural (non)compatibility of former and recent members. We are establishing that the border among countries is not situated strictly on the axis of former and recent, but some former and recent members are much more similar than within its groups. We are proving the stated on the basis of religion orientation and economic culture. In the field of religion we are comparing, how much the members are (non)harmonized with the Union and its relation towards religion and with one another. In the field of economic culture we are comparing (non)harmonization of the members with the common economic policy, directed by the Union and with one another. In both fields there are differences among countries, where it cannot be strictly defined among the former and recent members. We presume that the common feeling of affiliation to the Union could play the role of a binder, when it comes to disagreements because of mutual differences. Nevertheless, we are establishing that the feeling of affiliation does not exist and that the members are separated by prejudices and stereotypes that are actually situated according to the line of the former, western members and recent, eastern members. They are firmly grounded in mental frames since they are present throughout the entire history. Not even the negotiating process could avoid them so it is not surprising that they are still present in today's Union.

Key words: former and recent members, religious orientation, economic culture, prejudices, stereotypes.

Kazalo

1	UVOD.....	7
2	ZGODOVINSKI RAZVOJ IDEJE EVROPSKEGA POVEZOVANJA	12
	2.1 ROJENA JE EVROPA.....	12
	2.2 EVROPA IN KAREL VELIKI	12
	2.3 V ISKANJU VEČNEGA MIRU: VIZIJE ZDRUŽEVANJA MED KARLOM VELIKIM IN NAPOLEONOM	14
	2.4 EVROPA IN NAPOLEONOV ČAS	14
	2.5 VIZIJE MIRU IN ZDRUŽEVANJA: ČAS OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE.....	15
	2.6 S HITLERJEM ZDRUŽENA EVROPA IN ČAS PO NJEJ	16
3	»NOVA EVROPA« – ZVEZA 27. EVROPSKIH DRŽAV	17
	3.1 »NIKOLI VEČ!« – VZPOSTAVITEV MODERNIH EVROPSKIH INTEGRACIJ.....	17
	3.2 ČLANSTVO V EVROPSKI UNIJI – POGOJI ZA SPREJEM	19
	3.2.1 Širitev na vzhod in dvoumnost pogajalskega procesa.....	21
4	RELIGIJSKE ORIENTACIJE V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI	23
	4.1 POLOŽAJ RELIGIJE V EVROPSKI UNIJI	24
	4.2 RELIGIJSKE ORIENTACIJE DRŽAVLJANOV EVROPSKE UNIJE	26
	4.2.1 Individualna religioznost.....	26
	4.2.2 Ločitev religioznega in posvetnega	32
	4.2.3 Religijska toleranca	38
	4.3 UGOTOVITVE	41
5	EKONOMSKA KULTURA V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI.....	43
	5.1 POLITIKA EVROPSKE UNIJE NA EKONOMSKEM PODROČJU	44
	5.2 EKONOMSKA KULTURA IN DRŽAVLJANI EVROPSKE UNIJE	45
	5.2.1 Svoboda gibanja	46
	5.2.2 Tekmovalnost	49
	5.2.3 Usmerjenost k uspehu.....	52
	5.3 UGOTOVITVE	56
6	NA SLEDI SKUPNI EVROPSKI IDENTITETI	58
	6.1 O IDENTITETAH.....	58
	6.1.1 Kolektivne identitete – od nacionalnosti do nadnacionalnosti	59
	6.2 ZMEDENA EVROPSKA IDENTITETA	61
	6.2.1 Občutek »evropejstva« v starih članicah	62
	6.2.2 Občutek »evropejstva« v novih članicah.....	64
	6.2.3 »Ni ga čez domovino« – stare in nove članice v primerjalni perspektivi.....	66
7	MED CIVILIZIRANOSTJO ZAHODA IN DIVJAŠTVOM VZHODA ... PREDSODKI IN STEREOTIPI V RAZŠIRJENI EVROPSKI UNIJI	68
	7.1 PREDSDOKI IN STEREOTIPI	68
	7.2 »MI« IN »ONI« EVROPSKE UNIJE	69
	7.2.1 Pogled proti Vzhodu	70
	7.2.2 Pogled proti Zahodu	72
	7.3 REALNE MEJE PADAJO, IRACIONALNI PREDSDOKI OSTAJAJO	73

7.3.1 Skepsa na Zahodu	74
7.3.2 ... je evforija na Vzhodu	75
8 ZAKLJUČEK	78
9 LITERATURA	83

Tabele

Tabela 4.1: Pripadnost religijski denominaciji; samoizpričana vernost; udeležba pri verskih obredih.	28
Tabela 4.2: Pomen religije v življenju; odgovori cerkve; odnos cerkev – politika.	33
Tabela 4.3: Koga ne bi imeli za soseda.	39
Tabela 5.1: Ko primanjkuje delovnih mest, dati prednost pri zaposlitvi.....	47
Tabela 5.2: Tekmovalnost je dobra ali slaba; boljše plačilo za boljše delo.....	49
Tabela 5.3: Marljivost, vrlina otrok; pomembno, da na delovnem mestu tudi nekaj dosežeš.....	53

1 Uvod

Evropska unija je 1. maja leta 2004 izvedla peti krog širitve, ki so ga analitiki označevali kot zgodovinski. Iz do tedaj petnajstih, predvsem zahodno in južnoevropskih članic, se je ta »klub« evropskih držav, s priključitvijo desetih novih držav – poleg Slovenije je širitev zaobjela še nekdanje baltske sovjetske republike in članice Varšavskega pakta ter Malto in Ciper, razširil najprej na 25 članic, nato, z naknadno vključitvijo Bolgarije in Romunije,¹ pa na 27. polnopravnih držav članic. Sprejem paketa vzhodnoevropskih držav je označen kot »ponovna združitev Evrope« (Sientop 2003, 7), saj naj bi širitev proti Vzhodu zapolnila globoko vrzel, ki je nastala med Vzhodom in Zahodom kot posledica hladne vojne.

Razširjena oblika Evropske unije je pogost predmet preučevanja strokovnjakov. O tem pričajo številne mednarodne konference, znanstveni seminarji in ogromna serija publikacij. V tej množici različnih razmišljanj se v ozadju pogosto pojavlja isto vprašanje: ali se bodo nove članice ujele s starimi zahodnoevropskimi članicami in vklopile v življenje Evropske unije?

Evropska unija je že dolgo več kot ekonomska zveza, čeprav je na tem področju najbolj razvita. Iz ekonomije oziroma gospodarstva se je s časom razširila še na druga družbena področja, in to tako daleč, da skozi skupne zakone, predpise in določbe postopoma kreira »evropsko družbo« (Gerhards 2007, 3). Vsaka družba, pa naj si bo to regionalno, nacionalno, nadsacionalno ali kako drugače zamejena, je heterogena tvorba, sestavljena iz »multiplih podsistemov«, kot so religija, ekonomija, pravo, družbena ureditev ipd. (Gerhards 2007, 3), zato je jasno, da zgolj institucionalni ekonomski vidiki pojasnjevanja širitve Evropske unije in njenega »razširjenega« življenja niso dovolj, pač pa je potrebno preverjati in analizirati tudi, ali predvsem, kulturne aspekte skupnega življenja v okviru te zveze. Pomen kulturne (ne)kompatibilnosti razširjene Evropske unije najlepše pojasni eden od »idejnih očetov« evropskega združevanja, Jean Monnet: »If I were to start again today, I would not begin with common market. I would start with culture« (Živko 2005, 76), je

¹ 1. maja 2004 so se pridružile: Češka, Estonija, Ciper, Litva, Latvija, Malta, Madžarska, Poljska, Slovaška in Slovenija. Bolgarija in Romunija sta zaradi nepripravljenosti na vstop leta 2004 postali polnopravni članici leta 1. januarja 2007.

ugotavljal nekaj let po ustanovitvi Evropske unije. Če bi torej imel priložnost za nov začetek, bi idejni oče Evropske unije tokrat začel z združevanjem na podlagi kulture.

Kultura je organiziran sistem vedenja, vrednot in znanja. Gre za sklope drž in vzorcev obnašanja tako posameznika kot skupine. Prenáša se iz roda v rod in je torej naučena. Verovanja, vrednote, znanje in spretnosti, ki so osnovni gradniki vsake kulture, posameznik s pomočjo dane mu družbe in njenih procesov ponotranji in ta mu potem osmišlja njegov notranji svet in njegov zunanji družbeni sistem (Inglehart 1997, 15). Kultura variira od skupine do skupine, od družbe do družbe, zato je subjektivni aspekt družbe.

Opremljenemu antropološkemu aspektu kulture, ki predpostavlja, da posameznikovo vedenje definira kultura njegove družbe, so se z razvojem družboslovnih in humanističnih znanosti pridružile nove študije. Danes tako vemo, da odnosi med politiko, kulturo in ekonomijo potekajo vzajemno – med seboj se podpirajo in so odvisni eden od drugega. Vsakršno (nad)nacionalno povezovanje vodi do ekonomskih, družbenih in tudi kulturnih vplivov. Huntington ugotavlja, da so v svetu po hladni vojni razhajanja in povezovanja med narodi ne toliko ideološke, politične in gospodarske, ampak predvsem kulturne narave. Kultura razdvaja in združuje, definira interese in leži v ozadju nasprotovanj in/ali povezovanj med državami (Huntington 2005, 17–25). Zdi se, da kulturno sorodne države, kot po pravilu, z lahkoto sodelujejo gospodarsko in politično ter se povezujejo v mednarodne organizacije. Bodoči izzivi razširjene Evropske unije bodo torej posledica ne le ekonomskih ampak tudi kulturnih podobnosti in razlik (Fuchs in Klingemann v Gerhards 2007, 3; Huntington 2005).

V naši nalogi se bomo osredotočili na kulturne podobnosti in razlike med starimi in novimi članicami Evropske unije na področju religijskih orientacij in ekonomije, kot najpomembnejšega področja te naddržavne zveze, s poudarkom na analizi ekonomske kulture. V obeh primerih, v primeru religioznih orientacij in ekonomske kulture, bomo vrednote državljanov na teh dveh področjih primerjali med državami samimi in tudi z vrednotami oziroma usmeritvijo, ki jo na teh področjih zagovarja Evropska unija. Področje religije Evropska unija ne ureja institucionalno v smislu skupne politike, a do njega vseeno zavzema neko stališče, ki ga je moč prepoznati v uradnih dokumentih. Ekonomska kultura, ki stoji v ozadju skupne ekonomske politike, urejene po načelih tržne ekonomije, pa je

najpomembnejše področje delovanja Evropske unije, zato je posledično tudi najbolj razvita.

Religijsko prepričanje močno vpliva na obnašanje družbenih skupin in njihov odnos do preostalih družbenih področij in do sveta (Zulehner in Denz v Gerhards 2007, 50). Še več, religija, po našem mnenju, danes v svetu, kljub sekularizacijskim procesom postmodernega sveta, še vedno igra pomembno vlogo konfliktnih razhajanj in koalicijskih združevanj med državami. Posledično smo jo, skupaj z ekonomsko kulturo, ki je v ozadju najbolj pomembnega in razvitega področja te nadnacionalne zveze, prepoznali kot tisto, ki je pomembna za skupno bivanje v Evropski uniji. Skupaj z ekonomsko kulturo smo jo zato izbrali za osrednjo postavko naše primerjalne analize.

Stare in nove članice imajo skupno krščansko poreklo. Evropska unija je, tu si ne gre zatiskati oči, predvsem zveza krščanskih držav. To nenazadnje dokazuje primer Turčije in njenega dolgotrajnega čakanja pred vrati zveze, ki ga mnogi pripisujejo njenemu nekrščanskemu poreklu, vendar to ni predmet analize te naloge. Mi bomo ugotavljali predvsem (ne)kompatibilnosti med starimi in novimi članicami v primerjavi z usmeritvijo Evropske unije na omenjenem področju ter med seboj. Poskušali bomo dokazati, da razlike med obema skupinama držav ni mogoče potegniti po meji stare in nove, kakor to počnejo danes številni analitiki evropskega dogajanja. Tako zahodne, stare članice, kakor nove, vzhodne članice, so vse države s krščanskim poreklom. Kljub temu na področju religijskih orientacij prihaja do bistvenih razlik, ki pa se, po našem mnenju, ne začrtujejo po liniji stare in nove.

Drugo področje, ki ga bomo obravnavali v primerjalni perspektivi med starimi in novimi članicami so vrednotne orientacije znotraj ekonomske kulture, ki so najbolj pomembne za nemoteno funkcioniranje skupnega evropskega ekonomskega prostora, delujočega po principih tržne ekonomije, in katerega bistvo sta skupni notranji trg in skupna monetarna politika. Gre za najpomembnejše področje povezave, zato je, za njegovo nemoteno delovanje in za stabilnost same Evropske unije, usklajenost držav na tem področju bistvenega pomena. Tudi tukaj bomo, kakor v primeru religijskih orientacij, na podlagi orientacij na področju ekonomske kulture, ugotavljali (ne)kompatibilnost starih in novih članic s skupnim evropskim modelom ter ugotavljali, ali na tem področju lahko govorimo o starih in novih članicah ali pa se podobnosti in razlike ustvarjajo kako drugače. Glede na

razvitost in obseg je ekonomija v mnogočem bistvo te zveze, še več, vezivo današnjega evropskega povezovanja.

Domnevamo, da bomo s pomočjo orientacij na področju religije in ekonomske kulture pokazali, da tisto, kar med seboj ločuje 27 držav članic, ni samo meja stare in nove, ter da so si nekatere stare in nove članice med seboj bolj podobne, kakor stare med seboj in nove med seboj. To bomo storili s pomočjo primerjave držav med seboj preko usmeritev Evropske unije na omenjenih področjih, v smislu kako se članice ujemajo s predpisi Evropske unije, ki urejajo ti dve področji.

Po tem, ko bomo identificirali podobnosti in razlike med članicami na področju religijskih orientacij in orientacij na področju ekonomske kulture in ugotovili, ali meja med njimi res poteka po liniji stare in nove ali, kakor domnevamo mi, temu le ni tako, pa se bomo vprašali še po občutku pripadnosti tej skupni nadnacionalni entiteti. Obdobje po širitvi je namreč prineslo tudi vprašanje o podlagi za skupno bivanje, zato bomo preverili, kako se članice čutijo povezane z naddržavno zvezo, ki ji pripadajo. Ali gre za enoten občutek (ne)pripadnosti oziroma kako so si tukaj podobne ali različne države z obeh strani nekoč mogočno stoječega berlinskega zidu. Nenazadnje bi skupno občutenje pripadnosti Evropski uniji, v primeru, da to obstaja med obema skupinama držav, lahko odigralo pomembno vlogo veziva med članicami v trenutkih, ko bo prišlo do trenja in pritiskov zaradi medsebojnih razlik. Če pa tega občutka skupne pripadnosti ni, pa jih med drugim še razločujejo predsodki in stereotipi. Ti pa so nenazadnje tisti, ki že, kakor bomo videli, vso zgodovino potekajo po liniji vzhod–zahod oziroma stare in nove članice.

Hipoteze, ki jim bomo skozi našo nalogo poskušali slediti in oceniti, so naslednje:

- **Kulturne razlike med članicami kažejo, da usmeritev Evropske unije ni usklajena z vsemi članicami v enaki meri.**
- **Nekatere stare članice imajo več skupnega z nekaterimi novimi članicami, kakor med seboj. In obratno. Nekatere nove članice imajo več skupnega s starimi, kakor znotraj svoje skupine.**
- **Državljeni razširjene Evropske unije ne čutijo enotnosti in medsebojne povezanosti izražene skozi občutek »evropskosti«, še vedno jih razdvajajo predsodki in stereotipi.**

Pri testiranju zgornjih hipotez si bomo pomagali z analizo primarnih virov, kot so pogodbe in druge listine Evropske unije, analizo sekundarnih virov, kot je analiza literature in spletnih virov. Pri pisanju naloge nam bo v pomoč tudi sekundarna analiza empiričnih podatkov pridobljenih iz raziskav Eurobarometra – evropskega javnega mnenja in Svetovne raziskave vrednot (World Values Survey).

Ker je zgodovina učiteljica življenja, se bomo najprej učili od nje. V prvem poglavju bomo kratko pogledali zgodovino evropskega povezovanja in pokazali tudi na izključenost in vključenost posameznih evropskih narodov v ideje o povezavi kontinenta. V naslednjem bomo prikazali sodobne integracijske procese in izpostavili podrejen položaj novih vzhodnih članic pred vstopom v Evropsko unijo. Ti poglavji nam bosta služili predvsem kot podlaga za nadaljevanje, kjer se bomo potem osredotočili na zgoraj opisane primerjalne aspekte – na religijske orientacije in na orientacije na področju ekonomske kulture, ter nato še na občutek pripadnosti oziroma »evropejstva« ter na predsodke in stereotipe.

2 Zgodovinski razvoj ideje evropskega povezovanja

»Poznavanje preteklosti nam lahko pomaga pri zamišljanju prihodnosti,« zapisal Aleš Debeljak (Debeljak 2004, 5). Dovolimo si njegovim besedam dodati še: in razumevanju sedanjosti.

Skozi kratek zgodovinski prikaz razvoja ideje o Evropi kot zbirki teorij o oblikovanju političnega prostora na evropski celini bomo poskušali ujeti »duha časa« in način na katerega je bil zapopaden pojem Evropa. Pokazali bomo, da se zgodba o združeni Evropi ne začne v obdobju prvih načrtov povezovanja držav na zahodu celine v času po drugi svetovni vojni. Začetek je namreč nekje prej in drugje.

2.1 Rojena je Evropa

Zgodba o Evropi se začne kot antična mitološka pripoved o feničanski princesi Evropi, ki jo z zvijačo – spremenjen v bika – osvoji vrhovni bog Zevs.

Za Grke je bila beseda Evropa povezana predvsem z mitom. Kljub temu pa prvo geografsko določitev Evrope poda prav Grk, mislec Herodot, okoli 500 p.n.št. Evropo je sicer v obdobju antike pri Grkih in pozneje tudi pri Rimljanih moč srečati le v mitskih in geografskih predstavah. Tako nam ideje Evrope kot političnega konstrukta obdobje antike ni dalo, zato tudi o zavedanju skupne evropske usode ali skupnega načina življenja v antiki še ne gre govoriti (Hay 1995; Mastnak 1998; Toplak 2003).

2.2 Evropa in Karel Veliki

Prvi premiki v dojetju besede Evropa se zgodijo v srednjem veku v osmem in devetem stoletju. Karolinško kraljestvo je največje srednjeveško kraljestvo vzpostavljeno pod Karlom Velikim. Ta je uspel upravno združiti Evropo od Pirenejev do Donave in na jugu do Sicilije, Istre in Dalmacije (Debeljak 2004, 82) in postavil prvo veliko evropsko državo (Toplak 2003; Debeljak 2004). Razumel je, da tako velike države ne bo uspel držati skupaj niti s silo, zato si je poskušal priboriti oblast skozi kulturo. Prizadeval si je za uvedbo

enotnega latinskega jezika in enotne krščanske religije. Poenotil je upravo – postavil guvernerje dežel in za uradno prestolnico, središče Evrope postavil današnji nemški Aachen (Toplak 2003, 38). V tistem času so najpomembnejšega evropskega vladarja imenovali za »očeta Evrope« in opevali kot »člaščno krono Evrope« (Toplak 2003, 39; Hay 1995).

Izhajajoč iz konotacij »oče Evrope«, »člaščna krona Evrope«, nekateri zgodovinarji navajajo tezo, da v tem času beseda Evropa prvič dobi »politične« konotacije (Hay² 1995, 67; Mastnak 1998, 49; Brague v Nežmah 2008). Francoski zgodovinar idej Rémi Brague govori celo o prelomnem trenutku v pojmovanju Evrope. Meni, da se je Karel Veliki prvi opisal kot Evropejec in da je njemu potrebno pripisati pomen Evrope kot kulturne in politične skupnosti (Brague v Nežmah 2008). Z Braguem se ne strinjata Mastnak in Toplakova, ki sta mnenja, da tem izrazom ne gre pripisovati večjega pomena, saj v tekstih iz tega obdobja »Evrope skoraj ni najti, zato taki nazivi niso mogli imeti posebne teže« (Toplak 2003, 39) in da »ni bila jasen zemljepisni in etnični pojem, a še toliko manj politični« (Mastnak 1998, 50).

Konec srednjega veka – konec 14. in 15. stoletja – so se stvari na področju rabe besede Evropa le začele spreminjati, saj začne nastopati kot nadomestek za krščansko skupnost. Evropa v tem obdobju prvič stopi na polje političnega in kulturnega (Mastnak v Toplak 2003, 45). Po otomanski osvojitvi Konstantinopla leta 1453 postane nosilec kolektivne »politične zavesti Zahoda« (Karageorgos v Mastnak 1998, 55). Pojem tako pridobiva na čustvenosti in mobilizacijski moči, začne se ga povezovati s konceptom »Zahoda«. Največ zaslug za uveljavitev novega pojmovanja Evrope ima papež Pij II., ki ga je uporabil kot motivacijski dejavnik v boju proti Turkom in s tem povzročil zlitje pojmov Evropa in krščanska skupnost.³

Krščanski svet odslej postane istoveten z Evropo, usoda krščanstva postane odvisna od usode Evrope, sovražnik krščanstva postane sovražnik Evrope. Evropa je sedaj že razumljena kot kulturna in verska celota ter postane nosilec in arena politične dejavnosti.

² Hay navaja, da morajo imeti ti izrazi globlji pomen od zgolj retoričnih navedkov (Hay 1995, 67).

³ Pred tem je veljal kot mobilizacijski in motivacijski dejavnik za boj proti Turkom pojem krščanske skupnosti.

2.3 V iskanju večnega miru: vizije združevanja med Karlom Velikim in Napoleonom

Zgodovina prvi vpliven načrt oblikovanja političnega telesa nad evropskimi državami uvršča v obdobje protoindustrializacije, ki je z demografskimi in ekonomskimi posledicami pripeljala iz tradicionalne v moderno meščansko družbo. Idejo skupne krščanske domovine je nadomestila vizija Evrope »kot ene same velike družine« (Mastnak v Toplak 2003, 57).

Eden vodilnih mislecev tega časa, vojvoda de Sully, je v skladu s to vizijo želel Evropo razdeliti na tri poglavitne sklope držav: šest dednih kraljestev, šest držav z voljenimi vladarji in tri federativne republike (Toplak 2003, 57).⁴ V Sullyevem načrtu izpostavimo dvoje. Prvič zavzemal se je za strpnost med različno verujočimi ter za enakopravnost vseh na evropskih tleh takrat obstoječih krščanskih veroizpovedi. In drugič zastavljal si je vprašanje o vzhodnoevropskih deželah, o njihovem članstvu v enotni Evropi. Zaključil je, da so ti ljudje barbarski in zato sodijo v Azijo (Sully v Mastnak 1998: 86).

Sullyev načrt je pustil močan odsev v razvoju evropske ideje; o njem so govorili in se zgledovali mnogi kasnejši misleci in politični voditelji.

2.4 Evropa in Napoleonov čas

V 18. stoletju so misli o povezani Evropi prešle v novo dimenzijo. O njej se je v tem obdobju razmišljalo kot o skupni državi sestavljeni iz provinc. V tem obdobju se je zgodila francoska revolucija. Bil je to tudi čas cvetoče znanosti in velikih mislecev: Montesquieuja, Voltaira in Kanta, ki so s svojimi deli dali Evropi pozitivno podobo, saj so jo povezali s svobodo in kulturo (Toplak 2003, 69).

Francoska revolucija je zaradi pozitivno sprejetih načel utrla pot Napoleonu, ki je ideje revolucije razpršil po skoraj vsem kontinentu. Na višku svoje moči je imel pod oblastjo, razen skandinavskih narodov, Rusov, Avstrije in Otomanskega imperija, vso kontinentalno

⁴ Francija, Španija, Anglija, Danska, Švedska in Lombardija. Papeška država, Benetke, nemško cesarstvo, Poljska, Ogrska in Češka. Švica, Italija in Belgija (Toplak 2003, 57).

Evropo. Njegova Evropa naj bi postala »en velik federativni sistem« (De Rougemont v Toplak 2003, 72). V resnici pa bi se Napoleonova Evropa za federacijo samo imenovala, saj je bila njegova vizija bolj podrejena želji po učinkovitosti kot želji po enakopravnosti (Toplak 2003, 72).

Pomen Napoleonove vizije združene Evrope jedrnato opiše Debeljak, ko pravi, da je v Napoleonovi reformi šlo za »celo vrsto zidakov skupne evropske ureditve, za katere ne bi bilo napačno reči, da jih danes kajpada v spremenjeni in prilagojeni obliki uveljavlja Evropska unija«. A Debeljak hkrati opozarja, da Napoleonova dediščina ostaja dvoumna, saj so njegova vojaška osvajanja v številni evropskih nacijah omogočila vznik odporniških nacionalističnih gibanj s katerimi so se evropski narodi zavedli svoje narodne identitete (Debeljak 2004, 88).

2.5 Vizije miru in združevanja: čas od prve do druge svetovne vojne

Evropi z začetka 20. stoletja je postalo jasno, da za vzdrževanje trajnega miru potrebuje medsebojno povezovanje. A se je evropsko razmerje sil kljub naporom vzdrževanja ravnotežja le porušilo. Sledila je prva svetovna vojna, v kateri so nacionalizem, rasizem in predsodki dosegli vrhunec svoje manifestacije. Vojna je za sabo pustila razdejanje, a medvojni Evropi prinesla tudi zavest o skupni usodi in realnih možnostih njenega propada.

Pobud za povezovanje je bilo veliko; med zagovorniki so bili tudi gospodarstveniki in intelektualci – kulturniki, filozofi in literati. Ključni načrt o enem evropskem narodu pa je v tem obdobju podal Avstrijec Richard Coudenhove Kalergi v delu Panevropa.

Coudenhove Kalergi je svet razdelil na pet pan-regij med sabo tekmujočih za svetovno oblast: Panevropo, Britanijo, Ameriko, Sovjetsko zvezo in Vzhodno Azijo. Trdil je, da za uspešno delovanje proti ostalim delom sveta Panevropa potrebuje usklajenost in predlagal več razvojnih stopenj povezave. Meje Evrope zanj predstavljajo Atlantik, Sredozemsko morje in meja z Rusijo oziroma Sovjetsko zvezo. Razmišljal je tudi o oblikovanju evropske nacije na podlagi kulturne tradicije in krščanstva (Cabada 2000, 118). Panevropsko gibanje je nasprotovalo Rusiji, a pustilo odprta vrata v zvezo Atatürkovi laični Turčiji (Ješovnik 2002, 10).

Coudenhove Kalergi je bil prepričan, da bo naslednja vojna med evropskimi nacijami Evropo pripeljala pod zunanjo nadvlado. Njegove trditve so se izkazale za vizionarske, saj je naslednja vojna, ki je trkala na evropska vrata, dejansko pomenila konec Evrope kot svetovne velesile.

2.6 S Hitlerjem združena Evropa in čas po njej

Hitlerjev nacionalsocialistični program ni obšel ideje združene Evrope, a jo je uporabljal le za namene vojne propagande. V resnici ga je namreč Evropa zanimala izključno kot »očiščena« in na vzhod razširjena Nemčija (Mastnak 1998, 84-85).

Na vrhuncu svoje moči je nadzoroval večino zahodno- in srednjeevropskega ozemlja in pred napadom na Sovjetsko zvezo bil že zelo blizu uresničitvi načrta za vzpostavitev evropske celine kot enotnega prostora z ekonomsko in vojaško nadvlado Nemčije.

Imperialne težnje nacizma in tudi fašizma so vzbudile vseevropska odporniška gibanja, ki so združena oblikovala zamisel o organizaciji povojne Evrope. Nadaljevanje poznamo. Vzhodni del Evrope je zasedla Sovjetska zveza, kar je prestavilo mejo ruskega »pan-regiona« (Cabada 2000) globoko na zahod. Zahodni del Evrope je pripadel ZDA, ki jo je zaradi grožnje velikoruskega imperializma spremenila v »utrjeno trdnjavo« (Cabada 2000).

V srednje in vzhodno evropskih državah je Sovjetska zveza zgradila »socialistični raj« (Toplak 2003, 114). Zahodni del pa se je razglasil za edinega naslednika razdeljene Evrope in stopil v smer naglega napredka v gospodarstvu in znanosti.

3 »Nova Evropa« – zveza 27. evropskih držav

Proces združevanja evropskih narodov nas danes nagovarja podobno močno, kakor v času največjih razprtij. Morda ob dejstvu, da so se sodobni združevalni procesi preobrazili v svojevrstno mistiko in se »materializirati v vse bolj neobvladljivih birokratskih institucionalnih telesih« (Mastnak 1998, 85) nase opozarja še glasneje. Izziva z vprašanji, ki izvirajo tudi iz pravkar osvetljenih zgodovinskih temeljev sodobne evropske arhitekture. Vlečejo se skozi vso zgodovino in pri tem nenehno poskušajo najti ključ za skupno življenje v razširjeni Evropi, ki danes mej, vsaj na videz, ne začrtuje več po geografskem in kulturnem, ampak po političnem in kapitalskem kriteriju (Toplak 2003, 146).

V takih razmerah je pristopno merilo za članstvo postala pripravljenost sprejeti demokratična načela vladanja, vladavino prava in spoštovanje človekovih pravic. Je to res vse? Evropa je združena. A so (bi)polarne delitve res presežene? In kulturne razlike res tolerirane?

3.1 »Nikoli več!« – vzpostavitev modernih evropskih integracij

»Nikoli več!« je izzvenel krik streznitve neposredno po največji moriji v zgodovini človeštva. Soočeni z dejstvom, da obstaja možnost popolnega uničenja človeštva, so se odločili za novo pot – pot miru, ter tako stopili k povezovanju v sodobne integracijske procese, kot jih poznamo danes.

Pod ameriškim pokroviteljstvom so po drugi svetovni vojni zahodnoevropske države opogumljene z vizijo varnosti in razvoja, začele proces ekonomskega in političnega povezovanja. Tako so 1947 Belgija, Luksemburg in Nizozemska ustanovile carinsko in ekonomsko unijo ter postavile temelje Evropske unije.⁵ Kmalu, leta 1951, je bila v Parizu ustanovljena Evropska skupnost za premog in jeklo, katere članice so postale Belgija, Zahodna Nemčija, Luksemburg, Francija, Italija in Nizozemska. Jean Monnet jo je zasnoval s potrebe po gospodarskem sodelovanju; čeprav je po drugi strani »poglavitni cilj bil političen: zagotoviti mir med Francijo in Nemčijo; preprečiti, da bi se zaradi tesne

⁵ Angležu Winstonu Churchill, Francozu Jeanu Monnetu, Nemcu Konradu Adenauerju in Italijanu Alcidediju de Gaspariju gre pripisati ključne korake pri snovanju Evropske skupnosti; ti možje so »postavili temelje evropske integracije« (Toplak 2003, 116).

gospodarske prepletenosti lahko še kdaj spopadli« (Toplak 2003, 117). Leta 1957 je sledil podpis Rimskih pogodb. Ti sta opredelili ustanovitev Evropske gospodarske skupnosti, s katero so države članice odstranile medsebojne trgovinske in tarifne ovire in oblikovali skupni trg (Eur-lex 2008b), in Evropske skupnosti za atomsko energijo. Kmalu so se skupnosti pridružile Velika Britanija, Irska in Danska, nato še Grčija, Španija in Portugalska. Prizadevanjem za trajno stabilnost se je Evropska skupnost dodatno približala z Maastridsko pogodbo leta 1992, s katero so države članice sprejele Pogodbo o ustanovitvi Evropske unije. Pridružitvi Avstrije, Švedske in Finske je sledilo sprejetje Amsterdamske pogodbe in Shengenskega sporazuma. Vse tri pogodbe, Pogodba o Evropski gospodarski skupnosti, Maastrichtska pogodba in Amsterdamska pogodba, so nato obveljale kot ustavni temelji Evropske unije.

Začetnim ekonomskim so se pozneje pridružili novi cilji združevanja – monetarni, okoljevarstveni itd. Pri vseh gre za prenos posameznih delov nacionalne suverenosti na skupno nadnacionalno, evropsko raven.

Zdi se, da je sodobno evropsko združevanje potekalo sistematično in v skladu z jasno začrtanimi cilji. Da temu ni tako, meni Senčar, ki pravi, da je združevanje do nedavnega »potekalo brez jasno začrtanih mej«. To dokazuje prvi člen Pogodbe o Evropski uniji, sprejete leta 1992, ki govori o precej nejasnem cilju vse tesnejše zveze med narodi Evrope, v kateri se bodo odločitve sprejemale kar se da javno in kolikor se da blizu državljanom (Senčar 2003, 331–332).

In kaj je ta »ever closer Union« – cilj, ki ga raziskovalci in analitiki evropskega združevanja označujejo kot »finalité politique« procesa povezovanja (Cremona 2003; Senčar 2003)? Je v jedru vsega povezovanja res želja po preseganju »starih navad vojskovanja in evropskega barbarstva« (Ash 2006, 216) in sen po vzpostavitvi »večnega miru« (Debeljak 2004, 4) ter blagostanja? Nekaj je moralo biti na tem. Vsaj na zunaj. Kajti združena in demokratična Evropa, ki se je oblikovala v razvito gospodarsko integracijo, je postajala, tudi zaradi obljub svobode in miru, ki sta goreli v senci prevladujočih ekonomskih vezi med članicami, vse privlačnejša za vzhodni del celine, kjer je bilo vse glasnejše nezadovoljstvo nad represijo in je nenazadnje pripeljalo do razpada sovjetskega bloka. Jugoslavije, Češkoslovaške, Nemške demokratične republike in Sovjetske zveze ni bilo več. Nastalo je 21 novih držav. Nekaj njih je sredi devetdesetih let, to takrat izključno

Zahodno evropsko zvezo, ki se je širila v postopnih fazah iz začetnih 6 na 10, nato 12 in pozneje 15 držav, postavilo na točko, ko se je morala soočiti s trinajstimi novimi prošnjami za članstvo in širitveni proces skupaj s pogoji za vstop, postaviti ne le v ospredje ampak v sam način življenja mnogih Evropejcev (Nugent 2004).

3.2 Članstvo v Evropski uniji – pogoji za sprejem

Amsterdamska pogodba, ki je v času vstopanja današnjih novih članic veljala za enega aktualnejših dokumentov, v svojem 49. členu, skupaj s 6(1) členom, ki predpostavlja spoštovanje načel svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter vladavino prava, opredeljuje kdo in kako lahko zaprosi za članstvo v Evropski uniji »vsaka evropska država, ki spoštuje principe izpostavljene v členu 6(1), se lahko prijavi za članstvo v zvezi. Država naslovi svojo prošnjo na Svet, ki odloči soglasno, po posvetovanju s Komisijo in po odobritvi Evropskega parlamenta, ki odloča z večino svojih članov« (Eur-lex 2008a, 4, 18).⁶

Evropsko poreklo države kandidatke, pogoj, prvič postavljen v 237. členu Rimske pogodbe, ostaja ob dejstvu, da je edini člen vseh pogodb in aktov Evropske unije, ki ni bil nikoli spremenjen ali dopolnjen z dodatnimi pojasnili,⁷ temeljna vstopnica med polnopravne članice EU. Tako Evropska unija, vsaj formalno, odpira vrata vsem evropskim državam ne glede na njihovo zgodovinsko dediščino, geografsko lego in kulturno orientacijo (Smith 2003, 109–114).

Formalnopravni pogoji za članstvo so se oblikovali in dopolnjevali postopoma, vzporedno s fazami širitve, skozi pogodbe, preko stališč Evropskega sveta in dogovorov med Evropsko unijo in državami kandidatkami do danes veljavnih kriterijev.

⁶ Članstvo v Uniji opredeljuje v svojem 49. členu (ob upoštevanju 2. člena) tudi najbolj aktualni dokument Evropske unije, Lizbonska pogodba, podpisana 13. decembra 2007 v Lizboni. Kar se tiče nadaljnje širitve, ostaja pri evropskem poreklu države prosilke, a uvaja tudi nekaj novosti. Prvič omenja pristopne kriterije pod katerimi država lahko pristopi k Evropski uniji. Gre za Kopenhagenske kriterije, ki jih sicer izrecno ne omenja, se pa nanje sklicuje. Država kandidatka bo sedaj v skladu z Lizbonsko pogodbo, o prošnji za članstvo v Evropski uniji obvestila tudi nacionalne parlamente članic in Evropski parlament. Odločanje o pristopu bo še vedno zahtevalo soglasno odločitev Evropskega sveta (Svet Evropske unije 2008, 58.).

⁷ Kakor poudarja Smith, kaj je mišljeno pod pridevnikom »evropska država«, ne pojasnjujejo niti akti, ključni za zadnjo širitev, kot je Agenda 2000 – strategija o širitvi Evropske unije, ki jo je Komisija izdala 15. 7. 1995. Kaj natančno je evropska država tudi ni bilo nikoli eksplicitno pojasnjeno s strani Komisije ali Sveta (Smith 2003, 118).

V času hladne vojne je bilo nepredstavljivo dejstvo, da bi za članstvo v EU lahko zaprosile katere izmed držav zunaj zahodne Evrope. Zahodne države, ki so želele postati del EU so to že storile, tiste, ki so ostale zunaj, tega interesa niso imele. V teh razmerah pogoji za sprejem in primernost države kandidatke niso vzbujali večje pozornosti, niti bili problematizirani. Karen E. Smith navaja, da prva širitev Evropske skupnosti na Veliko Britanijo, Irsko in Dansko ni, ob že obstoječih, postavljala nobenih novih eksplicitnih kriterijev (Smith 2005, 109). Po padcu avtoritarnih režimov in sprejetjem demokracije v Grčiji, Španiji in na Portugalskem so z njihovo željo po pridružitvi pogoji za članstvo prvič postavljeni pod drobnogled. Nekoliko v strahu pred vplivom širitve na obstoječe institucije in red Evropske skupnosti, nekoliko pa zaradi dejstva, da so to bile takrat države z mlado in šibko demokracijo. Spoštovanje človekovih pravic in upoštevanje demokratičnih načel sta bili tisti predpostavki, ki sta bili v tem trenutku izpostavljeni kot kriterija, ki ju je za vstop v zvezo potrebno izpolnjevati. Kljub eksplicitni izpostavitvi, se jima, kot navaja Smithova, še vedno ni pripisovalo takega pomena kakor ekonomskim in upravnim sposobnostim države kandidatke, ki tačas postaneta neobhodna pogoja za članstvo v skupnosti (Smith 2005, 110).

Konec hladne vojne prinese dolgo vrsto držav, trkajočih na vrata Evropske skupnosti. Ob prosilkah iz Evropskega prostotrgovinskega združenja (EFTA)⁸ željo po kandidaturi izrazijo še vzhodno in srednjeevropske države. Evropska skupnost se odloči postaviti eksplicitne, in v strahu pred notranjim preoblikovanjem, ki bi ga lahko prineslo sprejetje novih članic, strožje pogoje za priključitev. Pogoj za članstvo tako postane sprejetje in sposobnost implementacije celotnega pravnega reda Evropske unije, t.i. *Acquis communautaire*.⁹ Poudariti je potrebno, da je država kandidatka primorana sprejeti celoten *Acquis*. Sprejetje celotnega pravnega sistema pa je precej zahtevna naloga, ki je povzročila nekaj težav tudi tako razvitim kandidatkam, kot so Švedska, Finska in Avstrija, vendar so te nenazadnje le brez večjih težav stopile v Evropsko unijo (Ferfila in Phillips 2005; Smith 2005).

⁸ Gre za kandidatke Finsko, Švedsko in Avstrijo.

⁹ *Acquis communautaire* je pravni red Evropske unije. Gre za pravice in obveznosti, ki so skupne vsem državam članicam EU. Zajema vse pogodbe in zakone EU, deklaracije in resolucije, mednarodne pogodbe o zadevah na področju EU ter sodbe Evropskega sodišča (Portal Evropske unije 2008).

Pred vrati čakajoče kandidatke iz vzhoda so ob sprejetju Acquisa kot pogoj za članstvo dobile še dodatne kriterije, in sicer t.i. pogoje iz Koebenhavna.¹⁰ Torej so bili leta 1993 za paket vzhodnoevropskih kandidatk postavljeni še dodatni, »ekskluzivni« pogoji. A vendarle je to, kakor menita Ferfila in Phillips, pomenilo tudi konec ugibanj oziroma do tedaj nedorečenega stanja, ali se bo nadaljnja širitev sploh zgodila, in če se bo zgodila, na kakšen način bo potekala – postopoma, kar pomeni, da ko država izpolni pogoje, vstopi, ali v paketu, torej, da vstopijo vse kandidatke obenem.¹¹ Ferfila in Phillips v tem kontekstu poudarjata še, da se je proces evropske širitve na tej točki iz vprašanja »če« premaknil na vprašanje »kdaj« (Ferfila in Phillips 2005, 85). Bodoča širitev na vzhod je s tem postala neizpodbitno dejstvo.

3.2.1 Širitev na vzhod in dvoumnost pogajalskega procesa

Evropska unija je v času pristopnih pogajanj vzhodnih in srednje evropskih držav za vstop v zvezo, kakor ocenjuje Pinterič že prerasla medvladno gospodarsko zvezo in se spremenila v klub elitnih držav, ki ima, kot vsak klub, pravico postaviti in modificirati svoja pravila igre in medse (ne)sprejeti nove člane (Pinterič 2002, 416).

Vzhodno in srednje evropske države kandidatke so bile tako izpostavljene veliko tršim formalnopravnim pogojem za članstvo, kakor kandidatke iz predhodnih širitvenih krogov, kar je v času pristopnih pogajanj v kandidatkah vzbujalo nekoliko nelagodja, a vendarle so nastalo situacijo morale, če so želele čim prej pristopiti, bolj ali manj stisnjenih zob le sprejeti.

Tisto, kar se nam zdi, skupaj s Pinteričem posebej problematično in česar so se bržkone zavedale tudi kandidatke, je vtis, da so ti strogi pristopni kriteriji postavljeni prej kot ovire za vstop v Evropsko unijo (Pinterič 2002, 416), kakor nekaj, kar je potrebno strogo spoštovati.¹² S tem ne mislimo, da doseganje kriterijev za uspešno življenje v Evropski uniji in njeno delovanje niso pomembni, a kakor poudarjajo avtorji, večina članic ne

¹⁰ Trije neizbežni pogoji za vstop v Unijo: a) stabilnost institucij, ki zagotavljajo demokracijo, vladavino prava, človekove pravice in spoštovanje ter zaščito manjšin; b) obstoj delujočega tržnega gospodarstva skupaj s sposobnostjo spoprijema s konkurenčnimi pritiski in tržnimi silami znotraj EU; c) sposobnost prevzemanja obveznosti članstva, vključno z pristankom na politične, ekonomske in monetarne cilje.

¹¹ Unija se je odločila za tretji način, kombinacijo prvih dveh. Deset kandidatke je vstopilo v paketu leta 2004, preostali dve, še nepripravljeni, Bolgarija in Romunija, pa leta 2007.

¹² Bučar in Brinarjeva na podlagi analize pristopnih pogajanj trdita, »da bolj kot so države kandidatke na pristop pripravljene, manj jih je EU pripravljena sprejeti« (Bučar in Brinar 2002, 655).

izpolnjuje teh kriterijev, ki so jih postavile same (Ferfila v Pinterič 2002, 416; Bučar in Brinar 2002, 54).¹³

Povedano zastavlja vprašanje, zakaj takšna strogost in doslednost, ki smo ji bili priča pri pristopnih pogajanjih za članstvo. Gre za dvoličnost političnih elit Evropske unije? Na eni strani torej govor o političnem projektu, ki se loteva združitve celine, vzpostavitve območja trajnega miru, blaginje, vladavine prava, demokracije in človekovih pravic, ki mu nikakor ne gre zmanjševati, niti odvzeti pozitivnega pomena in vloge, ki ga je imel pri preoblikovanju političnih in pravnih sistemov kandidatke v sodobne demokratične in pravne državne sisteme. A vendar, na drugi »zakriti strani pogajalskega procesa« (Bučar in Brinar 2002, 655) ostaja rigidnost pri pristopnih kriterijih, katerih izpolnjevanje je pogosto pretrd oreh tudi za članice same, ki, tako Bučar in Brinarjeva, včasih od kandidatke zaradi svoje koristi celo zahtevajo spoštovanje takih zahtev, ki nimajo oziroma niso imele nobene povezave z Acquisom ali samim procesom pogajanj (Bučar in Brinar 2002, 667).

Poudariti dvoumnost pogajalskega procesa, je pomembno, saj je takrat državam kandidatkam, danes novim članicam, nakazal položaj, v katerem se bodo v razširjeni Evropski uniji zelo verjetno znašle. Pristopni proces je že takrat ponujal vtis, da v razširjeni zvezi ne bo šlo toliko za situacijo, krojeno po meri idej o trajnem miru in združevanju kontinenta, ampak bolj za strateške pozicije, ki jih začitujeta moč in denar. To pa vodi do položaja, v katerem so nekatere članice tega kluba enakopravnih bolj enakopravne od ostalih. Zdi se, da je podobne situacije in načrte za združevanje kontinenta, v katerih je bilo pod reflektorjem večnega miru in blaginje vseh, v senci govora predvsem o privilegijih, ekskluzivizmu, boljšem in slabšem delu kontinenta ipd., evropska zgodovina že ponujala in, neuspešno, tudi poskušala izpeljati.

Povedano pa nam tudi daje slutiti, da bodo politike Evropske unije, ki so sicer formalno stvar konsenza, neformalno pa jih oblikuje skupina močnih starih članic s Francijo in Nemčijo na čelu, oblikovane veliko bolj po meri starih članic in veliko manj po meri novih. Nove članice morajo, hote ali nehote, biti pripravljene na večjo stopnjo

¹³ Države članice so tudi manj pripravljene na širitev EU kakor kandidatke za članstvo. Za to sta vsaj dva razloga: 1. Zastarel in rigidni ekonomski sistem, oblikovan za šest držav, danes pa vsebuje petnajst in ni sposoben sprejeti nadaljnjih deset brez korenitih reform. Poleg tega prebivalstvo Evropske unije in nekatere politične elite niti niso preveč navdušene nad širitvijo zaradi stroškov le-te. 2. Zaradi težav z usklajenostjo med članicami o tem kaj bi naj Unija sploh bila in kakšno vlogo bo imel nacionalni interes znotraj nje (Pinterič 2005, 416–417).

prilagodljivosti in pripravljenosti na spremembe. Morebiti še bolj, kakor so to bile pripravljene storiti v toku pristopnega procesa; morebitna neskladja utegnejo ogroziti institucionalno stabilnost Evropske unije. Ta bo stabilna le, če bodo njene institucije usklajene s prepričanji državljanov članic.

4 Religijske orientacije v primerjalni perspektivi

Religija in njena umeščenost v družbo so v zadnjem desetletju pojavi, ki se ob pojavih demokratizacije modernih družb in njihovega povezovanja v različne strateško–interesne zveze pojavljajo v središču družboslovnega raziskovanja. Religija je eden izmed tistih družbenih podsistemov, ki pomembno sooblikuje nazore in usmeritve družb. Tudi v današnjem času je pogosto vzrok za bodisi združevanja bodisi razhajanja med posamezniki, skupinami, nacijami, ... V poglavju, ki sledi, jo bomo zato izpostavili. Analizirali bomo (ne)kompatibilnost religijskih orientacij starih in novih članic v primerjavi z usmeritvijo, ki jo na tem področju ima Evropska unija in tudi med seboj. Domnevamo, da so si religijske orientacije državljanov tako starih in novih članic precej različne, da pa črte ne gre potegniti po liniji stare–nove.

V vpliv religije na družbo opazimo že v vsakdanjem življenju. Izraža se skozi stopnjo prisotnosti religioznih elementov v družbi, kot so molitve v javnem in zasebnem življenju, stopnja članstva posameznikov v cerkvi, obiskovanje verskih obredov, prisotnost specifičnih prehranjevalnih navad in podobno. Na področju političnega življenja pogosto kroji odločitve o strankarskih pripadnostih in volilnem obnašanju. Tesno se veže s področjema morale in etike, kjer opredeljuje odnos do splava, posvojitve, istospolnih zvez in kontracepcije. Vpliva tudi na področje ekonomije: sooblikuje stališča do denarja – npr. odločitev del davka nameniti cerkvi), ali nakupovalne navade – npr. (ne)odločitev za nedeljske nakupe.

Evropa, kot kontinent, in Evropska unija sta povezani s krščansko tradicijo. Dediščina judovsko-krščanskega monoteizma je v srcu evropske civilizacije. Zgodovinsko gledano je odigrala eno glavnih vlog v razvoju kontinenta in predstavlja pomembno dediščino evropske kulture (Davie 2005). Današnji Evropejci so tako večinsko krščanskih veroizpovedi. Vse članice tako stare kakor nove imajo torej krčansko poreklo, ki se deli na

tri glavne skupine, in sicer na rimskokatoliško, protestantsko in pravoslavno versko izročilo.¹⁴

4.1 Položaj religije v Evropski uniji

Osnovna usmeritev Evropske unije na področju religije je verska svoboda v vseh pogledih. V zvezo sprejema države neodvisno od religijskega ozadja, njeni državljani so svobodni pri izbiri verskega prepričanja. Ne vmešava se v urejanje odnosov med članicami in njihovimi verskim skupnostmi, tako da ne razvija lastne politike na področju religije, pač pa zgolj zavzema stališča, pri katerem vzpostavlja do nje odnos, ki je usmerjen »k spoštovanju temeljnih pravic verskega življenja in verske svobode« (Drenik 2004, 4). In to je vidno tudi v njenih dokumentih.

Ne glede na to, kako članice urejajo svoja razmerja¹⁵ do religijskih organizacij, morajo upoštevati svobodo veroizpovedi, saj je to temeljno človekova pravica, ki so jo tako članice, kakor Evropska unija, dolžne spoštovati. Evropska unija jo je vključila v 9. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah, ki na evropski ravni uresničuje načela Splošne deklaracije o človekovih pravicah (Drenik 2004; Gerhards 2007; Varuh človekovih pravic 2008).

Lizbonska pogodba¹⁶ se religije dotika v preambuli, kjer govori o navdihu Evropske unije »iz kulturne, verske in humanistične dediščine Evrope, iz katere so se razvile univerzalne vrednote nedotakljivosti in neodtujljivosti človekovih pravic, svobode, demokracije in pravne države.« (Svet Evropske unije 2008, 18). Religijo razume kot vir, iz katerega so se razvile sekularne individualne pravice, na katerih temelji tudi sama. V nadaljevanju te pogodbe, natančneje v 2. členu, namreč pravi, da temelji »na vrednotah spoštovanja

¹⁴ Pravoslavno vero imajo tri države: Grčija, kot stara članica, Bolgarija in Romunija, kot novi članici. Gre za državne, avtokefalne cerkve, tako govorimo o grški pravoslavni cerkvi, bolgarski pravoslavni cerkvi in romunski pravoslavni cerkvi. Katoliško tradicijo imajo: Irska, Portugalska, Italija, Španija, Avstrija, Luksemburg, Belgija, Francija, Malta, Poljska, Litva, Slovenija, Slovaška in Češka. Protestantsko tradicijo imajo: Danska, Finska, Švedska, Velika Britanija, Nizozemska, Estonija. Delno protestantske, delno katoliške pa sta Nemčija, Latvija in Madžarska (World Values Survey).

¹⁵ Države urejajo ta razmerja zelo različno. Nekatere imajo na primer razglašeno uradno državno religijo; Malta na primer katoliško, Danska in Švedska pa protestantsko.

¹⁶ Ta velja za smerokaz bodočega razvoja Evropske unije. Njena prednost in novost je, po mnenju analitikov, v tem, da izrazito poudarja in dodatno institucionalizira pravice, svobode in vrednote Evropske unije. Lizbonska pogodba je sicer sestavljena iz dveh glavnih delov, iz Pogodbe o Evropski uniji in iz Pogodbe o delovanju Evropske unije (Svet Evropske unije 2008).

človekovega dostojanstva, svobode, demokracije, enakosti, pravne države in spoštovanja človekovih pravic, vključno s pravicami pripadnikov manjšin. Te vrednote so skupne vsem državam članicam v družbi, ki jo označujejo pluralizem, nediskriminacija, strpnost, pravičnost, solidarnost in enakost žensk in moških» (Svet Evropske unije 2008, 20). Evropska unija se torej opredeljuje kot skupnost, ki temelji na sekularnih vrednotah, to pomeni, da ločuje med verskim oziroma religijskim in posvetnim, neduhovnim delom družbe. Tako je eden od njenih principov tudi ločitev religijskega in političnega dela družbe.

Unija ščiti religijsko toleranco, zagovarja versko svobodo in spodbuja religiozno različnost. V 17. členu Pogodbe o delovanju Unije, ki je del Lizbonske pogodbe, se zavezuje k spoštovanju statusa, ki ga verskim skupnostim zagotavljajo zakoni držav članic in jim priznava njihovo identiteto (Svet Evropske unije 2008, 71). V omenjeni Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin v 9. členu, v II. odstavku, izpostavlja pravico do spremembe vere ali prepričanja ter svobodo, da človek bodisi sam ali v skupini z drugimi zasebno ali javno skozi različne prakse izraža svojo vero, v kolikor ne ogroža javno varnost in red, zdravje, moralo ali krši pravice in svoboščine drugih ljudi (Varuh človekovih pravic 2008). Torej meje med religijami začrtuje po principu, moja svoboda se konča tam, kjer se začne svoboda drugega. V skladu z versko toleranco, ki jo zagovarja, so zanjo vse religije enakopravne (Svet Evropske unije 2008, 68.). V nobenem od dokumentov ne postavlja v ospredje nobeno izmed njih, niti lastne izvirne – krščanske, saj je ne omenja konkretno kot tiste, iz katere sicer črpa svoje sekularne vrednote.

Principe religijske svobode in strpnosti prenaša tudi na druga pravna področja. Gerhards v tem kontekstu omenja, da je na področju delovne zakonodaje je prepovedana diskriminacija zaposlenih na podlagi verskega prepričanja (Gerhards 2007). Na področju kmetijstva so predvidene izjeme pri zakolih živali v skladu s potrebami verskega obredja. V davčno politiko se vključuje davčne regulacije za nabožne predmete. Znotraj medijske produkcije velja v času predvajanja religijskih vsebin prepoved prekinitve programa z oglasi itn (Drenik 2004; Gerhards 2007).

O neposrednih pristojnostih na področju urejanja religioznega življenja državljanov, ki bi jih imela Evropska unija, ne moremo govoriti, ker ne gre za politiko, ampak zgolj za usmeritve. Vpliv ima preko spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter preko

upoštevanja potreb verskih skupnosti na drugih skupnih področjih – kmetijstvo, mediji, ekonomsko področje itd. Z zagovorom tolerance in nediskriminacije daje prostor in pomen v družbi vsem verskim skupnostim.

Evropska unija je torej sekularna zveza, ki na institucionalizirani ravni ločuje družbeno in religijsko sfero življenja (Gerhards 2007, 28). Takšna je tudi njena religijska orientacija oziroma usmeritev, za katero je značilna

- ločitev religijske in posvetnih sfer družbe, kar pomeni tudi ločitev vere in politike, in
- verska svoboda, enakopravnost in toleranca.

Ali je ta usmeritev usklajena z religijskimi orientacijami starih in novih članic zveze bomo preverili v nadaljevanju. Pri tem bomo uporabili podatke iz Svetovne raziskave vrednot (Word Values Survey). Omenimo, da Svetovna raziskava vrednot ne ponuja podatkov za Ciper, zato bo ta nova članica izvzeta iz analize v tem in naslednjem poglavju.

4.2 Religijske orientacije državljanov Evropske unije

Za razumevanje odnosa članic do religijske usmeritve Evropske unije je potrebno najprej spoznati religiozne značilnosti teh družb. Religioznost družb sociologi merijo po različnih poteh. Jagodzinski in Dobbelaere navajata integracijo v cerkev in individualno religioznost (Jagodzinski in Dobbelaere v Gerhards 2007, 29). Grace Davie navaja pet religijskih indikatorjev: konfesionalna pripadnost, izjave o obiskovanju cerkva, kazalce religijskega verovanja in meritve subjektivnih religijskih nagnjen (Davie 2005, 32). Haralambos in Holborn navajata obisk cerkve in udeležbo pri obredih (Haralambos in Holborn 2001, 488).

4.2.1 Individualna religioznost

V sodobnih sekularnih družbah, za katero se definira tudi Evropska unija, religija postaja vse bolj individualno iskanje smisla in vse manj oblika čaščenja s pomočjo obredov kolektivnih razsežnostih. Gre za t.i. individualno religioznost, za katero je značilno, da so ljudje verni, tudi če niso uradni člani verske skupnosti in se ne udeležujejo verskih obredov (Gerhards 2007). Svetovna raziskava vrednot na področju religije zastavlja nekaj vprašanj

s pomočjo katerih lahko merimo individualno religioznost. Za prepoznavanje osnovnega odnosa držav članic do religije bomo analizirali pripadanje religiji, posameznikov osebni občutek religioznosti in udeležbo pri verskih obredih.

Pripadnost religiji samo po sebi ne predpostavlja udeležbe pri verskih obredih in integracijo v institucije vere, kateri pripadajo. Gre zgolj za občutek lastnega religioznega porekla oziroma korenin. Gerhards navaja, da je dober indikator za dokazovanje integracije državljanov v njihovo cerkev udeležba pri religijski službi oziroma obredju. Ta nam poleg posameznikovega odnosa do religije veliko pove tudi o statusu, ki ga cerkev zaseda v družbi (Gerhards 2007, 29).

Tabela 4.1: Pripadnost religijski denominaciji; samoizpričana vernost; udeležba pri verskih obredih.

	Pripadanje religijski denominaciji.		Samoizpričana vernost.			Udeležba pri verskih obredih.				
	Da.	Ne.	Verna oseba.	Neverna oseba.	Prepričan ateist.	Vsaj 1x tedensko.	1x mesečno.	Ob posebnih praznikih.	Zelo redko, največkrat enkrat letno.	Nikoli
stare članice										
Avstrija	88,1	11,9	79,5	18,7	1,8	22,8	19,7	20	20,4	17
Belgija	63,5	36,5	67,4	25,4	7,2	17,5	9,8	16,3	9,9	46,5
Danska	90	10	76,5	18,1	5,4	2,7	9,2	21	24,4	42,7
Finska	88,1	11,9	66,6	30,5	2,9	5,4	8,7	27,6	32,1	26,2
Francija	57,5	42,5	46,6	38,5	14,9	7,6	4,3	14,4	13,4	60,4
Grčija	95,8	4	79,9	15,7	4,6	14	19,6	53,3	8,4	4,7
Irska	91,4	8,6	73,8	24,5	1,7	59	10,8	12,4	8,5	9,4
Italija	82,2	21,7	85,8	11,6	2,6	40,5	13,2	25,5	7	13,9
Luksemburg	71,9	17,8	63,1	28,9	8	21,6	10,2	21,5	14	32,7
Nemčija	39,5	60,5	45,6	41,1	13,2	10,6	12,8	18,2	19,2	39,2
Nizozemska	44,8	27,6	61,8	31,9	6,3	13,9	11,3	14	12,5	48,3
Portugalska	89	11	88	8,9	3	36,4	14,8	12,4	21,1	15,3
Španija	82	18	59	34,6	6,5	25,5	10,4	16,7	15,8	31,5
Švedska	75,8	24,2	38,9	54,4	6,7	3,8	5,6	10,6	34,6	45,6
V. Britanija	82,3	16,4	41,6	53,4	5,1	13,6	8,2	11,3	17,7	49,2
nove članice										
Bolgarija	70	30	51,7	42,1	6,2	8,9	11,3	37,7	14,7	27,4
Češka	33,5	66,1	43,2	48,5	8,3	7	4,7	12,9	17,3	57,5
Estonija	24,8	75,2	41,7	51,6	6,7	3,7	7,5	31,3	19,7	37,7
Madžarska	57	42,8	59	35,5	5,5	10,5	7,1	19,4	20,4	42,7
Latvija	59,2	40,6	76,9	20,3	2,8	6,6	8,5	29	21,5	34,6
Litva	81,3	18,7	84,4	14,1	1,5	17,6	13,9	37,2	15,2	16
Malta	98,5	1,5	74,7	25	0,2	82,2	4,4	5,6	3,7	4,2
Poljska	95,7	4,3	94,4	4,4	1,2	59	19,2	11,8	4,8	5,3
Slovaška	76,8	23,2	81,5	14,1	4,4	40,6	9,2	14,3	12,8	23,1
Slovenija	70	29,9	70,2	21,3	8,5	17,2	13,5	24,5	14,7	30,1
Romunija	97,6	2,4	84,8	14,4	0,8	24,9	21,6	36,4	9,7	7,5

Vir: World Values Survey.

Individualna religioznost v starih članicah

V splošnem velja, da državljani starih članic izražajo pripadnost eni od religij, izjema je le Nemčija, kjer je odstotek tistih, ki se ne opredeljujejo kot pripadniki ene od religij višji od tistih, ki se. Prej omenjena pripadnost eni od religij je posebej značilna za pravoslavne države, konkretno za Grčijo, nekoliko manj za katoliške in najmanj za protestantske. Po stopnji samoizpričane vernosti izmed starih članic izraziteje izstopajo države, ki tudi beležijo višjo stopnjo pripadanja eni od verskih tradicij; to so ob pravoslavni Grčiji še

Irska, Italija, Portugalska in Avstrija, ki so vse države z močno katoliško tradicijo in kjer igra cerkev v družbi vidno vlogo. Nižjo stopnjo osebne vernosti izražajo v državah, kjer so že prepoznali tudi nižjo stopnjo občutka pripadnosti eni od religijskih tradicij. Največ nevernih, dobro polovica vseh državljanov, je na Švedskem in v Veliki Britaniji. Ti dve državi sicer izstopata iz skupine protestantskih držav in nekaterih katoliških – predvsem Luksemburga, Belgije in Francije, kjer je stopnja samoizpričane vernosti nižja kot zgoraj omenjenih državah. Izpostavimo primer Nemčije in Francije, ki sta državi s pretežno katoliškim ozadjem – Nemčija tudi s protestantskim, kjer je prebivalstvo izmed starih članic najbolj ateistično orientirano.

Kljub temu, da se v splošnem v starih članicah državljani prepoznavajo kot pripadnike ene od religijskih tradicij in se samoizpričujejo za verne, pa je obisk verskih obredov in s tem torej stopnja integracije v religijo na nizki ravni. V katoliških državah, Irski, Italiji, Portugalski, je integracija v verske institucije največja. Nekoliko manjša je v Avstriji in Španiji. Največja rezerviranost je med skandinavskimi državami, posebej na Švedskem in Finskem. Majhna integracija v religiozne institucije je značilna tudi za Francijo. Francija je katoliška država, vendar z izredno močno tradicijo sekularizacije, tako ima najmanjši delež osebno vernega prebivalstva in največ ateistov; več kot polovica Francozov se nikoli ne udeležuje verskega obredja. Podobno, le da manj rezervirano, se obnašajo še Belgija, Nizozemska in Nemčija. Nemčija je sploh zanimiv fenomen, ima višjo samoizpričano vernost, kot pa prepoznano pripadnost eni od religij. To si razlagamo na način, da Nemci svoje vere nujno ne povezujejo tudi z eno od religijskih tradicij, ampak iščejo lastne oblike religioznosti. Pokaže pa se tudi, da so izredno nenaklonjeni religijskim institucijam, integracija je na nizki ravni. Tudi sicer za stare članice velja slaba integracija v verske institucije, saj je udeležba pri verskih obredih nizka. Državljan starih članic se torej čutijo pripadne eni od religij, večinsko se tudi izpričujejo kot verne osebe, niso pa povezani z verskimi institucijami, saj integracije v religijske institucije ne izpričujejo. Povedano najbolj velja za severne države in države na zahodu celine s protestantsko tradicijo, ali delno protestantsko delno katoliško tradicijo, v primeru Francije, pa s katoliško tradicijo, a z intenzivno sekularizacijo. Manj je opisano stanje značilno za katoliške države. Integracija v religijske institucije je nekoliko večja, a kljub temu o občutni večinski integraciji, z izjemo Irske in Portugalske ter tudi Italije, ne moremo govoriti. Torej v večini starih članicah prevladuje individualna oblika religioznosti, po kateri verske institucije s svojim obredjem za posameznika ne igrajo nobene vloge. Zmanjšano vlogo verskih organizacij

pripisujemo vplivu sekularizacije kar nam poleg Francije potrjuje tudi primer Španije, ki ima visok delež tistih, ki se nikoli ne udeležijo verskega obredja. Očitno pa postaja aktivno versko življenje tudi v državah z močno prisotnostjo katoliške cerkve stvar preteklosti in kulturnega izročila.

Individualna religioznost v novih članicah

Tudi državljani novih članic izražajo pripadnost eni od religij. To še posebej velja za Maltežane, Romune in Poljake. Ostale države izražajo nekoliko manjšo pripadnost eni od religij. Slovenija, Slovaška, Litva in Bolgarija imajo vsaj 70-odstotno pripadnost, sledita Madžarska in Latvija, ki sta državi, kjer je delež prebivalstva razdeljen na pol. Izpostavimo Estonce in Čehi, ki ne čutijo pripadnosti eni od religij; skladno s tem so ti tudi tisti, ki so najmanj osebno verni. Ti državi imata skupaj s Slovenijo tudi največ ateistično orientiranega prebivalstva. V državah kot so Poljska, Slovaška, Litva, Romunija, Malta, ki imajo najvišji delež občutka pripadnosti velja, da so tudi daleč najbolj verni.

Obisk verskih obredov, ki nam služi za merjenje stopnje integracije, je v novih članicah najbolj intenziven med katoliškimi in pravoslavnimi državami. Za slednje veljajo občutne meddržavne razlike. Medtem ko se Romunija uvršča v skupino držav, kjer ima institucionalna religioznost v primerjavi z individualno religioznostjo prevlado, se Bolgarija uvršča v skupino držav, kjer je čutiti določeno stopnjo rezerviranosti do institucionalnih oblik religije. Sicer so si v skladu s predhodnimi ugotovitvami tudi tukaj Poljaki in Maltežani med seboj v najbolj podobnih razmerjih. Poljaki so sicer, v primerjavi z Maltežani, na obisk verskih obredov nekoliko manj orientirani, kajti slabih 60 odstotkov v primerjavi z 80 odstotki Maltežanov jih trdi, da vsaj enkrat tedensko zaidejo k verskemu obredu. Skoraj polovični obisk beležijo še Slovaki, ostale nove članice pa so do tedenskega obiska verskih obredov bolj zadržane. V večini se odločajo za obisk ob večjih praznikih oziroma še redkeje. Najmanjša integracija v verske institucije je med Čehi, Latvijci, Bulgari in Madžari, ki kažejo največjo stopnjo abstinence verskih obredov, saj se jih okrog 60 odstotkov skoraj nikoli ne udeležuje.

Individualna religioznost v primerjalni perspektivi

Sekularizacija, ki naj bi bila evropska posebnost, se na podlagi analize, ki smo jo opravili ne kaže kot posebej značilna, kadar je govora o zavrnitvi individualne ali

institucionalizirane religioznosti, saj skoraj vseh državah Evropske unije večina ljudi spada v neko religijsko denominacijo in se ne opisuje kot ateiste.

Državljeni obeh skupin držav izražajo pripadnost neki religijski denominaciji in so si v tem pogledu precej podobni, saj v vseh državah izstopa le skupina držav, ki jo sestavljajo Češka, Estonija, Nizozemska, Velika Britanija in Nemčija, kjer to pripadnost čuti manj kot polovica prebivalstva. Samoizpričana vernost je bolj navzoča v novih članicah; za stare bolj velja samoizpričana nevernost. Versko obredje v starih članicah ne igra vidne vloge in je, predvsem v državah za katere je značilna ali visoka stopnja sekularizacije – npr. v Franciji, ali pa imajo protestantsko ozadje oziroma visoki delež prebivalstva brez religioznega porekla – npr. Švedska, Nemčija, brez pomena. V splošnem prebivalstvo novih članic v primerjavi s starimi pripisuje verskemu obredju večji pomen. Čeprav tudi znotraj teh držav ne moremo govoriti o neki homogeni skupini. Češka in Estonija sta zelo podobni Franciji in Švedski ter nič podobni Malti, Poljski, Romuniji in Slovaški, ki so, tako kakor Italija, Irska, Portugalska, Grčija in Avstrija, članice z večinsko pripadnostjo neki verski denominaciji, ljudje v teh državah so verni in se udeležujejo obredov.

Višjo stopnjo religioznosti kažejo države iz skupine novih članic. Vendar na ravni držav velja, da so najbolj religiozne Malta, Poljska, Romunija, Litva, Slovaška, Italija, Irska, Portugalska in Grčija ter Avstrija. Gre za homogeno skupino držav, sestavljeno iz starih in novih članic, ki podobno ravnaajo tudi v drugih v tem poglavju obravnavanih elementih religijskega obnašanja.

Slovenija, Estonija, Latvija in Madžarska so veliko bližje državam iz starih, kakor novih članic Evropske unije. Analiza individualne religioznosti pokaže, da so omenjene nove članice orientirane tako kot Belgija, Luksemburg, Nizozemska, Danska, Velika Britanija in Nemčija. Izpostavimo še Češko, ta je usklajena s Švedsko in Francijo. V oči bode obnašanje zadnje pridruženih članic s pravoslavnim verskim ozadjem, Romunije in Bolgarije. Romunija se uvršča med države, ki imajo visoko stopnjo religiozne populacije in hkrati visoko stopnjo pripadnosti religioznim institucijam. Bolgarija ima veliko bolj zmerno stališče in je s tega vidika prej podobna posameznim starim članicam Evropske unije, kot sta Nemčija ali Luksemburg. Romunija med vsemi članicami izraža najvišjo stopnjo institucionalne religioznosti ter spetosti religije in družbe. Podobno kot Romunija ravna tudi Grčija, ki kaže le nekaj več rezerviranosti v integraciji v religijske institucije.

Državljeni Evropske unije ne glede na to ali prihajajo iz starih ali novih članic so večinsko religiozni, vendar vse manj sodelujejo pri verskih obredjih. Tipičen primer je Španija, kjer so mnogi državljani pripadniki cerkve, vendar ne participirajo v institucionaliziranem verskem življenju. Pravoslavne države skupaj s katoliškimi izkazujejo visoko stopnjo religioznosti. Protestantске države in države, ki imajo višjo stopnjo prebivalstva brez religioznega porekla, imajo nižji nivo institucionalne in tudi individualne religioznosti. Gre za skupino držav, ki jo sestavljajo skandinavske države, države Beneluksa, baltski Estonija in Latvija, Francija, Nemčija, Estonija, Češka, Slovenija in tudi Bolgarija.

Če povzamemo, stopnja religioznosti je v obeh skupinah držav približno enaka. Izstopajo države z močnimi verskimi institucijami – z močno vlogo katoliške oziroma pravoslavne cerkve. Države z velikim deležem pravoslavnega ali katoliškega prebivalstva ne glede na to, ali so stare ali nove članice, in z močno vlogo cerkve v družbi, imajo višjo stopnjo udeležbe. Najnižjo udeležbo oziroma integracijo beležijo protestantske države.

4.2.2 Ločitev religioznega in posvetnega

Evropska unija se vidi kot skupnost, ki temelji na sekularnih vrednotah in enakopravno obravnava vse verske skupnosti. To je pomemben podatek in težava za države, ki ne vzpodbujajo ločitve religije in družbe ter v okviru tega religije in politike. Katere so te države znotraj okvirjev Evropske unije, če sploh so, bomo preverili s pomočjo (ne)strinjanja s naslednjimi predpostavkami, ki jih, med drugimi, navaja tudi Gerhards, ko razmišlja o religiji v Evropi (Gerhards 2007, 25–50):

- »cerkev daje ustrezne odgovore na moralne težave in potrebe posameznika«,
- »cerkev daje ustrezne odgovore na probleme družinskega življenja«,
- »cerkev daje ustrezne odgovore na družbene probleme naše države«,
- »politiki, ki ne verjamejo v Boga, niso za v parlament«,
- »verski voditelji ne smejo vplivati na oblast«,
- »boljše bi bilo za mojo državo, če bi jo vodilo več ljudi z močno vero«.

Analiza prvih treh postavk nam bo dala pogled članic Evropske unije na ločitev religije in družbe, analiza drugih treh, na ločitev religije in politike. Če posameznik verjame, da religija daje primerne odgovore na družbena vprašanja, lahko sklepamo, da podpira povezanost religije z drugimi področji družbenega življenja. Da bi to lahko ocenili, bomo

najprej analizirali še neposredno vprašanje, in sicer kako je religija pomembna v življenju državljanov Evropske unije.

Tabela 4.2: Pomen religije v življenju; odgovori cerkve; odnos cerkev – politika.

	V življenju je religija ...			Cerkve v moji državi dajejo pravilne odgovore na...			Strinjam se da ...		
	... pomembna.	... ne tako pomembna.	... popolnoma nepomembna.	... moralne težave in potrebe posameznika.	... probleme družinskega življenja.	... družbene probleme naše države.	... politiki, ki ne verjamejo v Boga niso za v parlament.	... verski voditelji ne smejo vplivati na oblast.	... boljše bi bilo za mojo državo, če bi jo vodilo več ljudi z močno vero.
stare članice									
Avstrija	53,8	29,5	16,7	37,5	29	30	14,1	79,5	23
Belgija	45,4	29,3	25,2	32,7	29,8	27	7,4	73,4	15,9
Danska	27,1	43,3	29,6	20	15	11,5	3,7	82,7	5,6
Finska	45,1	36,8	18	43,6	41,8	30,8	13,6	57,7	18
Francija	36,9	33,1	30	35,7	27,7	21,2	9,3	81,6	13,3
Grčija	68,3	20,3	11,4	43,1	30,6	31	37,3	71,7	32
Irska	72	18,6	9,3	30,9	27,4	26,7	15,1	71,9	23,1
Italija	72,1	20,1	7,8	61,8	47,7	43,5	15,1	67,8	22,1
Luksemburg	45,1	30,5	24,4	33,1	24,2	24,4	13,2	76,9	22,1
Nemčija	28	30,7	41,3	42,6	34,6	25,3	12,3	71,7	22,1
Nizozemska	37,4	34,8	27,8	35,7	31,1	36,8	1,8	59,9	12,2
Portugalska	75,5	16,9	7,6	56,7	46	36,4	15,2	79,4	24,9
Španija	42	30,4	27,5	40,5	36,7	30,8	9,5	73,2	16,4
Švedska	35	42,5	22,4	26,3	18,4	17,2	4	51,8	8,8
V. Britanija	37,3	33	29,7	32,7	30	27	10,5	65,3	18,3
nove članice									
Bolgarija	47,2	29,9	22,9	33,7	23,2	14,8	24,2	79,4	28,5
Češka	19,7	34	46,4	35,4	24,5	15,4	6,1	74	8,8
Estonija	22	41,8	36,3	45,3	21	14,1	14,5	74,6	25,6
Madžarska	42,2	30,7	27,1	46,2	33,2	25	13,6	69,7	25,4
Latvija	34,3	39,4	26,2	58,2	35,9	26,3	22,2	73,1	43,8
Litva	59,6	32,9	7,5	82,5	53,4	61,3	24,2	75,7	41,2
Malta	90,7	7,3	1,9	65,6	70,9	55,9	40,7	78,2	63,6
Poljska	83,9	12,7	3,4	64,4	55,1	39,3	16,8	80,9	29,9
Slovaška	57,5	23	19,6	68,3	52,9	30	22,3	70,6	37,3
Slovenija	36,6	37,7	25,7	44,9	36,3	33,8	10,8	73,3	12,3
Romunija	79,1	15,2	5,7	80,7	78,5	52,2	52	77,5	64,7

Vir: World Values Survey.

Ločitev religioznega in posvetnega v starih članicah

Za države z močno vlogo katoliške cerkve, Italijo, Irsko, Portugalsko, Grčijo in Avstrijo, in visokim deležem versko opredeljenega prebivalstva ima religija v življenju pomen. Čeprav na splošno ne moremo reči, da državljani starih članic zavračajo religijo enoznačno kot v življenju nepomembno. Najbolj še to velja za Nemce, sicer pa tam kjer je delež versko opredeljenega prebivalstva nižji in se manj ljudi čuti pripadnike ene od religij ter je obisk verskega obredja manjši, se pripisuje religiji manjša vloga v življenju oziroma družbi. Najbolj to velja za vse protestantske države, čeravno ima nekaj izmed njih – skandinavske države, uzakonjeno državno religijo. Švedska, Danska, Finska tako skupaj z Beneluksom, Nemčijo in Veliko Britanijo religiji v življenju ne pripisujejo posebnega pomena. Ponovno ugotavljamo, da v to skupino spada tudi Francija, ki ima katoliško poreklo, tako kot Luksemburg, a je izredno sekularno orientirana družba, kar se je ponovno pokazalo tukaj. Za Francoze je religija v življenju obrobna in nepomembna stvar. Vse bolj pa, kakor kaže, svojo vlogo izgublja tudi v Španiji.

Ločitev cerkve od družbe, ki smo jo ugotavljali s pomočjo odzivov na vprašanje, na kaj cerkev v njihovi državi daje pravilne odgovore, podpira večina držav te skupine. Sicer velja, da vlogo cerkve v splošnem ne povezujejo najbolj z družbenimi vprašanji. Še najbolj jo povezujejo z odgovarjanjem na individualne probleme posameznika. Kar lahko razumemo kot sporočilo, da se v teh državah religijo razume, ne kot zadevo javnega in družbenega, ampak kot stvar posameznika – religijo se umešča v zasebno sfero. Največ strinjanja s tem je v državah s katoliško vero, v Italiji in na Portugalskem. Sledijo Avstrija, Finska, Francija, Grčija, Španija, Nizozemska in Nemčija. V Veliki Britaniji, na Švedskem, Danskem, v Luksemburgu, na Irskem in v Belgiji pa je to strinjanje najnižje. Podpora vsem ostalim vlogam cerkve v družbi je nižja. V sfero družinske problematike jo v splošnem pušča dve do tri desetine državljanov starih članic; ponovno največ Italijanov in Portugalcev, kar pomeni, da v teh državah cerkve v življenju posameznika igra vidno vlogo. Najbolj zadržani so v tem primeru so severni državljani, Danci in Švedi. Strinjanje, da cerkve lahko ustrezno rešuje probleme države, je na splošno v vseh državah najnižje. Zanimivo, da medtem ko vse, tudi najbolj katoliške države, od navedenih treh možnosti s to možnostjo kažejo najmanj strinjanja, pa Nizozemci tej izjavi najbolj pritrjujejo. Na Nizozemskem nenehno poteka odkrita debata o religijski (ne)strpnosti; že vrsto let poteka javna debata o nošenju muslimanskih verskih simbolov v javnosti (Dnevnik.si, 2008), zato

tovrstno ravnanje Nizozemcev pripisujemo temu vzroku. Najnižje strinjanje z zadnjo izjavo je spet v skandinavskih državah, Franciji in Luksemburgu ter Nemčiji.

Državljeni starih članic ne verjamejo, da je cerkev sposobna reševati družbene probleme države. Ne podpirajo torej prepletanja posvetnega dela življenja in religije, temveč jim je blizu ločitev. V tem okviru podpirajo tudi ločitev politike in religije. Vse se strinjajo, da konkretna vera posameznika pri delu v parlamentu ni pomembna. Pričakovano stare članice ne podpirajo niti vmešavanje verskih voditeljev v delo oblasti. Še posebej kritični do tega so Francozi, Danci, Luksemburžani, Portugalci in Avstrijci. Tudi države, kjer ima katoliška vera veliko pripadnikov, ki se udeležujejo verskega obredja, ne podpirajo prepletanja religije in politike. Do povezovanja religije in politike se obnašajo, kakor protestantske države, odklonilno.

Po nazorih državljanov starih članic je vloga cerkva predvsem v moralno-etičnem svetovanju. Religija lahko še najbolj kompetentno odgovarja na vprašanja, ki izhajajo iz moralnih dilem in potreb posameznika, kar nam ponovno nakazuje, da jo uvrščajo predvsem v zasebno sfero in je ne vidijo kot del skupnega družbenega. Vse podpirajo ločitev religije in politike in ne podpirajo vmešavanja verskih voditeljev v politično oblast in njene odločitve, niti si ne želijo v političnem vodstvu ljudi z močno vero. Izpostavimo, da to velja za vse države, tako protestantske kot katoliške. Le delno pa tudi za pravoslavno Grčijo, ki namreč ni najbolj zadržana do vodenja države s strani ljudi z močno vero.

Ločitev religije in posvetnega v novih članicah

Gerhards na nekem mestu ugotavlja, da se stopnja pomena Boga v življenju posameznika viša, čim bolj se oddaljujemo od središča Evropske unije (Gerhards 2007, 34). Sami podobno ugotavljamo na podlagi analize pomena religije v posameznikovem življenju. Za nove članice, ki so dejansko bolj oddaljene od središča, je značilno, da pripisujejo religiji v življenju več pomena. Za Maltežane, Romune in Poljake je religija v življenju zelo pomembna. Nekoliko manj za Slovake, Litovce in Bolgare. Malo pomena v življenju ima za Slovence, Latvijce, Madžare in še zlasti za Estonce in Čehe. Polovica Čehov religiji ne pripisuje nobenega pomena, to ni presenetljivo, saj se jih več kot pol religijsko ne opredeljuje.

Moralne dileme posameznika lahko cerkev rešuje po mnenju velike večine Romunov in Litovcev. Slovaki, Maltežani, Poljaki in Latvijci se s tem manj strinjajo, in sicer le v slabi večini ali dobri polovici. V preostalih novih članicah tovrstna vloga cerkve nima tolikšnega pomena, je pa v splošnem višja kakor v starih članicah. Če je vloga religije pri reševanju posameznikovih dilem še v splošnem sprejemljiva, se oglašanje religije pri reševanju družinskih dilem manj odobrava. V tej vlogi jo sicer najbolj vidijo v ortodoksno krščanskih državah, kot je to Romunija, in v katoliških, izrazito na Malti. Za vlogo cerkve kot rešitelja družbenih težav trdimo, da najbolj izgublja na pomenu. Pričakovano ji na tem področju najbolj zaupa ista skupina držav, Litva, Malta in Romunija, kakor doslej. A s to razliko, da je zaupanje občutno manjše, kakor na področju posameznikovega in družinskega življenja. Najmanj tovrstnega zaupanja je v Estoniji, na Češkem in v Bolgariji.

Ko analiziramo področje religije in politike v splošnem, ugotavljamo, da nove članice ne podpirajo povezanosti obravnavanih področij. A so razlike med posameznimi državami precej velike. V grobem nove članice kažejo rezerviranost do verskih (ne)opredelitev posameznikov, ki sedijo v njihovih parlamentih in niso odklonilni do tistih, ki se ne izražajo za verne. Kot vidni izjemi se sicer, spet, pojavljata Romunija in Malta. V prvi več kot polovica in v drugi nekaj manj kot desetina od polovice državljanov želi videti v parlamentu ljudi, ki verjamejo v Boga. Najbolj odklonilni do tega so spet Čehi in Estonci, ki kažejo visoko stopnjo podpore unijini usmeritvi, ter v danem primeru tudi Madžari. Nepodpora verskim voditeljem na oblasti je zelo podobna v vseh novih članicah Evropske unije. V vseh, tudi strogo katoliških in pravoslavni Romuniji, je vsaj 70 odstotna. Kar potrjuje tezo, da se nove članice bolj nagibajo k ločitvi religioznega in političnega sveta, kakor k spetosti teh dveh področij. Željo, da bi državo vodilo več ljudi z močno vero pa v skladu z do sedaj ugotovljenim podpirajo le Maltežani in Romuni, medtem ko je zadržanost največja na Češkem in v Sloveniji.

Reševanje moralnih dilem posameznika in delno še tudi družinskega življenja je tisto, kar naj bi po mnenju novih članic, cerkev počela v družbi. Ta sicer v njihovem življenju ne igra pomembne vloge, izjema so države s pravoslavno in močno katoliško tradicijo in navezanostjo prebivalstva na njene institucije. Vse države, z izjemo navedenih, se tudi večinsko nagibajo k ločitvi cerkve in politike. Kakor rečeno pa pri tem pravoslavne in močno katoliške izražajo določeno stopnjo rezerviranosti, kar nenazadnje pomeni, da ne podpirajo usmeritev Evropske unije na teh področjih povsem v celoti.

Ločitev religioznega in posvetnega v primerjalni perspektivi

Ko govorimo o usmeritvi politike Evropske unije na področju religije, kjer zagovarja ločitev religioznega in posvetnega, ter tudi cerkve in politike, opazimo, da jih, ko primerjamo usklajenost držav članic s to usmeritvijo, ne moremo povsem razdeliti po ključu stare nove, saj prihaja do razlik, ki presega to delitev.

V splošnem velja, da državljani starih članic ne povezujejo religije in družbenega življenja, medtem nove to bolj značilno. Več jih namreč govori o pričakovanju, da bo cerkev rešila družbene probleme. Več jih tudi izraža, da je religija v življenju pomembna. A kot rečeno, prihaja znotraj obeh skupin držav do razlik, po katerih so si nekatere stare in nove članice bolj blizu med seboj, kakor z državami znotraj svojih skupin. Skandinavske države, Beneluks, Francija in Nemčija skupaj s Češko, Estonijo, Slovenijo in Latvijo kažejo jasno naklonjenost delitvi na religiozno in posvetno sfero družbe ter na ločitev religije in politike. Naklonjenost omenjenim delitvam in s tem politiki Evropske unije na področju religije izraža tudi Bolgarija, ki je povsem drugačna od Romunije in Grčije. Vse tri države imajo pravoslavno religijsko ozadje. A Grčija skupaj z Romunijo kaže naklonjenost tesni zvezi med religijo, družbo in politiko, medtem ko je Bolgarija do te zveze bolj rezervirana in veliko bolj podobna državam z zmernim stališčem.

Znotraj obeh skupin veljajo velika odstopanja med državami. Stare in nove članice, ki imajo protestantsko poreklo so najbolj usklajene z religijsko orientacijo Evropske unije. V skupino podpornic lahko uvrstimo še katoliške, a sekularizirane države oziroma države z velikim deležem neverujočih. Kot podpornice torej definiramo Dansko, Švedsko, Nizozemsko, Nemčijo, Luksemburg, Nemčijo, Francijo, Češko, Estonijo. Sem uvrščamo še Slovenijo, ki je katoliška, a navezanost na cerkev ni velika. Najbolj neskladna je Evropska unija na področju religijskih orientacij z državami, ki imajo pravoslavno religijsko poreklo. To velja za Grčijo in Romunijo, medtem ko Bolgarija že kaže znake naklonjenosti in podpore ter jo zato lahko uvrstimo v skupino katoliških držav z živo versko tradicijo in visokim deležem versko opredeljenega prebivalstva. Te države kažejo določeno neusklajenost z Evropsko unijo na področju religije, a je ta nižja, kakor med pravoslavniimi. Opisano velja za Litvo, Malto, Poljsko in Slovaško med novimi, ter Portugalsko, Italijo in Irsko med starimi. Za Španijo velja, da izraža podporo usmeritvi Evropske unije; podobno tudi Madžarska, Latvija in v nekaterih pogledih prej omenjena Bolgarija.

Stare članice podpirajo ločitev religije in družbe ter religije in politike bolj od novih. Na ravni držav imajo Italija, Portugalska, Irska in Grčija drugačno prepričanje kakor ostale stare članice in so precej podobne katoliškim in pravoslavnim državam novih članic z močno navezanostjo na cerkev. Na drugi strani ima v Sloveniji, Estoniji in na Češkem večina državljanov enaka stališča kot jih zagovarja Evropska unija. V teh državah so tudi, tako kot v protestantskih starih članicah – skandinavske države, Beneluks, Nemčija in Francija vezi do religije minimalne, močna pa je podpora ločitvi religije in družbe ter nevmešavanju religije v politično življenje. Izpostavimo še Bolgarijo in Romunijo. Med njima se je spet pokazala razlika, medtem ko je za Bolgarijo značilno zmerno stališče z malo večjo večino, ki je usklajena z Evropsko unijo, za Romunijo velja najmanjša usklajenost in je tukaj prej podobna Grčiji in državam z vplivno katoliško vero kakor Romuniji.

4.2.3 Religijska toleranca

Ne glede na nauk, ki jih vodi, imajo vse religije težnjo po širjenju svojega prepričanja čez meje svojega sveta, pa naj bo to na miroljuben ali nasilen način. Vedno je prisotna težnja po razpršitvi nauka iz skupnosti navzven, po pridobivanju novih pripadnikov. Verska svoboda v vseh pogledih in toleranca do drugih religij je, kakor smo videli, pomembna orientacija Evropske unije na področju religije. Predvideva jo tako za posameznike kakor za religijske skupnosti. Ali državljani današnje Evropske unije podpirajo princip religijske tolerance in nediskriminacije na podlagi vere, bomo preverili, tako kot Gerhards, s pomočjo analize vprašanja, ki sprašuje koga izmed naštetih – naštetih je več možnosti, ne bi imeli za soseda (Gerhards 2007, 40–41).

Tabela 4.3: Koga ne bi imeli za soseda.

	muslimane	žide
stare članice		
Avstrija	15,4	8,3
Belgija	22	13
Danska	16,3	2,5
Finska	19,3	8,6
Francija	16	5,9
Grčija	20,9	18,7
Irska	13,6	11,2
Italija	17,2	12,9
Luksemburg	14,2	8,3
Nemčija	12,4	6,3
Nizozemska	11,9	1,6
Portugalska	7,9	10,8
Španija	10,8	9,2
Švedska	9	2,1
V. Britanija	13,6	6,2
nove članice		
Bolgarija	21,2	18,1
Češka	15,2	4,4
Estonija	22,2	11,2
Madžarska	18,3	10,3
Latvija	14,5	5,2
Litva	33,1	23
Malta	27,8	20,8
Poljska	23,8	25,1
Slovaška	24,5	9,9
Slovenija	22,6	16,8
Romunija	31,4	23,2

Vir: World Values Survey.

Religijska toleranca v starih članicah

Muslimani so med starimi članicami v splošnem manj zaželeni sosedge, kakor predstavniki židovske oziroma judovske vere. Najbolj odklonilne reakcije do obeh verskih skupin izražajo Grki, sledijo Belgijci in Italijani, ki si v podobnih odstotkih ne želijo živeti ob muslimanih in židih. Največ tolerance do obeh skupin izražajo Švedi. Sledijo Nizozemci, Nemci, Danci, Portugalci in Španci. Torej same države z veliko priseljenci. Sicer velja, da imajo vse države nizek odstotek netolerance in nikjer ne preseže 20 odstotnih točk. V splošnem tako velja, da so stare članice tolerantne do sebi tujih religij in da se ujemajo z načeli Evropske unije, ki zagovarja versko svobodo in nediskriminacijo.

Religijska toleranca v novih članicah

Nove članice so manj versko tolerantne. Za najmanj tolerantno se je izkazala država z močnim vplivom pravoslavne vere, Romunija, in države z močno katoliško cerkvijo, Litva, Malta in Poljska, ki sicer vse kažejo manj tolerance do muslimanov, kot do židov. Tudi v splošnem velja, da so državljani novih članic manj tolerantni do muslimanov, kakor do židovskih vernikov. Največ tolerance kažejo države, ki so tudi predhodno pokazali najmanjšo navezanost na religijo in najvišjo stopnjo ujemanja s sekularnimi vrednotami, Latviji, Čehi, Madžari in Estonci. Žal pa to ne velja za Slovenijo, ki je sicer precej podobna omenjenim državam, tokrat pa kaže večjo stopnjo netolerance, od omenjene skupine držav. Preostale nove članice tako zavračajo muslimane nekje v dveh desetinah in žide v približno desetih do petnajstih desetinah.

Religijska toleranca v primerjalni perspektivi

Ko primerjamo stopnjo tolerance med starimi in novimi članicami, se izkaže, da so stare članice v splošnem bolj tolerantne do religij, kakor nove. Podatki kažejo, da obe skupini držav kažeta ujemanje z nazori Evropske unije na področju verske tolerance.

Na ravni držav velja, da je v članicah, kjer je integracija v verske institucije in vloga religije v družbi večja, stopnja tolerance nižja. Pravoslavni državi, za katere je opisano stanje najbolj značilno, Grčija med starimi in Romunija med novimi, torej izražata najvišjo stopnjo netolerantnosti do drugih religij. Države z večinskim katoliškim prebivalstvom so bolj tolerantne. Vendar so Litovci, Poljaki, Maltežani veliko manj tolerantni kakor Portugalska, Irska in Italija. Med temi, sicer podobnimi državami, pride do razlike, ki si jo razlagamo s pomočjo teoretičnih izhodišč, ki pravijo, da je stopnja tolerance v veliki meri povezana tudi s stopnjo izobrazbe in modernizacije. Države, ki imajo višji nivo izobrazbe in višjo stopnjo modernizacije, so tudi bolj tolerantne (Pollack in Pickel v Gerhards 2007, 47). Portugalska, Irska in Italija so v obeh segmentih pred Litvo, Poljsko in Malto in temu pripisujemo višjo stopnjo religijske tolerance. Omenjeno predpostavko potrjujejo tudi skandinavske države Danska, Švedska, Finska in Nizozemska, ki imajo visoko kakovost življenja, stopnja modernizacije pa je na najvišjem nivoju in kažejo največ tolerance do verskih skupnosti.

4.3 Ugotovitve

Evropska unija religije pravno ne ureja in zato ne moremo govoriti o politiki. Do tega področja vzpostavila distanco in ga pušča odprtega, da si ga uredijo članice same, vseeno ima nekaj jasnih orientacij, ki jih navaja v svojih dokumentih in za katere se pričakuje, da jih sprejmejo tudi članice. Zagovarja ločitev religijske in sekularne sfere in pričakuje od svojih državljanov enakopravno obravnavo in toleranco do vseh religij.

Z opisano pozicijo Evropske unije se najbolj ujemajo religijske orientacije starih članic, nove manj. Vendar se na ravni držav izkaže, da so razlike med državami občutne, ter da ne moremo potegniti ločnice enoznačno po črti stare in nove. Tako protestantske države, skandinavske in države Beneluksa skupaj s Francijo, Nemčijo, Estonijo, Češko in Latvijo kažejo usklajenost z Evropsko unijo na tem področju. Gre za države, katerih prebivalstvo v splošnem čuti pripadnost eni od religiji, se izpričuje za verne, imamo torej opraviti z individualno obliko religioznosti, zato so to države katerih državljani so brez navezanosti na religijo in integracije v verske skupnosti. Religija v življenju teh ljudi in držav nima bistvene vloge, razumejo jo kot osebno odločitev posameznika, zato jo uvrščajo v sfero zasebnega, podpirajo ločitev religije in politike, v sklad s povedanim pa so tudi versko tolerantni.

Nekoliko manjšo mero usklajenosti kažejo sicer večinsko katoliške države, a z vse manjšo navezanostjo na verske institucije: Slovenija, Madžarska, Španija in Avstrija ter Bolgarija. Te države v bistvu ne moremo uvrstiti ne v predhodno, niti v naslednjo skupino, saj imajo značilnosti tako prve kakor druge skupine. To so države s katoliško tradicijo, izjema je Bolgarija, ki je pravoslavna. Visoka je tudi samoizpričana vernost, a je navezanost na cerkve vse manjša oziroma so vezi do religije v nekaterih od teh držav minimalne. Zagovarjajo ločitev religije in družbe ter so proti vstopanju religije v sfero politike. So pa te države nekoliko manj religijsko tolerantne, vendar lahko rečemo, da imajo zmerno stališče.

Tem članicam sledijo katoliške države z velikim deležem verujočih in višjo stopnjo integracije v religijske institucije, in sicer Italija, Portugalska, Irska, Malta, Poljska, Litva in Slovaška. Te države kažejo močno navezanost na religijo in integracijo v cerkev, pomen religije v življenju je velik, od religije pogosto tudi pričakujejo, da bo rešila ne le osebne

ampak tudi družbene probleme. Državljeni teh članic imajo nekoliko drugačne religijske orientacije od usmeritve, ki jo zagovarja Evropska unija. Je pa sicer tudi res, da so predvsem stare članice modernizirane države, ki zagovarjajo ločitev religije in posvetnega dela življenja, živijo sekularne vrednote, jih vpletajo v svoje družbeno-politične usmeritve, zato o popolni neusklajenosti težko govorimo. Najbolj neusklajene z religijsko usmeritvijo Evropske unije so pravoslavne države, predvsem Romunija in Grčija, medtem ko se Bolgarija uvršča med države z zmernim stališčem. Omenjeni pravoslavni državi sta povsem neusklajeni z odnosom do religije Evropske unije, saj zagovarjata povsem nasprotno stališče – v teh državah je velika povezanost religioznega in posvetnega dela družbe, med ljudmi je visoka religijska integriranost, od cerkve se pričakuje, da daje odgovore tudi na družbena in politična vprašanja, da torej posega tudi v sfero političnega.

V prihodnosti se tako utegnejo ustvarjati koalicije med državami ne zgolj po načelu stare in nove, pač pa tudi na podlagi religijskih orientacij, kjer se bodo v skupine združevale protestantske države in sekularizirane katoliške države, katoliške države z zmernim stališčem, katoliške države z močno vlogo cerkve in pravoslavne države. Religijsko ozadje sooblikuje obnašanje ljudi, zato se lahko zgodi, da se bodo tovrstne koalicije oblikovale ne le, ko bo v ospredju vprašanje religijske usmeritve naddržavne zveze, ki ji pripadajo, ampak tudi področja skupne evropske politike – delavno pravna zakonodaja, ipd.

5 Ekonomska kultura v primerjalni perspektivi

Na razlike med novimi in starimi članicami bomo v nadaljevanju naloge pogledali še iz drugega zornega kota, in sicer s področja ekonomske kulture, in s tem nadgradili religijski moment, ki smo ga obravnavali v predhodnem poglavju.

Kakor smo že videli, imajo začetki evropskega združevanja vzvode v želji po ekonomskem povezovanju med državami. Zato ne preseneča, da je ekonomija danes najpomembnejše in najbolj razvito področje povezave. Evropska unija ima značilnosti tržne ekonomije, kar je tipično za zahodne ureditve. Kar pomeni, da gre za zakoreninjen model v določenem kulturnem kontekstu in je, da bi na ravni Evropske unije, uspešno deloval, potrebna določena stopnja kulturne kompatibilnosti. Nekdanje komunistične države, nove članice Evropske unije, so z vključitvijo na ekonomskem področju, vsaj formalno, prevzele premise institucionalnega sistema, značilne za razvite zahodne družbe (Tomšič in Rek 2006, 28–29). Vprašanje pa je, koliko je ta formalni prevzem dejansko tudi neformalni prevzem. Odpira se vprašanje, koliko so pogledi, načini delovanja novih članic, dejansko usklajeni z značilnostmi in principi delovanja tržne ekonomije, ali so se uspele prilagoditi in jih adaptirati. Potrebno je namreč vedeti, da so te države dolgo bile vezane na komunistično ureditev, katere principi delovanja so zelo drugačni od kulturnega konteksta, v katerem so se porodile institucije tržne ekonomije. So stare in nove članice na področju ekonomske politike, ki ga usmerja ekonomska kultura, sploh kompatibilne in ali se meja res začrtuje po liniji nove, nekdanje komunistične, ki so tržno ekonomijo prevzele pred kratkim, in stare, ki tržno ekonomijo prakticirajo že leta in se je pravzaprav tukaj razvila, je ena od ključnih dilem današnje Evropske unije. Kompatibilnost na področju ekonomske kulture je namreč pomembna, saj je od nje odvisno uspešno delovanje ekonomske politike Evropske unije in njene prihodnosti kot gospodarske zveze.

Skupna ekonomska politika, ki torej temelji na sistemu tržne ekonomije, se je z leti razvila v dve pomembni smeri, in sicer v skupni evropski trg odprt za vse članice Evropske unije, njegova značilnost je prosti pretok oseb, blaga, storitev in kapitala, in v skupno monetarno politiko z enotno valuto evro.

5.1 Politika Evropske unije na ekonomskem področju

Glede na to, da Evropska unija na področju ekonomije vodi eno od svojih najpomembnejših politik, je zelo veliko evropskih zakonov in direktiv namenjenih ravno uravnavanju skupnih izhodišč ekonomskega življenja pod evropskim plaščem. Njen osrednji cilj na tem področju pa je, kakor je navedeno v 3. členu skupnih določb Lizbonske pogodbe, zagotavljati blaginjo vseh državljanov Evropske unije in »trajnostni razvoj Evrope« s pomočjo uravnotežene gospodarske rasti in stabilnosti cen (Svet Evropske unije 2008, 21).

Ekonomski model Evropske unije ima vse značilnosti kapitalističnega ekonomskega sistema oziroma tržne ekonomije. Zanj je značilna odprtost, kar se na ravni zveze izraža z notranjim trgom brez meja, ki temelji na svobodni in neizkrivljeni konkurenci, kar je prav tako eno od predpostavk tega modela. Evropska unija znotraj svojih meja zagotavlja prosti pretok oseb, storitev, blaga in kapitala. Kakor je navedeno v 3. členu Lizbonske pogodbe je prosti pretok sredstvo za socialni napredek in rast blaginje vseh, vključno z izboljšanjem okolja ter znanstvenim in tehnološkim napredkom; pri njem je prepovedana vsakršna diskriminacija (Svet Evropske unije 2008, 21). Evropska unija v svoji ekonomski politiki tako sledi načelom tekmovalnosti oziroma odprte konkurence, saj le ta lahko pripelje do ekonomske rasti, enakomernega napredka in blaginje vseh narodov. Podpora tekmovalnosti oziroma odprti in pošteni konkurenci, skupni evropski trg in državna kontrola ekonomskega področja, so trije ključni elementi tržne ekonomije, ki ga prakticira tudi Evropska unija (Tomšič in Rek 2006; Gerhards 2007).

Zagotavljanje poštene konkurence se ureja s prepovedjo kartelnih dogovorov in z nadzorom vladnih pomoči in nadomestil podjetjem in gospodarskim panogam držav članic. Omenimo, da je kljub dejstvu, da je odprti in prosti trg s pogoji svobodne konkurence dobro zasidran znotraj nacionalnih ekonomij zlasti zahodnih držav članic, ta nacionalni princip na nadnacionalnem nivoju v mnogih članicah, kakor ugotavlja Gerhards, še vedno naleti na poskuse preprečitve prihoda tuje konkurence (Gerhards 2007, 69). Zato Evropska unija poseganje držav članic v sfero skupne evropske ekonomije v smislu dodeljevanja državne pomoči posameznim podjetjem ali gospodarskim panogam nadzoruje in preprečuje vsakršno obliko protekcionizma. V tem oziru v prvem delu 107. člena Lizbonske pogodbe pravi, da je »vsaka pomoč, ki jo dodeli država članica, ali kakršna koli

vrsta pomoči iz državnih sredstev, ki izkrivlja, ali bi lahko izkrivljala konkurenco z dajanjem prednosti posameznim podjetjem ali proizvodnji posameznega blaga, nezdružljiva z notranjim trgov, kolikor prizadene trgovino med državami članicami» (Svet Evropske unije 2008, 120–121).

V nekaterih primerih pa Evropska unija vmešavanje držav tudi tolerira. Gerhards v tem kontekstu omenja, da notranji trg nemoteno funkcionira samo pod določenimi pogoji, ki se jih morajo držati vsi akterji. Urejanje in prilagajanje teh pogojev, v skladu s pravili igre, pa se pričakuje od držav članic (Gerhards 2007, 69). Vmešavanje dovoljuje tudi v namene spodbujanja razvoja gospodarsko manj razvitih območij, odpravo socialnih razlik in škode, povzročene zaradi naravnih katastrof. Državna pomoč je dovoljena, po členu 107 sodeč, tudi v primeru raziskav in inovacij, v primerih združevanja malih podjetij, z namenom, da bi postala bolj konkurenčna, in podjetjem v težavah, če bodo ta s to pomočjo postala dobičkonosna in če je pomoč v interesu Evropske unije – na primer ustvarjanje novih delovnih mest. Skratka, pomoč je dovoljena v vseh primerih, ki omogočajo uresničevanje splošnih ciljev Evropske unije. Nedovoljena pa v vseh tistih, ki uničujejo svobodno in odprto konkurenco in vzpodbujajo protekcionizem in klientalizem (Svet Evropske unije 2008, 120–121).

5.2 Ekonomska kultura in državljani Evropske unije

Bolj kakor ekonomska politika na papirju, ki začrtuje smernice evropske ekonomske politike po pravilih tržne ekonomije, je pomembno, kaj tržni ekonomski sistem za uspešno delovanje od državljanov pričakuje.

Ključni elementi ekonomske kulture potrebne za nemoteno delovanje skupnega evropskega gospodarstva, ki ga usmerja Evropska unija s svojo ekonomsko politiko po principu tržne ekonomije, in jih med drugim omenja tudi Gerhards, so:

- spoštovanje svobode gibanja,
- pozitiven odnos do tekmovalnosti in
- usmerjenost k uspehu (Gerhards 2007, 69–91).

Navedene tri vrednote ekonomske kulture¹⁷ s svojimi predpisi na ekonomskem področju od svojih državljanov pričakuje Evropska unija in so torej potrebne za uspešno delovanje na skupnem evropskem gospodarskem prostoru.

Usmerjenosti k uspehu Evropska unija sicer v pravnih predpisih eksplicitno ne omenja, a se ta težnja Evropske unije vidno izraža skozi koncept prostega notranjega trga, katerega temelj delovanja sta konkurenčnost in tekmovalnost. Konkurenčnost in tekmovalnost na gospodarski, oziroma Gerhards ugotavlja, da tudi na nacionalni ravni pa je v tesni navezavi z željo po dosežku na individualni ravni (Gerhards 2007, 70). To torej pomeni, če posamezna družba nima sposobnosti, motiviranosti in želje po dosežkih, dokazovanju in tekmovanju, v pogojih, ki jih predvideva skupni evropski trg, ne bodo mogli (pre)živeti in uspešno delovati. Vsi, ki so del skupnega evropskega trga, potrebujejo za uspešno delovanje na tem trgu vrednote usmerjene na delo, uspeh, željo po dokazovanju in dosežkih ter ambicioznost. Kdor ima to, ima vse predpogoje za uspeh.

V nadaljevanju bomo navedene tri vrednotne usmeritve ekonomske kulture postavili v primerjalno perspektivo med starimi in novimi članicami ter preverili, kako so z njimi kompatibilne, ali prihaja do razlik po črti stare–nove, ali pa tako kakor pri religijskih orientacijah, o razlikovanju po tej meji ne moremo govoriti. Analizo bomo izvedli s pomočjo svetovne raziskave vrednot (World Values Survey).

5.2.1 Svoboda gibanja

Na enotnem evropskem trgu se ljudje, blago, storitve in kapital gibljejo prosto, tako kot znotraj posamezne države. V svetovni raziskavi vrednot smo zasledili le eno vprašanje, ki preverja odnos državljanov Evropske unije do svobode gibanja znotraj evropskih meja oziroma skupnega evropskega trga, ki ga v svoji analizi uporablja tudi Gerhards (Gerhards 2007, 79). Anketirance se sprašuje, ali se strinjajo ali ne strinjajo s trditvijo, da bi morali v situaciji, ko je delovnih mest premalo, delodajalci pri zaposlitvi dati prednost domačinom in ne imigrantom, torej priseljencem iz drugih evropskih držav (World Values Survey).

¹⁷ Ekonomska kultura je »serija stališč, vrednot in vedenjskih vzorcev, ki predstavljajo miselno podstat delovanja akterjev ekonomskega sistema« (Berger v Tomšič in Rek 2006, 29).

Tabela 5.1: Ko primanjkuje delovnih mest, dati prednost pri zaposlitvi.

	Se strinjam, da se da prednost domačinom.	Ne strinjam se, da se da prednost domačinom.	Na strinjam se ne s prvim in ne z drugim.
stare članice			
Avstrija	72,1	18,2	9,7
Belgija	55,7	38,5	5,7
Danska	34,3	54,3	11,4
Finska	65,3	27,5	7,2
Francija	54,1	36,0	9,9
Grčija	78,3	12,7	9,0
Irska	73,7	20,7	5,6
Italija	61,4	20,3	18,4
Luksemburg	47,9	41,9	10,2
Nemčija	62,5	25,2	12,3
Nizozemska	28,3	63,2	8,5
Portugalska	63,4	22,7	13,9
Španija	55,7	29,2	15,1
Švedska	11,3	77,9	10,8
V. Britanija	58,1	32,1	9,8
nove članice			
Bolgarija	88,2	5,8	6
Česka	84	8,9	7,1
Estonija	47,4	43,9	8,7
Madžarska	89,9	6,5	3,5
Latvija	74,4	18,3	7,3
Litva	94,2	3,6	2,2
Malta	93,7	4,5	1,9
Poljska	90,7	3,6	5,7
Slovaška	88,1	5,1	6,8
Slovenija	75,8	12,2	11,9
Romunija	74,3	14,6	11,1

Vir: World Values Survey.

Svoboda gibanja v starih članicah

Kakor kažejo rezultati, prosti pretok ljudi oziroma konkretno odprti trg delovne sile zavračajo v večini v praktično vseh starih članicah. Podpirajo ga le na severu Evropske unije, na Švedskem, Danskem in na Nizozemskem. Nekaj naklonjenosti izraža tudi Luksemburg, kjer ta koncept podpira 41,90 odstotka prebivalstva. V ostalih starih članicah je podpora prostemu pretoku ljudi veliko nižja in ne presega 40 odstotkov. Nepretočen, zaprti trg delovne sile pa najbolj izrazito podpirajo Grčija, Irska in Avstrija, saj se v vseh teh državah odstotek takih, ki jim je bližje zaprti trg delovne sile večji od 70 odstotnih točk.

Svoboda gibanja v novih članicah

Tudi nove članice ne podpirajo odprtega notranjega trga oziroma svobode gibanja znotraj njega. Estonija je edina država novih članic Evropske unije, ki ji je koncept prostega pretoka oseb vsaj malo blizu, saj za razliko od vseh preostalih novih članic, kjer je ta koncept jasno zavrnjen, njeno prebivalstvo izraža vsaj delno podporo in ji za splošno, več kot 50-odstotno, strinjanje zmanjka le nekaj odstotnih točk. Vse preostale članice na prosti pretok delovne sile gledajo z neodobravanjem. Najbolj je to značilno za Poljake, Litovce in Maltežane, kjer podpora ne doseže niti 5 odstotkov. V večini preostalih se giblje podpora svobodi gibanja na enotnem notranjem trgu Evropske unije med 5 in 15 odstotnih točk, kar je, po naši oceni, izredno malo.

Svoboda gibanja v primerjalni perspektivi

Prosti pretok oseb oziroma delovne sile, ki je ena od štirih temeljnih svoboščin skupnega notranjega trga, enotno zavračajo stare in nove članice – v nobeni ni beležiti večinske podpore. Izjema je le nekaj držav starih članic, in sicer Nizozemska, Švedska in Danska ter delno še Luksemburg in Estonija, ki je kot edina izmed novih članic, ki vsaj delno podpira ta koncept. Tem državam sledijo Francija, Velika Britanija in Belgija, kjer podporo izraža nekaj več kot tri desetine prebivalstva. V Španiji in na Finskem pa nekaj manj od tri desetine prebivalstva. Vse preostale tako stare, kakor tudi nove članice pa so v tej podpori precej nižje.

Odpor do prostega in odprtega trga delovne sile je sicer precej višji v novih članicah, kakor v starih. Stare članice ga v povprečju ne podpirajo v 54,80 odstotkih in podpirajo v 34,70 odstotkih, medtem ko ga nove ne podpirajo v kar 81,80 odstotkih in podpirajo le v 11,50 odstotka. To pomeni, da je Estonija edina država izmed novih članic, ki v podpori presega skupno povprečje podpore vseh starih članic. Tako nizke podpore prostemu pretoku delovne sile, kot jo imajo v povprečju nove članice, pa ni najti v nobeni od starih članic. V podpori prostemu pretoku oseb se tako izkaže, da tvorita obe vrsti držav članic enotne skupine. Obe skupini sicer kažeta večjo naklonjenost zaprtemu in ne odprtemu trgu delovne sile, a sta si v stopnji naklonjenosti vsaka k sebi – stare so si podobne in nove so si podobne. Iz skupine novih članic pa izstopa le Estonija, ki v tem primeru kaže odnos značilen prej za stare, kot nove članice razširjene Evropske unije.

5.2.2 Tekmovalnost

Enotni trg temelji predvsem na pošteni konkurenci, ki daje priložnosti vsem. Kako državljani unije sprejemajo konkurenco, katere osnovna postavka je tekmovalnost, saj na odprtem trgu zmagujejo le najboljši, bomo pogledali s pomočjo dveh vprašanj. V prvem sprašujemo po tekmovalnosti neposredno. Anketiranci so na 10-stopenjski lestvici označili v kolikšni meri soglašajo s trditvijo, da je tekmovalnost dobra oziroma slaba. Drugo vprašanje pa meri odnos do tekmovalnosti posredno, preko ideje, da najboljši izdelek na trgu dosega najboljšo ceno (World Values Survey).

Tabela 5.2: Tekmovalnost je dobra ali slaba; boljše plačilo za boljše delo.

	Tekmovalnost je dobra. – Tekmovalnost je slaba.			Boljše plačilo za boljše delo.	
	Tekmovalnost je zelo dobra (ocena od 1 do 3).	Tekmovalnost je dobra (4 do 6).	Tekmovalnost je slaba (od 7 do 10).	Nepravično.	Pravično.
stare članice					
Avstrija	62,8	31,1	6,12	11,1	88,9
Belgija	34,4	40,8	24,8	30,4	69,6
Danska	46,8	38,7	14,6	18	82
Finska	41	42,3	16,7	24,1	75,9
Francija	35,7	39,3	25,1	23,3	76,7
Grčija	43,1	36,9	19,9	12,4	87,6
Irska	47,8	39,8	12,4	35,7	64,3
Italija	44,4	38,7	16,9	22,4	77,6
Luksemburg	38,6	40,5	20,9	17,4	82,6
Nemčija	50,6	37,5	11,8	12,4	87,6
Nizozemska	29,8	50,1	20,3	24,5	75,5
Portugalska	39,7	40,8	19,6	26,9	73,1
Španija	40,8	41,5	17,8	38,5	61,5
Švedska	54,9	37,2	7,9	25,6	74,4
V. Britanija	44,1	42,8	13	26,9	73,1
nove članice					
Bolgarija	58,3	27,4	14,3	10,6	89,4
Češka	64	26,2	9,9	3,6	96,4
Estonija	38,1	41,6	20,2	15,5	84,5
Madžarska	52,8	33,7	13,5	16,7	83,3
Latvija	59,2	31	9,7	19,1	80,9
Litva	50,2	32,8	17	18	82
Malta	62,7	29,4	7,8	23,1	76,9
Poljska	52,2	30,2	17,7	12	88
Slovaška	55,7	33,8	10,5	8,7	91,3
Slovenija	63,3	27,1	9,6	10,9	89,1
Romunija	73,1	18,7	8,1	10,6	89,4

Vir: World Values Survey.

Tekmovalnost v starih članicah

Stare članice na tekmovalnost gledajo z odobravanjem oziroma naklonjenostjo. Najvišjo podporo dosega v Avstriji in na Švedskem. Sta edini državi, kjer podpora temu konceptu med državljani presega 90 odstotnih točk, od tega jih v Avstriji več kot 60 odstotkov in na Švedskem skoraj 55 odstotkov meni, da je tekmovalnost zelo dobra. Veliko podporo izražajo tudi Nemci (88,10 %), Irci (87,60 %), Britanci (86,90 %), Danci (85,50 %). Nedaleč stran v podpori so tudi preostale države, saj se v vseh podpora giblje vsaj okrog 75 odstotkov. Prav tak in hkrati najnižji je v Franciji in lahko rečemo, da tudi v Belgiji, kjer dosega 75,20 odstotnih točk. Rečemo lahko, da je najmanjša podpora tekmovalnosti, čeprav v splošnem je to še vedno podpora, na Nizozemskem, Belgiji, Franciji, Luksemburgu, Grčiji in na Portugalskem, ki sicer v splošnem izražajo naklonjenost temu principu, saj je v teh državah, v primerjavi z ostalimi starimi članicami, manj tistih, ki menijo, da je ta zelo dobra, oziroma več tistih, ki menijo, da je tekmovalnost slaba.

Večina anketiranih v starih članicah se tudi strinja, da je v primerjavi med dvema poslovnima sekretarkama, ki opravljata isto delo, a z različno učinkovitostjo, boljša poslovna sekretarka, kakor se je glasilo vprašanje (World Values Survey), upravičena do boljšega zaslužka. S tem so izkazali strinjanje z evropskim konceptom tekmovalnosti in prostega trga, kjer najkvalitetnejše blago in storitve dosegajo tudi najboljšo ceno. Avstrija, ki je pokazala izrazito podporo tekmovalnosti pri prvem vprašanju, tudi tukaj kaže veliko naklonjenost. Podobno velja tudi za Nemčijo, Grčijo in Dansko. Veliko podporo izražajo tudi preostale države, z izjemo Irske in Španije, kjer je naklonjenost tekmovalnosti na podlagi tega vprašanja nekoliko nižja – 54,30 odstotkov na Irskem, 61,50 odstotkov v Španiji. Nizozemska, Belgija, Francija in Portugalska so, kakor v prvem primeru, tudi tukaj pokazale manjšo rezerviranost do koncepta tekmovalnosti.

Tekmovalnost v novih članicah

Naklonjenost tekmovalnosti je mogoče opaziti tudi med novimi članicami. Med novimi članicami je praktično še bolj intenzivna, saj ni nikjer nižja od 80 odstotnih točk. Zelo jo cenijo na Malti, v Romuniji na Češkem, v Latviji in Sloveniji. Malta sicer dosega najvišjo stopnjo naklonjenosti, a je podpora najbolj izrazita v Romuniji. V tej državi nekoliko manj odstotkov ljudi, kakor na Malti, meni, da je tekmovalnost vsaj dobra, vendar je tistih, ki menijo da je tekmovalnost zelo dobra, kar 73,10 odstotkov, torej največ izmed novih držav članic – na Malti je takih 62,70 odstotkov. Estonija, Poljska in Litva so najmanj naklonjene

tekmovalnosti, čeprav tudi v tem primeru ne moremo govoriti o nepodpori, saj je koncept več kot tričetrtinsko sprejet kot dober.

Izrazito blizu je koncept najboljšega plačila za najboljšo ponudbo oziroma najboljšega dela Čehom, tak način je blizu 96,40 odstotkom vprašanih Čehov. Sledijo Slovaki, Romuni in Bolgari ter Slovenci in Poljaki. Največjo rezerviranost do tega vprašanja kažejo Maltežani, kjer se nekaj več kot 76 odstotkov vprašanih zdi upravičeno plačilo za boljše delo, kar je še vedno visoki odstotek, zato tudi v tem primeru o nestrinjanju težko govorimo.

Tekmovalnost v primerjalni perspektivi

Naklonjenost tekmovalnosti v starih članicah je visoka, saj znaša povprečna naklonjenost konceptu tekmovalnosti med temi državami 83,50 odstotkov. Enako kakor stari je tudi novim članicam koncept tekmovalnosti blizu. Tudi te države izražajo visoko naklonjenost, in sicer 87,42 odstotkov. Največjo naklonjenost kaže skupina držav, ki jo tvorijo Avstrija in Švedska ter Romunija, Malta, Slovenija, Latvija in Češka. Sledijo Slovaška, Bolgarija in Madžarska, skupaj z Dansko, Irsko, Veliko Britanijo in Nemčijo. Estonija je ponovno podobna Luksemburgu; obe državi praktično isto ocenjujeta tekmovalnost. Čeprav vse države izražajo visoko podporo tekmovalnosti, ko se njeno podporo preverja neposredno, se med posameznimi državami le pokažejo razlike.

Kakor vidimo, se države ne združujejo v skupine po ključu stare nove, pač pa večina srednjeevropskih držav, natančneje Avstrija, Češka, Slovenija, skupaj z Malto, Švedsko, Romunijo in Latvijo tvori skupino držav, kjer je tekmovalnost izrazito podprta, zahodnoevropske države, Irska, Danska, Velika Britanija, Nemčija, pa skupaj z vzhodnima, Bolgarijo in Madžarsko, srednjeevropsko Slovaško, tvorijo skupino držav, kjer je podpora še zelo visoka. Nekoliko manjšo naklonjenost od teh nato izražajo Finska in Litva ter stare južne oziroma jugozahodne članice Evropske unije – Grčija, Italija, Portugalska in Španija. Sledijo Estonija, Nizozemska in Luksemburg. Francija in Belgija ostajata osamljeni v najmanjši podpori tekmovalnosti.

Koncept poštene tekmovalnosti ali konkurence ali boljšega plačila za boljše opravljeno delo podpirajo vse članice; stare v povprečju v 76,70 odstotkih, nove v 86,50 odstotkih. Rezultati so podobni kot pri vprašanju, ki smo ga obravnavali predhodno, zato lahko rečemo, da države Evropske unije, kar se tekmovalnosti tiče, podpirajo ekonomsko politiko

Evropske unije. Večina držav, ki je pokazala močno podporo tekmovalnosti v prvem primeru, se je enako oziroma podobno močno strinjala tudi s to točko. V močni podpori tekmovalnosti skozi idejo boljšega plačila za boljše delo izstopajo nove članice, najbolj izrazito Češka in Slovaška. Sledijo Bolgarija, Romunija in Slovenija, Avstrija, Nemčija, Poljska ter Grčija. Paket baltskih držav in Madžarske skupaj s sosednjo Dansko in Luksemburgom izraža nekoliko nižjo, a še vedno visoko, čez 80 odstotno podporo. Malta pa je v tem primeru podobna večini preostalih starih članic, ki podpirajo pravično tekmovalnost v vsaj 70 odstotkih. Belgija ostaja skupaj s Španijo, Irsko in Francijo rezervirana do tekmovalnosti.

V podpori tekmovalnosti med starimi in novimi članicami na podlagi analize zgoraj navedenih vprašanj v splošnem ni bistvenih razlik. Nove članice sicer idejo tekmovalnosti podpirajo bolj od starih, čeprav je tudi starim ta koncept blizu. Ko pogledamo na raven držav, pa se znotraj obeh skupin držav pojavijo pomembne razlike. Nove in stare članice iz srednje Evrope skupaj z Romunijo in Bolgarijo kažejo večjo podporo tekmovalnosti, medtem ko Belgija in Francija, Nizozemska, Luksemburg, Estonija in države na jugozahodu Evrope kažejo določeno stopnjo rezerviranosti. Sklenemo lahko, da večina državljanov v vseh državah Evropske unije podpira koncept tekmovalnosti, čeprav na različni stopnji.

5.2.3 Usmerjenost k uspehu

Veliko je načinov, na katerega bi lahko preverili posameznikovo usmerjenost k uspehu, ki je pomembna postavka notranjega trga Evropske unije v luči svobodne, poštene in enakopravne konkurence. Ronald Inglehart je dovzetnost za uspeh posamezne družbe ugotavljal s tem, ko je meril pomen usmerjenosti k uspehu pri vzgoji otrok (Inglehart 1997). World Values Survey podrobno raziskuje področje vzgoje otrok. Kako so stare in nove članice orientirane na uspeh in dosežke, bomo preverili z vprašanji, ki sprašujejo po lastnosti, ki bi morale otroku biti privzgojene. Anketiranci so izbirali med več možnimi odgovori, en se navezuje tudi na vprašanje usmerjenosti k uspehu – gre za »marljivost«. Kakor med drugim omenja tudi Gerhards, je »marljivost« ali »pridnost« ena izmed tistih lastnosti, ki je potrebna za to, da posameznik doseže zastavljen si cilj, da pride do nekega uspeha (Gerhards 2007, 71). Usmerjenost k uspehu pa bomo pogledali tudi neposredno. Osredotočili se bomo na poklicno področje življenja ter tako analizirali vprašanje, ki

sprašuje o doseganju dosežkov na delovnem mestu (World Values Survey). Na podlagi teh podatkov bomo nato ocenili orientiranost k dosežkom držav članic.

Tabela 5.3: Marljivost, vrlina otrok; pomembno, da na delovnem mestu tudi nekaj dosežeš.

	Marljivost, kot vrlina, ki jo naj osvoji otrok.		Pomembno je, da na delovnem mestu tudi nekaj dosežeš.	
	Ne omenja.	Omenja kot pomembno.	Ne omenja.	Omenja.
stare članice				
Avstrija	90,1	9,9	43,5	56,5
Belgija	62,1	37,9	53,3	46,7
Danska	97,9	2,1	44,8	55,2
Finska	88	12	43,9	56,1
Francija	49,6	50,4	49,7	50,3
Grčija	68,1	31,3	39,8	60,2
Irska	63,2	36,8	28,8	71,2
Italija	63,9	36,1	24,6	75,4
Luksemburg	42,3	57,7	45,1	54,9
Nemčija	82,4	15,8	43,7	52,7
Nizozemska	85,6	14,4	60	40
Portugalska	31,1	68,9	51,9	48,1
Španija	79	21	51	49
Švedska	96,1	3,9	27,7	72,3
V. Britanija	61	39	42,1	57,9
nove članice				
Bolgarija	13,9	86,1	35,4	64,6
Česka	26,7	73,3	61,9	38,1
Estonija	17,9	82,1	55,4	44,6
Madžarska	29,2	70,8	22,8	77,2
Latvija	15,1	84,9	67,7	32,3
Litva	13,6	86,4	57,9	42,1
Malta	57,8	42,2	30,9	69,1
Poljska	14,2	85,8	33,5	66,5
Slovaška	24,8	75,2	63,8	36,2
Slovenija	70,8	29,2	9,7	90,3
Romunija	18,1	81,9	26,2	73,8

Vir: World Values Survey.

Usmerjenost k uspehu v starih članicah

Marljivost, kot eno od pomembnih lastnosti otrok izpostavljajo na Portugalskem in v Luksemburgu, delno še tudi v Franciji. V obeh je marljivost pomembna vrlina, ki jo je potrebno privzgojiti otrokom. Sledi Francija, kjer polovica prebivalstva razume marljivost, kot pomembno lastnost. Velika večina preostalih starih držav članic marljivosti pri vzgoji ne daje bistvenega pomena. Tako ji Belgija, Grčija, Irska, Italija in Velika Britanija

posvečajo pozornost v nekaj več kot 30 odstotkih. Na podlagi tega vprašanja, lahko rečemo, da nizko orientiranost k uspehu kažejo vse tri skandinavske države, Danska, Finska, Švedska, pa tudi Nizozemska, Nemčija, Avstrija in Španija.

Mnenje, ali je pomembno, da na delovnem mestu tudi nekaj dosežeš, je med večino starih članic relativno izenačeno. V večini starih članic je namreč mnenje polovično razdeljeno, pri tem jih je nekoliko več pozitivno naklonjenih doseganju dosežkov na delovnem mestu. V povprečju 56,43 % državljanov starih članic meni, da je pomembno, da na delovnem mestu tudi nekaj dosežeš, 43,33 % pa jih je mnenja, da uspeh na delovnem mestu niti ni pomemben. Nadpovprečno so k želji po uspehu na delovnem mestu orientirani Italijani, Irci in Švedi, saj si za dosežke na delovnem mestu v teh državah prizadeva več kot 70 odstotkov državljanov. Nadpovprečno naklonjenost izražajo še Avstrijci, Finci in Britanci. Pa tudi preostale stare članice se, kakor že rečeno nagibajo bolj k dosežkom na delovnem mestu, kakor k neki apatičnosti oziroma proti njim. Izrazitejšo nenaklonjenost izražajo Nizozemci. Bolj neorientiranost, kakor orientiranost na dosežke pa je še med Belgijci, Portugalci in Španci.

Usmerjenost k uspehu v novih članicah

Nove države članice marljivosti v splošnem posvečajo veliko večjo pozornost, v povprečju 72 odstotkov prebivalcev novih držav članic razume marljivost kot pomembno človeško lastnost, ki jo je potrebno posamezniku privzgojiti že v otroštvu. Izjema sta le Slovenija in Malta, ki edini marljivosti pripisujeta nizek pomen. To še posebej velja za Sloveniji, saj marljivost kot pomembno otroško lastnost prepozna le 30 odstotkov prebivalcev. Vse ostale nove članice marljivost cenijo in praktično nikjer ni odstotek pomena te komponente otroške vzgoje nižji od 70 odstotkov. Najbolj cenjena je v baltskih državah in na Poljskem ter v Bolgariji.

Od novih držav jih polovica izraža nekoliko vidnejšo naklonjenost dosežkom, druga polovica pa vidnejšo odsotnost želje po doseganju uspehov na delovnem mestu. V povprečju to pomeni, da jih je dobrih 42 odstotkov neorientiranih k uspehom na delovnem mestu, slabih 58 pa si uspeha na delovnem mestu želijo. Na ravni držav biti uspešen na delovnem mestu največ pomeni tistim, ki sicer najmanj cenijo marljivost, Slovencem – več kot 90 odstotkov jih meni, da je pomembno, da je posameznik na svojem delovnem mestu usmerjen k uspehu. Manj izrazito, a še v večini, so takega mnenja tudi Romuni, Madžari,

Maltežani, Poljaki in Bolgari. Slovaki, Čehi in Latvijci, med državami te skupine, uspehu na delovnem mestu pripisujejo najmanjši pomen. Ostale nove članice so, tako kakor stare, polovično razdeljene, a le s to razliko, da se tukaj pogosteje tehtnica nagne v prid neorientiranosti k uspehu na delovnem mestu.

Usmerjenost k uspehu v primerjalni perspektivi

Orientiranost na dosežke, merjena s pomočjo pripisovanja pomenu marljivosti pri vzgoji otrok, je bolj pomembna in izpostavljena pri novih članicah kakor pri starih – medtem ko 70 odstotkov državljanov starih članic marljivosti ne omenja, kot pomembne lastnosti, pa 72 odstotkov državljanov novih članic marljivost omenja kot pomembno lastnost pri vzgoji otrok. V ospredju sta državi iz drugega vala širitve, Bolgarija in Romunija, kjer v povprečju 84 odstotkov prebivalstva meni, da je marljivost pomembna. K tema državam uvrščamo še skupino držav iz prvega vala širitve, in sicer baltske države in Poljsko. Sledijo jim Češka, Madžarska in Slovaška. Med novimi članicami izstopata Slovenija in Malta, ki sta bolj kakor preostalim novim podobni starim. Državljeni obeh izražajo celo še nižjo usmerjenost na uspeh kot stare članice Francija, Luksemburg in Portugalska. Malta se obnaša enako kakor Velika Britanija, Belgija, Italija in Irska, Slovenija podobno kakor Španija. Nobena od novih članic pa, na podlagi vprašanja o marljivosti, niti približno ne kaže tako nizke orientiranosti k uspehu kakor države Skandinavskega polotoka, Nizozemska in Nemčija.

Pri usmerjenosti na uspeh na delovnem mestu so v splošnem članice glede tega izenačene. V obeh skupinah držav je na podlagi tega vprašanja o neki vsesplošni usmerjenosti na uspeh težko govorimo, saj so polovično razdeljene, čeprav velja, da je stopnja usmerjenosti na uspeh višja v novih članicah.

Prva petnajsterica držav Evropske unije namreč v 56,40 odstotkih izraža pomen doseganja uspehov in dosežkov na delovnem mestu. Nove članice so podobne, saj je 57,70 odstotkov njihovih državljanov na delovnem mestu usmerjeno tudi k doseganju uspehov oziroma se jim to zdi pomembno. V pozitivnem smislu, kot države katerih državljani so najbolj orientirani na uspeh na delovnem mestu, izstopajo Italija, Švedska, Irska, Madžarska, Malta, Romunija in Slovenija. Slednja je tista, ki od vseh držav izraža najvišjo željo po dosežkih na delovnem mestu, čeprav po drugi strani marljivost med novimi članicami najmanj ceni. V bistvu Slovenija vzpostavlja enak odnos do uspeha, kakor stare članice

Evropske unije – kakor velika večina starih članic, pripisuje nizki pomen marljivosti in kaže visoko motiviranost za dosežke na delovnem mestu. Biti uspešen na delovnem mestu je manj pomembno za Belgijo, Nizozemsko, Portugalsko, Španijo, Francijo, Češko, baltske države in Slovaško. Baltske države, tako skupaj s Češko ponovno ravnajo precej podobno kakor nekatere stare članice – predvsem jugozahodne in tiste na severozahodu evropske celine.

5.3 Ugotovitve

V jedru delovanja Evropske unije je skupen ekonomski oziroma gospodarski prostor, ki deluje po principih tržne ekonomije, ki se je razvila v kapitalističnem sistemu zahodne družbe. Da bi skupni ekonomski prostor po modelu tržne ekonomije lahko nemoteno funkcioniral in zadovoljeval potrebe vseh držav članic, je potrebna določena stopnja kompatibilnosti na področju ekonomske kulture. Ekonomska kultura, ki stoji v ozadju tržne ekonomije, pa od državljanov pričakuje vrednote usmerjenost na uspeh, spoštovanje pravične konkurence in pravične tekmovalnosti ter spoštovanje svobode gibanja, ki je pomembna postavka in pogoj skupnega notranjega trga Evropske unije.

Usmerjenost na dosežke oziroma k uspehu je največja med državami, ki so se priključile v drugem valu širitve, v Bolgariji in še posebej Romuniji. Tema sledijo ostale nove članice, državljani starih članic pa so najmanj usmerjeni k uspehu. Na ravni držav pa velja, da so skandinavske države, Švedska, Danska in Finska, zelo nizko usmerjene k uspehu. Nizko usmerjeni k uspehu sta tudi Malta in Slovenija, ki imata med novimi članicami najnižjo stopnjo orientiranosti k uspehu, nižjo kakor Luksemburg, Francija in Portugalska. Slednje na drugi strani izražajo med starimi članicami najvišjo orientiranost k uspehu. Opažamo tudi, če se nekoliko povežemo s predhodnim poglavjem našega dela, da protestantske države kažejo nižjo stopnjo orientiranosti k uspehu, kakor katoliške, ter da je v nekdanjih socialističnih državah, torej novih članicah Evropske unije, uspeh bolj cenjena vrednota, kakor v državah brez tovrstne preteklosti.

Tekmovalnost, ki je nepovraten del zdrave in poštene konkurence, podpirajo v vseh državah Evropske unije, čeprav na različni stopnji. V splošnem velja, da nove članice kažejo nekoliko večjo podporo tekmovalnosti. Na ravni držav pa so razlike med državami

znotraj posameznih skupin tolikšne, da težko govorimo o dveh homogenih skupinah – o starih in novih članicah Evropske unije.

Romunija kaže najvišjo orientiranost k tekmovalnosti, sledijo Malta, Avstrija, Češka, Slovenija, Švedska in Latvija. Estonija, Luksemburg, Nizozemska, Belgija in Francija pa izražajo največji rezerviranost do nje. Sklenemo lahko, da večina državljanov v vseh državah Evropske unije podpira koncept tekmovalnosti, čeprav na različni stopnji, mejo te (ne)podpore pa ne gre potegniti po liniji med starimi in novimi.

Odnos do odprtega trga in enakopravnega ter svobodnega gibanja – v smislu prostega pretoka delovne sile – v njem je v splošnem zavrjen v vseh državah. Vendar je podpora vseeno višja med starimi. Večinsko je podprt na Nizozemskem, Danskem in Švedskem, delno tudi v Luksemburgu, medtem ko Belgiji in Estoniji le malo zmanjka večinsko strinjanje. Estonija je edina izmed novih članic, ki ima nacionalno povprečje večje od povprečja vseh starih članic in je sicer bolj podobna starim članicam, kakor novim. Najbolj izrazito neodobranje je v izključno novih članicah na Poljskem, Litvi, Malti, Bolgariji, Madžarskem in Slovaški.

Potegnimo črto. Na podlagi analize vrednotnih postavk ekonomske kulture, ki so potrebne za uspešno delovanje skupnega evropskega ekonomskega prostora, se je izkazalo, da ni nobenega trdnega vzorca po katerem bi lahko potegnili ostro mejo med starimi članicami, ki imajo zgolj izkušnjo kapitalizma in tržnega ekonomskega sistema, »temelječega na zasebni iniciativi in tržnih regulacijah« (Tomšič in Rek 2006, 29), in novimi članicami, ki se po prehodu iz komunističnih političnih sistemov, ki jim je med drugim dal izkušnjo »državnega lastništva nad industrijskimi in podjetniškimi sistemi, centralistično regulacijo ekonomskih aktivnosti in odsotnost tekmovalnosti« (Tomšič in Rek 2006, 29). Res je, da so nekatere vrednotne orientacije ekonomske kulture bolj blizu starim članicam, druge pa državljanom novih članic. A ta ločnica ni tako izrazita, glede na to, da imajo nove izkušnjo povsem drugega sistema in da se kapitalističnega učijo šele nekaj več kot dve desetletji.

6 Na sledi skupni evropski identiteti

V predhodnem poglavju smo analizirali odnos prebivalcev razširjene Evropske unije do religije in ekonomije. Preverjali smo, kako se na teh dveh področjih stare in nove članice ujamejo na institucionalni ravni. Občutka pripadnosti tej skupnosti, skupne evropske identitete,¹⁸ nismo analizirali. Evropska unija je s t.i. vzhodno širitvijo postala prostor ne le izjemnih geografskih ampak tudi kulturnih raznolikosti. Zavedajoč se razlik med članicami, ne preseneča, da je po-širitveno obdobje kot enega glavnih izzivov prineslo vprašanje o podlagi za skupno bivanje.

Države razširjene Evropske unije skozi svoje vrednotne usmeritve različno podpirajo njeno formalno in neformalno usmeritev. Nekatero so z njo bolj kompatibilne, druge manj. Torej na institucionalni ravni v bodočnosti lahko prihaja do težav in neskladja. Da bo Evropska unija zdržala neskladja, bo zelo pomemben tudi »we feeling« – skupno občutenje evropske identitete, ki bi lahko v ključnih trenutkih odigralo odločilno vlogo veziva med članicami. Zastavlja se vprašanje, ali se državljani Evropske unije počutijo dovolj »Evropejce«, je v njih občutek pripadnosti in zavest o medsebojni povezanosti ter različnosti nasproti »drugim«, da lahko govorimo o skupnem občutku »evropskosti« ali o evropski identiteti, ki bi znala tudi premagati neskladja, ki smo jih ugotovili v predhodnih poglavjih.

6.1 O identitetah

Danes se v znanstvenih diskurzih srečujemo z inflacijo pojma identiteta, za potrebe te naloge pa bo dovolj poudariti dva njena vidika;

- osebno, kjer gre za identiteto kot samopodobo – vsebuje dva vidika: a) lastna dognanja o nas samih in b) percepcije, ki nam jih pripiše okolje,
- in pa družbeno identiteto.

Slednja je značilnost družbenih sistemov. Torej govorimo o družbeni, kolektivni identiteti, identiteti skupin, organizacij in različnih družbenih plasti (Kovačev 1997, 155). Slednja je tista, ki nas zanima, ko govorimo o »evropskosti«.

¹⁸ S terminom »evropska identiteta« mislimo na občutek pripadnosti nadnacionalni entiteti – Evropski uniji kot geografskemu, političnemu in kulturnemu prostoru (Hafner-Fink 2002, 197; Pinterič 2005, 78).

Danes je posameznik zaradi mnogotere izbire član več družbenih skupnosti hkrati; v vseh se na svoj način uresničuje in dobiva smisel. Tako je postal nosilec številnih in zelo raznolikih identitet (Kovačev 1997; Debeljak 2004; Bruter 2005). Teoretiki ugotavljajo, da posameznikovo osebnost oblikujejo številne identifikacije in skupinske izkušnje, ki se oblikujejo v različne plasti, ki imajo obliko koncentričnih krogov in jih zato imenujemo koncentrični krogi identitet (Debeljak 2004; Bruter 2005). V njih oseba biva istočasno, a v različnih trenutkih z različno mero čustvene intenzivnosti in eksistencialne prepričljivosti. Življenje v svetu pluralnih izbir, kjer se posameznikove identitete nalagajo, prestopajo simbolne meje in variirajo glede na situacijo, izpostavlja tudi Mirjana Ule Nastran in dodaja, da posameznika opredeljuje pluralna in fleksibilna zbirka identitet (Ule Nastran 2000a), ki se ujemajo z nestabilnimi razmerami v postmodernejši družbi. Današnje identitete so tako skozi pluralnost ponudb spremenile v »krpanke«, preproge iz živobarvnih kosov (Keupp v Ule Nastran 2000a), ki omogočajo modifikacijo lastne identitete glede na trenutne okoliščine.

6.1.1 Kolektivne identitete – od nacionalnosti do nadnacionalnosti

Družbena ali kolektivna identiteta je človekovo družbeno sidrišče (Južnič 1993), saj skozi članstvo v skupinah daje človeku občutek pripadnosti. Med posameznikom in skupino vlada interaktivnost; posameznik se kot pripadnik skupine ni zmožen prepoznati sam, pač pa mu položaj oziroma identiteto podeli referenčna skupina (Jenkis v Pinterič 2003, 69). Torej se članstva v skupini zave le preko skupine. Ko prepozna to članstvo, ga ovrednoti, mu da čustveni pomen (Tajfel v Kovačev 1997; Tajfel v Ule Nastran 2000b). Zaradi tega je kolektivna identiteta spoj objektivnih in subjektivnih elementov (Žagar 2003; Šabec 2006).

Obstoj kolektivnih identitet kot takih pa je odvisen konsenza njenih pripadnikov o njenem obstoju in njenih značilnostih (Žagar 2003, 128). Zavedanje kolektivnih identitet se zgodi na podlagi »drugih« oziroma t.i. »pomembnega Drugega« (Ash 2006; Mead v Šabec 2006; Kovačev 1997). Večinoma se tako »pripadniki kolektivnih entitet začnejo zavedati svojih kolektivnih identitet, ko pridejo v stik z drugimi entitetami, katerih pripadniki se po nekih svojih specifičnih – objektivno in subjektivno opredeljenih – lastnostih razlikujejo od njih. Ko skušajo ugotoviti in razumeti situacijo, iščejo in poudarjajo razlike med svojo skupnostjo in drugimi skupnostmi ...« (Žagar 2003, 128–129).

Ena od kolektivnih identifikacij, ki se prepozna skozi »druge«, je nacionalna identiteta.¹⁹ Zanj je značilna navezanost na teritorij in jezik. Debeljak podaja tezo, zakaj je temu tako: »Človek povezuje svojo identiteto s prostorom, v katerem se počuti dobro in varno: kjer je doma. Varnost doma pa pomeni več kot samo fizično varnost [...]; predpostavlja namreč tudi globoki smisel čustvenega udobja, ki izhaja iz nespornega sprejemanja in možnosti neutrudljive komunikacije, v kateri članom skupnosti ni potrebno začenjati od Adama in Eve, da bi se sporazumeli med seboj« (Debeljak 2004, 211).

Zanimivo definicijo nacionalne identitete daje Harmelink; definira jo kot »zadrego [ki je skupna vsem pripadnikom skupine oziroma nacije – op.p.] do vprašanja njihovega izvora in skupno antipatijo do njihovih sosedov« (Harmelink v Cohen v Buonanno in Deakin 2004, 92). Pinterič pa kot ključna merila za njeno prepoznavanje šteje: zgodovinsko ozemlje, skupni miti, verovanja in ideologija, skupna preteklost, enotna kultura, skupen jezik, gospodarska enovitost, obstoj skupnih političnih institucij, pojavljanje enotnih političnih akcij proti tretjim državam in obstoj skupnih simbolov (Pinterič 2005, 70–71).

Nacionalne identitete v današnjem času vse bolj načenjajo globalizacijski trendi in nekoč »čiste« družbe postajajo vse bolj pluralne, multikulture. Za zidovi kompleksnih ekonomskih, političnih in kulturnih procesov, ki se ne ozirajo na nikakršne meje, se pojavljajo nove, nadsacionalne oblike povezovanja, ki zmanjšujejo nacionalne suverenosti in klasične funkcije nacionalne države. To povzroča pri posameznikih ne malo zmedenosti, saj jim globalizacija izpodjeda temelje smisla postavljene v skupne nacionalne pripovedi.

Globalizacija torej opozarja na potrebo po razlikovanju med nadsacionalno in nacionalno identiteto. Če slednjo definiramo kot pripadnost družbenopolitični skupnosti – nacionalni državi, potem lahko prvo opredelimo kot pripadnost širši družbenopolitični skupnosti; skupnosti držav oziroma nadsacionalni entiteti kot je tudi Evropska unija. Naše misli potrди Soysal, ki pravi, da pri evropski identiteti prevladuje moment pripadnosti širši trans-državni ali trans-teritorialni politični osi (Soysal v Rizman 2003, 120).

¹⁹ Izpostavimo razliko med narodno zavestjo in nacionalno identiteto oziroma nacijo. Narodna zavest je utemeljena le na pripadnosti posamezni državi, nacijo pa zaznamuje močnejši občutek medsebojne povezanosti in skupne identitete njenih pripadnikov (Keane v Pinterič 2005, 69).

6.2 Zmedena evropska identiteta

Pri raziskovanju evropske identitete moramo upoštevati njeno kreacijo od zgoraj navzdol. Gre za »top down«²⁰ model, pri katerem se v prvi fazi vzpostavi politični sistem – v primeru Evropske unije ekonomska integracija. V drugi fazi pa nato še skupne politike in zakonodaja – v primeru Evropske unije sociala, sodstvo, varnost, ekologija, trg. Na opisan način se torej poizkuša oblikovati skupno identiteto na nadnacionalni, evropski ravni (Pinterič 2005, 71–72, 79). Vendar če želimo zagotoviti razvoj skupnosti, samo formalni koraki integracije niso dovolj. Brez državljanov in njihovega aktivnega sodelovanja projekti, ki presegajo nacionalne vezi, lahko zaidejo v slepo ulico ali celo propadejo. Da se to ne bi zgodilo, je potrebno čustveno vezivo (Ash 2006), občutek »evropejstva«, pripadnosti, s pomočjo katerega bi se naj med seboj v eni nadnacionalni tvorbi prepoznalo 450 milijonov ljudi, govorečih 23 različnih uradnih jezikov in iz 27-ih držav.

(Ne)obstoj evropske identitete oziroma občutka pripadnosti bomo preverili s pomočjo evrobarometra. Da bi se razvil občutek pripadnosti, povezanosti, identifikacije je potreben čas, zato bomo za bolj natančno sliko podatke novejših meritev primerjali s starejšimi ter tako lažje prepoznali odnos državljanov Evropske unije do nadnacionalne tvorbe, ki ji pripadajo.

Vprašanja, ki sprašujejo o občutkih povezanosti, navezanosti, ponosu, skupni kulturni identiteti in občutku navzočnosti evropske identitete so tista, ki nam največ povedo o čustveni identifikaciji in morebitni prisotnosti skupne evropske identitete v razširjeni Evropski uniji, ki jo preko skupnih institucij »top down« vpeljujejo politične elite. Standardni evrobarometer konstantno preverja stopnjo navezanost Evropejcev na njihov kraj, državo in Evropsko unijo (European Commission Public Opinion. Standard Eurobarometer 68 2008)²¹ in v skladu s teorijo koncentričnih krogov identitet, po kateri se identitete v posamezniku v obliki koncentričnih krogov širijo navzven, bomo poskušali ugotoviti, ali prebivalci Evropske unije v sebi nosijo skupen občutek »evropejstva«.

²⁰ Model »top-down« je nasprotje modela »button-up«, po katerem se identiteta oblikuje na podlagi skupnih korenin, tradicije, zgodovine. Na tej podlagi se nato ustvarijo skupna politična telesa (Pinterič 2005).

²¹ Gre za vprašanja o stopnji navezanosti, ki jo čutijo do svoje vasi, kraja ali mesta, države ali Evropske unije. Za posamezno izmed navedenih kategorij je na razpolago pet možnih odgovorov: zelo navezan, precej navezan, ne preveč navezan, sploh ne navezan in ne vem (European Commission Public Opinion. 2008).

6.2.1 Občutek »evropejstva« v starih članicah

Pričakovali bi, da predvsem stare članice, zaradi dolgotrajnega članstva in intenzivne vpetosti v odločevalske postopke in življenje Evropske unije, izpričujejo visok delež navezanosti. Na prvi pogled se zdi, da je temu tako, a analiza podatkov pridobljenih preko evrobarometra – konkretno evrobarometra, ki je preverjal podatke jeseni leta 2007, pokaže nekoliko drugače.

Največjo navezanost na Evropsko unijo izraža Belgija, saj se 65 odstotkov prebivalstva počuti navezane na Evropsko unijo. Kar pa je do neke mere pričakovano. Visok občutek pripadnosti Evropski uniji v tej državi si razlagamo s fizično prisotnostjo Evropske unije v njej. Belgija gosti večino osrednjih institucij zveze; Bruselj je prestolnica Belgije in Evropske unije hkrati. Belgija živi z Evropsko unijo, ljudem je blizu, saj jo doživljajo skozi prisotnost institucij in v njih zaposlenih uradnikov iz vseh držav članic. Jim je fizično blizu, ni zgolj neki oddaljen, na trenutke abstrakten pojem, zato se lažje z njo tudi poistovetijo. Ob vsem je to tudi država, ki se znotraj svojih meja srečuje z močno etnično in kulturno raznolikostjo,²² kar zmanjšuje občutek enotne nacionalne pripadnosti. Večji delež kaže tudi Luksemburg – 58 odstotkov državljanov je navezanih na Evropsko unijo. Tudi ta gosti več pomembnih ustanov in agencij. Poleg tega ima, glede na svojo velikost in število prebivalcev, velik delež imigrantov iz preostalih članic, med katerimi je večje število »evrokratov«, torej uradnikov zaposlenih v institucijah Evropske unije (Ferfila 2002, 506; Buonanno in Deakin 2004, 86). Ti se zaradi profesionalne vpetosti v Evropsko unijo, z njo praviloma zelo poistovetijo. Glede na opisane razmere postaneta visoka deleža občutka pripadnosti oziroma povezanosti z Evropsko unijo v Belgiji in Luksemburgu pričakovana. Luksemburgu sledi velika zagovornica ideje evropskega povezovanja – Francija, in sicer z 57 odstotki, in za njo – Italija, 57 odstotkov, ter še Španija z 53 in Nemčija ter Portugalska z 52 odstotki. V preostalih starih članicah pa delež prebivalstva

²² Belgija je zaradi prisotnosti dveh močnih etničnih oziroma narodnih skupin – Flamcev na severu države in Valoncev na jugu – in nenehnih sporov med obema od leta 1989 razdeljena v tri federalne regije in je od leta 1993 tudi uradno federacija s tremi zveznimi enotami: Flamska regija, Valonska regija in Regija Bruselj – glavno mesto. V skladu s tem ima država tri uradne jezike – nizozemščino, ki jo govorijo Flamci, francoščino, ki jo uporabljajo Valonci, nemščino, ki jo uporablja nemška manjšina na vzhodnem delu države (European countries).

navezanega na Evropsko unijo ne preseže polovice, najnižji je na Finskem in na Nizozemskem (European Commission Public Opinion 2008).²³

Povedano nam dovoljuje sklep, da med starimi članicami na podlagi podatkov, ki nam jih nudi evrobarometer, ne moremo govoriti o povezanosti v obliki evropske identitete, je:

- relativno nizek odstotek prebivalstva, ki se čuti povezanega z Evropsko unijo; le sedem od petnajstih držav preseže 50 odstotkov, le ena več kot 60;
- razcepljenost, ki jo zaznavamo med starimi članicami. Gre za nepovezanost najprej celinske Evrope z otoško Veliko Britanijo in Grčijo na drugo strani kontinenta ter nato še s severnimi skandinavskimi državami²⁴ – te so bližje Veliki Britaniji kakor članicam na celini,²⁵
- da težko govorimo o povezanosti starih članic skozi evropsko identiteto. Te namreč izražajo visoko stopnjo pripadnosti lastni nacionalnosti. Ta nikjer ni nižja od 84 odstotkov, ki jo beležijo Belgijci. Najvišja je v Skandinavskih državah – Finska 98, Švedska 96 in Danska 98 odstotkov. Skandinavci tako, vključno z Britanci (84 % navezanih na svojo državo) in Grki (93 %), čutijo visoko stopnjo nacionalne zavesti in nizko povezanost z Evropo (European Commission Public Opinion 2008).

Podkrepimo naše trditve s primerjavo s preteklimi meritvami. Jeseni 2003 je po podatkih evrobarometra (European Commission Public Opinion 2004a) na vprašanje o občutku evropejstva²⁶ 62 odstotkov prebivalcev Velike Britanije izražalo pripadnost izključno nacionalni identiteti. Britancem so sledili Finci z 57 odstotki in Grki ter Portugalci z 51 odstotki. Tudi sicer je prevladujoča izključna identifikacija z nacionalnostjo v starih članicah prisotna v osmih od takrat petnajstih držav Evropske unije – ob omenjenih še v na Irskem (49 %), na Švedskem (48 %), v Avstriji (46 %) in na Nizozemskem (43 %). Samo trije odstotki prebivalcev Evropske unije so se takrat počutili izključno Evropejce. Po pričakovanjih jih je največ v Luksemburgu (15%) in v Belgiji (6%), medtem ko je bil v

²³ Sledijo torej: Irška 48 %, Danska 43 %, Švedska 43 %, Avstrija 41 %, Grčija 37 %, Nizozemska 32 %, Finska 27 %, Velika Britanija 27 % (European Commission Public Opinion 2008).

²⁴ Na eni strani imamo države Belgijo, Luksemburg, Francijo, Italijo, Španijo, Nemčijo, Portugalsko, ki izražajo povezanost z Evropo v vsaj 50 odstotki. Na drugi strani, na dnu lestvice, pa se znajdejo Velika Britanija, Grčija, Finska in Nizozemska. Sledita jim Švedska in Danska, ob katerih se je znašla tudi sicer tradicionalno skeptična Avstrija (European Commission Public Opinion 2008).

²⁵ Našim ugotovitvam daje dodatno težo podatek, da podobno, da pravzaprav ne gre govoriti o obstoju evropske identitete, skozi podatke ob prelomu stoletja, ugotavlja tudi Ferfila (Ferfila 2002, 506-507).

²⁶ Anketiranci so odgovarjali na vprašanje ali se v bližnji prihodnosti vidijo kot: le kot pripadnika svoje države, le kot Evropejca, kot najprej Evropejca in nato pripadnika svoje države, kot najprej pripadnika svoje države in nato kot Evropejca (European Commission Public Opinion 2004a).

preostalih državah občutek evropskosti veliko manjši, saj ni presegel niti štirih odstotkov.²⁷ V splošnem je bilo 47 odstotkov Evropejcev starih članic leta 2003 takih, ki so se počutili najprej pripadnike lastne nacije in nato tudi kot Evropejce²⁸ (European Commission Public Opinion 2004a). V skladu s teorijo koncentričnih krogov to lahko pomeni, da je občutek identifikacije z Evropo prisoten. A če temu dodamo podatek o 40-ih odstotkih tistih, ki so se razumeli kot izključno pripadnike lastne nacije, 7 odstotkov tistih, ki se počutijo pripadnike najprej Evrope in potem še lastne nacije in 3 odstotke tistih, ki govorijo o izključno pripadnosti Evropi, na splošni ravni o občutku identifikacije z Evropo ne moremo govoriti. Prevladuje poudarek na nacionalnem poreklu, v primeru Velike Britanije, skandinavskih držav, posebej Finske, Nizozemske in Grčije pa lahko potrdimo, da se ti narodi opredeljujejo izključno nacionalno.

6.2.2 Občutek »evropejstva« v novih članicah

Najmočnejšo pripadnost Evropski uniji v skupini novih članic izraža Poljska (63 %), sledi ji Romunija (56 %) (European Commission Public Opinion 2008). Navezanost Poljske pripisujemo gospodarski navezanosti te države na Nemčijo, miselnosti, da Poljska zgodovinsko spada v (zahodno) Evropo in, slednje velja tudi za Romunijo, izrednim pričakovanjem, ki jih imajo prebivalcih teh držav v povezavi z Evropsko unijo in članstvom v tej zvezi.

Pričakovanja in želje tudi preostalih novih članic v povezavi z Evropsko unijo so visoka in so si med sabo precej podobna. Vse so si na primer tik pred vstopom obetale boljšo kvaliteto življenja, ekonomsko prosperiteto, več delovnih priložnosti, socialno varnost in podobno (European Commission Public Opinion 2004b). Kljub temu delež prebivalstva, ki se počuti navezane na Evropsko unijo, v preostalih novih članicah ne preseže 50-ih odstotkov – z izjemo Madžarske, ki je natančno na 50 odstotkih. O neki splošni identifikaciji z Evropsko unijo med novimi članicami tako zaenkrat ne moremo govoriti.

²⁷ Ob tem je v Luksemburgu in Belgiji še daleč največji odstotek takih, ki se čutijo najprej Evropejce in nato pripadnike svoje nacije. Takih Luksemburžanov je 14 odstotkov in Belgijcev 9 odstotkov (European Commission Public Opinion 2004a).

²⁸ Zanimivo je, da je takih največ Italijanov (60 %). Ti so tudi glede občutka pripadnosti izključno lastnemu narodu med najmanj pripadnimi med starimi članicami, saj sledijo s 25-imi odstotki takoj za Luksemburžani (24 %), ki se počutijo najmanj pripadniki svojega naroda (European Commission Public Opinion 2004a).

Vse nove članice izražajo zelo visoko povezanost s svojo državo – v nobeni izmed njih delež navezanih ni manjši od 88 odstotkov (European Commission Public Opinion 2008). Samo tri izmed njih v več kot polovici zelo ali precejšnje navezanost na Evropsko unijo, v vseh ostalih je delež manjši. Situacija je vsekakor zanimiva. Pričakovali bi, da se v vseh novih članicah ob dejstvu, da si je tudi prebivalstvo želelo vstopiti v Evropsko unijo²⁹ in ne le politične elite, te nanjo čutijo močnejše navezane. A temu ni tako. Na podlagi podatkov pridobljenih z raziskav javnega mnenja, sklepamo, da je vzroke za tovrstno neidentifikacijo možno pripisati željam, ki jih izražajo prebivalci novih članic. Želja po »biti del Evropske unije« nima veliko opraviti s skupnim poljem srečevanj na področju kulture, vrednotnih vprašanj in podobno, ampak jim Evropska unija pomeni predvsem več priložnosti za izboljšanje najprej osebnih življenjskih področij in nato še splošne ekonomsko in politične situacije v državi. Tako menimo, da gre v splošnem med novimi članicami za dokaj enoten pogled na Evropsko unijo, ki je v prvi vrsti instrumentalne, utilitaristične narave.

Preverimo naš sklep s podatki o občutku »evropskosti«, ki se ga lahko preverja tudi skozi vprašanje o ponosu povezanim z občutkom, da si »Evropejec« in/ali pripadnik svojega naroda. Ta odnos je preverjal evrobarometer jeseni leta 2006 (European Commission Public Opinion 2007). Po teh podatkih lahko članice razvrstimo v dve skupini:

- prva skupina: sem se uvrščajo tisti, za katere lahko rečemo, da čutijo ponos povezan z občutkom »biti Evropejec«. Ta ponos najbolj občutijo Slovaki (80 %) in Romuni (72 %), sledi »paket slovanskih narodov« s Poljaki, Slovenci, Čehi, ki so jim pridruženi še Madžari – vsi nad 70 odstotkov;
- druga skupina: sestavljajo jo baltski narodi skupaj s Ciprčani, Maltežani in Bolgari. Zanj je značilna nižja stopnja ponosa na svojo »evropskost«. Ti narodi so v manj kot polovici ponosni na to, da so Evropejci.

Opravka imamo torej s precejšnjo heterogenostjo med novimi članicami Evropske unije in če temu dodamo še podatke istega barometra, ki za vse navedene države izpričujejo občutno večji ponos na to, da so pripadniki svoje nacije, težko govorimo o neki skupni

²⁹ Po podatkih eurobarometra je v obdobju pred vstopom v Evropsko unijo, torej jeseni 2003, v državah, ki so postale polnopravne članice leta 2004, članstvo v uniji kot »dobro stvar« označilo 52 odstotkov anketiranih. Največ podpore članstvu so izražali Ciprčani (59 %), sledili so jim Slovaki (58 %) in Madžari (56 %). Vse preostale države, razen Latvije (46 %), Češke (44 %) in Estonije (38 %), so sledile z več kot 50 odstotki (European Commission Public Opinion 2004b).

identiteti (European Commission Public Opinion 2007), saj se, kar ugotavlja tudi Pinterič, vsi najprej in bistveno bolj kakor Evropejce počutijo pripadnike lastnega naroda. Navedeno predpostavko logično poveže z dejstvom, da se z »vsako bolj odmaknjeno identiteto navezanost nanjo manjša oziroma, da je vsaka abstraktnejša identiteta šibkejša in jo posameznik ne prepozna in ne prevzema toliko« (Pinterič 2005, 73).

6.2.3 »Ni ga čez domovino« – stare in nove članice v primerjalni perspektivi

Na podlagi vsega do sedaj povedanega ne preseneča, da podatki evrobarometra za jesen leta 2007 (European Commission Public Opinion 2008) na vprašanje o povezanosti z Evropsko unijo tretje leto po širitvi kažejo, da se v splošnem prebivalci držav članic v več kot 90 odstotkih čutijo prvenstveno navezane na svojo državo. Ta je pred navezanostjo na domače mesto oziroma kraj prebivanja, ki je prav tako velika, saj jo izraža več kot 80 odstotkov prebivalstva.

Občutek navezanosti na Evropsko unijo izraža slabih 50 odstotkov prebivalstva in občutno zaostaja za navezanostjo na državo in domače mesto oziroma kraj (European Commission Public Opinion 2008). Še nekoliko podrobnejši pogled nam daje ugotovitev, da nekoliko višjo, to je približno tričetrtinsko, stopnjo navezanosti izražajo le Belgijci (65 %) in Poljaki (63 %). Prag 50 odstotkov presežejo še izmed starih članic Luksemburg (58 %), Francija (57 %), Italija (57 %), Španija (53 %), Nemčija (52 %) in Portugalska (52 %) ter izmed novih Romunija (56 %) in Madžarska (50 %). Irska se čuti navezano na Evropsko unijo v manj kot polovici (48 %). Skandinavske države (Finska (27 %), Švedska (43 %), Danska (43 %)), Nizozemska (32 %), Avstrija (41 %), Grčija (37 %) in Velika Britanija (27 %) izražajo, kljub dolgoletnemu članstvu, nizko navezanost na Evropsko unijo. V Veliki Britaniji in na Finskem tako odstotek prebivalstva ne preseže niti 30 odstotnih točk. Tak je tudi Ciper, ki s 25 odstotki ne izraža najnižjo navezanost na Evropsko unijo le med novimi članicami ampak med vsemi sploh. Izmed novih članic ob Ciprčanih o očitni nenavezanost lahko govorimo še med Estonci in Litovci, saj navezanost na Evropsko unijo čuti le 34 oziroma 36 odstotkov prebivalstva. V preostalih novih članicah,³⁰ razen omenjenih, Poljakov, Romunov in Madžarov, odstotek ljudi, ki se počutijo na Evropsko unijo

³⁰ Češka 39%, Bolgarija 40%, Slovaška 42%, Latvija 45%, Slovenija 48% in Malta 49% (European Commission Public Opinion 2008).

navezane zelo ali precej, ostaja za naše razumevanje nizek, saj ne preseže polovice (European Commission Public Opinion 2008).

Podatki nam torej kažejo razdvojenost držav Evropske unije tako starih kakor novih. Menimo, da o nekem splošnem in enotno veljavnem občutku pripadnosti Evropski uniji ne moremo govoriti, saj od 27-ih držav le v devetih več kot polovica državljanov čuti navezanost na Evropsko unijo. Slika ni bistveno drugačna niti, če pogledamo med stare in nove članice posebej. V vseh prevladuje visoka stopnja navezanosti na domačo državo in nacijo,³¹ pripadnosti naddržavni tvorbi, ki ji pripadajo, pa z izjemo Belgije in Luksemburga, med starimi in Poljske in Romunije med novimi članicami, ne izražajo. Nekaj več kot polovično pripadnost čutijo še Francozi, Italijani, Španci, Nemci in Portugalci ter Madžari. Nove članice v splošnem izražajo rezerviran odnos, v tem so si zelo podobne s skandinavskimi državami in Nizozemsko, Veliko Britanijo ter tudi Grčijo.

Po mnenju družboslovcev nam samo evrobarometerski podatki ne morejo dati popolnoma jasne slike o evropski identiteti, saj na odgovore anketiranih vpliva veliko t.i. zunanjih dejavnikov. Zato je, kakor opozarjajo teoretiki (Meinhof in Galanski, Dalton in Eichenberg, Gabel in Palmer, vsi v Buonannon in Deakin 2004), pri sklepanju zaključkov na podlagi javnomnenjskih anket potrebna določena mera previdnosti. Meinhof in Galanski na primer opozarjata na dvoumnost vprašanj, ki raziskujejo stopnjo identifikacije z Evropo. Stopnja identifikacije oziroma identitete pri respondentih bi naj bila namreč odvisna tudi od miselnih okvirjev anketiranih; nekateri imajo ob tovrstnih vprašanjih v mislih evropske kulturne dosežke, drugi razmišljajo o nadržavni tvorbi, torej Evropski uniji, tretji pa imajo lahko v mislih kombinacijo obeh predhodnih predpostavk (Meinhof in Galanski v Buonannon in Deakin 2004, 89).

Če sklenemo o občutku »evropskosti«, ki bi preveval stare in nove članice je samo na podlagi anket in občutka, ki ga izražajo posamezniki težko govoriti. Kljub temu pa se teoretiki (Cabada 2000; Debeljak 2004; Šabec 2006) strinjajo, da se je »evropskost« v preteklosti nenehno razvijala na podlagi strahu ali »mita o monolitni globalni grožnji, ki ga predstavlja svet za mejami Evrope« (Cabada 2000, 117). Zgodovinsko gledano se je kot

³¹ O pripadnosti nacionalni identiteti in o odsotnosti občutka skupne evropske pripadnosti govori tudi eden večjih še živečih evropskih filozofov, ki se ukvarja z vprašanjem Evrope, identitete ipd., Bernard-Henri Levy (Abadi 2007).

strah in sovraštvo vzbujajoči evropski »drugi«, ki je porajal številne predsodke in stereotipe, najprej pojavil svet, ki so ga predstavljali Turki. Od francoskega in angleškega razsvetljenstva naprej pa je vlogo »drugega« za Zahod dobila Vzhodna Evropa.

7 Med civiliziranostjo zahoda in divjaštvom vzhoda ... Predsodki in stereotipi v razširjeni Evropski uniji

V nadaljevanju naše naloge bomo na identifikacijo z Evropo, skupno identiteto in povezanost ljudi v razširjeni Evropi pogledali še po drugih poteh, na podlagi realnih kazalcev, tistih, ki prikazujejo situacijo vsakdanjika. Kako je takrat s t.i. »we filing-om« v okviru Evropske unije. Ali se ta udejanja na vsakodnevni ravni ali pa temu morebiti le ni tako in se razlike kažejo tudi v vsakodnevnih situacijah in v ravnanju ljudi.

Vsaka družbena skupina izoblikuje točke diferenciacije med člani svoje skupine in člani drugih skupin, ki se kaže kot jasna delitev na »mi« in »oni«. Kolektivna identiteta, o kateri smo govorili v predhodnem poglavju, se namreč gradi na razliki, na izpostavljanju nasprotij, ti pa se na pojavnih ravni izražajo skozi predsodke in stereotipe (Ule Nastran 2000a, 189). To velja za vse vrste kolektivnih identifikacij, torej tudi za nacionalne in nadnacionalne identitete.

7.1 Predsodki in stereotipi

Kadar se na tuje skupine in posamezne pripadnike teh tujih skupin gleda na temelju njegove skupinske pripadnosti govorimo o procesu stereotipiziranja. Drugim skupinam se pripisuje nabor preprostih lastnosti in poenostavljenih ter neutemeljenih sodb, tako da se ustvari prepričanje, da je skupina, ki ji pripadamo, boljša od tiste, ki ji ne pripadamo oziroma se z njo primerjamo. Osebne karakteristike posameznika se v teh procesih pripisovanja tipičnih in pristranskih lastnosti praviloma spregleda, saj se na posameznike tujih skupin gleda na temelju njegove skupinske pripadnosti. Zaznavanje skupin in njihovih posameznikov je tako pristransko, realnost izkrivljajoča in zanemarjajoča do individualnih razlik. Stereotipi zato prikažejo nepopolno in pristransko sliko ter poudarijo tipične lastnosti, kar nam omogoča obvladovanje kompleksne realnosti (Ule Nastran

2000b, 156–157). Ta diferenciacija je posebej izrazita med konkurenčnimi skupinami, kar države članice, upoštevajoč samo tekmo za čim večji kos pogače iz skupne evropske blagajne, gotovo so.

Kadar pa so pripadniki drugih skupin reducirani na zbirko preprostih in prepisanih lastnosti, pa te lastnosti niso niti upravičene niti argumentirane ali preverjene, govorimo o predsodkih (Šabec 2006, 76). Predsodke spremljajo intenzivne emocije, pa tudi nenehno ocenjevanje in vrednotenje. Predsodki so odporni na spremembe (Rot v Ule Nastran 2000b, 163), ne zanimajo jih nianse, ampak ekstremni prikazi, zato potencirajo določene značilnosti ljudi, narodov, objektov in odnosov. Pomembno je poudariti, da so lahko predsodki tako pozitivni kot negativni. Njihov pomen pa je predvsem v vrednotnih konotacijah, ki jih ponujajo posameznikom in skupinam (Brown v Ule Nastran 2000, 184).

Nacionalni predsodki in stereotipi so tako nastali na podlagi generalizacije nekih značilnosti na cel narod, zato so to poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih oziroma nacionalnih skupinah. Poznamo na primer stereotipe o italijanskem temperamentu ali o nemški natančnosti. Stereotipna zaznava in kategorizacija nas pripeljeta do tega, da vidimo in doživljamo posameznike iz drugih nacij kot manj spremenljive in bolj podobne med seboj kot člane svoje skupine. Ali kot je zapisal že Allport: »Mi (Američani) vemo, da nismo vsi obsedeni od dolarjev, površni in vulgarni. Tudi nismo vsi prijazni in gostoljubni. Po drugi strani nam Evropejci, ki nas manj poznajo, pogosto pripisujejo vse te lastnosti« (Allport 1958, 172). Stereotipi so tudi socialne sodbe, norme, vrednote. Zaradi tega imajo tudi socialen in družben pomen. Ljudje praviloma doživljajo stereotipe drugih kot napačne, pristranske.

7.2 »Mi« in »oni« Evropske unije

Vzhodna Evropa je vse od razsvetljenstva naprej zaradi nizke stopnje modernizacije in prevladujočih podeželskih vzorcev življenja veljala za sovražni svet barbarov. Po drugi svetovni vojni je to dejstvo razrušena in pomensko popolnoma izpraznjena Zahodna Evropa izkoristila. Ta je, da se je lahko začela ponovno sestavljati svojo identiteto, potrebovala ločnico. Že uveljavljen negativen odnos do vsega na Vzhodu se je v obliki betonskega zida, ki je radikalno začrtal mejo med Zahodnim in Vzhodnim svetom,

ponujal kar sam po sebi. Ponujal se je z argumentom in opravičilom, da gre onkraj meje za sovražni totalitarni režim voden s strani sovjetskega imperija. Tako se je identiteta sodobnega zahodnoevropskega človeka, v katero se uvršča tudi pripadnost osnovnim civilizacijskim vrednotam – svoboda, morala in spoštovanje človekovih pravic, katerim zvestobo v svojih dokumentih razglašča tudi Evropska unija, oblikovala pod vplivom hladne vojne. Takrat je mesto »drugega« zapolnilo vse vzhodno od berlinskega zidu, pozneje t.i. postkomunistične dežele.

Homogenizacija Zahodne Evrope, integracijskih procesi izraženi v projektu Evropske unije, so se tako v svojem jedru oblikovali na negativen način. To pomeni, da se Zahodna Evropa ni identificirala s tem, kar je, ampak s tem kar ni (Debeljak 2004, 28–29). Tudi s posredno pomočjo nedemokratskega sovjetskega režima so se oblikovali novi predsodki in stereotipi, ki so jih dopolnjevali stari, že obstoječi, ki se od 19. stoletja naprej neprekinjeno vlečejo skozi zgodovino. To je pomenilo rojstvo nevidnih, a močno prisotnih predpostavk o zahodnem in vzhodnem delu celine, skozi katere se je od nastanka naprej razvijala tudi ideja Evropske unije. Svet na vzhodu celine se je tako s tokom zgodovine v glavah zahodnih ljudi usidral kot prostor zaostalosti in nebrzdane čustvenosti. Kot svet neukih, manjvrednih ljudi, nagnjenih k divjosti in čustvenim izbruhom, ki se izražajo v nasilnosti.

7.2.1 Pogled proti Vzhodu

Ne glede na število držav, njihovo obliko ali režim, velja, da je gradnja in manifestacija stereotipnih oznak Vzhoda v glavah zahodnih ljudi posplošeno v enotno ozemlje, in sicer v področje Balkancev oziroma kot Balkan (Debeljak 2004 in 2008; Šabec 2006). Balkan in vsa vzhodna stran celine sta v miselnosti zahodne Evrope kategorizirana kakor »Druga Evropa« (Debeljak 2004). Na ljudi s tega področja se veže »logika prezira« (Leban 2008), ki temelji na nestrpnosti enaki rasizmu in ksenofobiji ter postavlja tiste, ki prihajajo v stare države Evropske unije iz vzhodnih članic na raven manjvrednih državljanov.

Na ljudi iz Vzhoda se vežejo stereotipi o divjaškem značaju in barbarski mentaliteti. Po zahodnoevropski logiki tukaj ljudje stremijo k prvinskosti, ugodju in strasti.³² Zvitost, pretkanost in iznajdljivost jih dela uspešne v svetu kriminala. Stereotipi se vežejo tudi na posamezne narode. Madžari so pogosto opisani kot nasilni, zahrbtni in izdajalski, Slovaki kot lenuhi, Čehi kot črni humoristi in narodi ob Baltskem morju kot sentimentalni, trmoglavni in dolgočasni. Bolgari in Romuni, ki so zadnji vstopili v Evropsko unijo, so, vsaj v Nemčiji in Franciji, razumljeni kot narodi zvodnikov, žensk s sumljivim slovesom in nasilnih otroških band (Darnstädt in drugi 2005). Ob stereotipih vezanih na posamezne narode se vsem vzhodnjakom med drugim pripisuje še prirojeno željo po nasilju, ki se, Zahod ob tem spregleda svojo krvavo zgodovino, izraža z etičnimi nesoglasji in nacionalističnimi izlivi, ki so vodili v konflikte devetdesetih let prejšnjega stoletja.

Poročanje zahodnih novinarjev o vojni na Balkanu je, meni Šabčeva, dober primer kako poln iracionalnih predstav je zahodnoevropski miselni tok, ko razmišlja o Vzhodni Evropi (Šabec 2006). V zahodnih medijih je balkanski konflikt vzbujal zgražanje nad krutostjo spopadov. Navedimo primer sposojen od Vesne Goldsworthy in Ksenije Šabec. Simon Winchester, britanski TV-novinar, je iz konfliktnega področja poročal, da je Balkan divji, barbarski in popolnoma drugačen od preostale Evrope. Divji so tudi njegovi prebivalci; so kakor »druga vrsta«, neukročeni in povsem razdeljeni (Goldsworthy v Šabec 2006, 123–124).

Balkan je torej postal metafora in skupni imenovalac za domnevno manjvredno, divjaško kulturo narodov na vzhodnem delu celine, zato ne preseneča, da je še danes govora o potrebi po evropeizaciji Balkana (Wittrock 2005). Čeprav na drugi strani velja tudi za *mysterium tremendum et fascinans*; ob preziru hkrati privlači in občuduje. Z Vzhodom se tako povezuje tudi vse tisto, kar do skrajnosti racionalizirani zahodni družbi primanjkuje. Zahodnjaki danes množično potujejo v Prago, Bratislavo, Beograd, Sarajevo, Črno Goro, Makedonijo, Romunijo in Bolgarijo, da bi v teh neke vrste »kulturnih zamrzovalnikih« (Brague v Nežmah 2008), ki so ohranili stare, napol barbarske navade, ujeli vtise divjosti in čustvenosti, ki so jih sami pozabili nekje na poti v postmoderni racionalizem. Zgovorno

³² Enoznačno zahodnoevropsko logiko lahko vidimo v filmu *Import-Export* avstrijskega režiserja Ulricha Seidla, ki so pred leti vrteli na filmskem festivalu Liffe. Pripovedovani sta dve zgodbi; zgodba o avstrijskem varnostniku, ki se odloči za odselitev na Vzhod in zgodbo o medicinski sestri, Ukrajinki, ki emigrira v Avstrijo. Slednja je v novi državi deležna prezira, ker je svetlolasa vzhodnjakinja. Varnostnik na drugi strani pa z vključitvijo v vzhodno družbo nima nobenih težav; nanj se gleda z občudovanjem in željo biti tak kot on.

je to občudovanje Balkana opisal srbski pisatelj Danilo Kiš, ko pravi: »Mi smo eksotika, mi smo politični škandal, mi smo, v najboljšem primeru, lepi spomini [...] blagi turistični spomini na lepe in spokojne sončne zahode na Jadranu ...« (Kiš v Debeljak 2004, 94).

7.2.2 Pogled proti Zahodu

Na tem mestu stopimo še na drugo stran in pogledjmo iz Vzhoda na Zahod. Če se izrazimo metaforično, je pogled skozi okno, zastrnjeno z »železno zaveso« v tej smeri ponujal razgled na popolnoma drugačno pokrajino. Vzhodnjaku se je pred očmi risalo polje neskončne svobode in blagostanja. Bil je to pogled na bogatejši in bolj razvit svet, urejen razumneje in bolj domišljeno od njihovega. V očeh »vzhodnjaka« je bil Zahod uresničen raj na zemlji. Cabada pravi, da se je Zahod v očeh vzhodnjaka, ki je bil v času hladne vojne z železno zaveso odsekan in vržen v vakuum dezintegracije ter nacionalizma, predstavljal kot neko obče dobro (Cabada 2000). Timothy G. Ash trdi, da so »vzhodnjaki« pravzaprav bolj verjeli v resničnost Zahoda, kakor »zahodnjaki«, torej ljudje, ki so ga sami živeli: »Moji tamkajšnji prijatelji [prijatelji s Poljske, Madžarske in Češke] so kar naprej govorili o Zahodu. Veliko strastneje kakor večina Zahodnoevropejcev so verjeli v njegovo temeljno enotnost in skupne vrednote. [...] »Mi smo zahodnjaki ujeti na Vzhodu« so govorili« (Ash 2006, 14).

Enostranski pogled Vzhoda na Zahod in Zahoda na Vzhod pa ni pojenjal niti po razpadu totalitarnih režimov, nastanku novih držav in njihovi demokratizaciji. Zahodna Evropa je za vzhodne države, ki so stopile na pot večplastne družbene modernizacije, postala simbol, še več, ideal družbene modernizacije.

Ostali pa so tudi stereotipi v obratni smeri. Po raziskavah sodeč je posebej živo je stereotipiziranje in vzvišen pogled na Vzhod prisoten v Franciji in Nemčiji (Silke 2008). Kakor poudarja Paul Garde, sta to naroda, ki vsak zase mislita, da so le oni prava Evropa in da drugi niso vredni nič (Garde v Hassid 2004). Tako se je v stilu dotedanjih stereotipov ob nastanku samostojnih držav na vzhodu Evrope znani nemški pesnik Einzensberger vprašal: »Poslušajte, kdo jih bo sploh znal naštetiti?« (Einzensberger v Šabec 2006, 116). Njegovo misel dopolni francoski pogled na nekdanje komunistične države, ki ga navaja že omenjeni francoski intelektualec Garde, strokovnjak za območje Vzhodne Evrope. Predsodki, ki v

Franciji obstajajo v zvezi s temi državami namreč so, »da te države za nikogar ne pomenijo nič, da niso dovolj dolgo samostojne, da niso dovolj velike ...« (Garde v Hassid 2004).

Kakor so ostajali trdovratno živi predsodki Zahoda do Vzhoda, tako tudi vera v Zahod na Vzhodu z leti in političnimi spremembami ni pojenjala. To nenazadnje dokazuje romunski predsednik Traian Besescu ob vstopu Romunije v Evropsko unijo. Kako goreča je bila želja in kako velika sreča govorijo njegove besede. »Romunija, smo na začetku nove poti, poti našega veselja, poti naše zmage. EU vam zagotavlja svobodo in možnost prostovoljnih odločitev,« je dejal, medtem ko so mu solze radosti tekle po licih (Delo 2007).

V sodobni, združeni Evropi se v okviru Evropske unije realne meje odpirajo in pomikajo na Vzhod. Vse več članic prihaja iz vzhodnega dela celine. Je ob padcu realnih meja tri leta po veliki širitvi, leta 2007, tudi ta nevidna, simbolna meja med stabilno, urejeno in zdravo družbo, ki jo predstavlja Zahod in okoljem nasilja, kaosa ter negotovosti, ki ga predstavlja Vzhod, presežena in pozabljena?

7.3 Realne meje padajo, iracionalni predsodki ostajajo

Širitev šengenskih meja,³³ ki predvidevajo odpravo vseh oblik nadzora na notranjih mejah držav članic, je s strani vodilnih političnih elit Evropske unije dal velike besede in bil zaznamovan s številnimi ritualiziranimi dejanji. Pa so padli tudi predsodki in stereotipi? V brezcarinski prostor so nove članice – brez Romunije in Bolgarije, vstopile tri leta po vstopu v Evropsko unijo, kar je kratka doba, a vseeno dovolj dolga, če upoštevamo še večletna predpristopna in pristopna pogajanja, da so se državljani starih privadili na prišleke iz novih članic.

Kot rečeno, so padec fizičnih meja med Evropsko unijo in novimi članicami spremljali dogodki, napolnjeni s simboliko, ki se je ob besedah izražala tudi v dejanjih. Na enem izmed mejnih prehodov med Avstrijo in Slovaško sta avstrijski zvezni kancler Alfred Gusenbauer in slovaški premier Robert Fico zapornico kar prežagala. Na avstrijsko-madžarski meji sta takratna notranja ministra obeh držav, madžarski Albert Takacs in

³³ 21. decembra so v šengenski mejni prostor stopile Litva, Latvija, Estonija, Slovenija, Madžarska, Češka, Slovaška, Poljska in Malta. Med novo pridruženimi članicami so tako zunaj ostale Romunija, Bolgarija in Ciper. Ob starih članic EU sta znotraj tega režima še dve nečlanici, Norveška in Islandija.

avstrijski Guenther Platter, zapornice dobesedno podrla (Slovenska tiskovna agencija 2007c). Ob dejanjih niso umanjkali niti slavnostni politični govori. Tako je italijanski ministrski predsednik Romano Prodi dejal, da je Evropa s tem naredila še en majhen čudež pri gradnji celinskega prostora miru in svobode za svoje državljane. Odprava meja tako po njegovem pomeni uresničitev Evropinih sanj o tem, da bi se spravila in preseгла razprtije iz preteklosti in »nasprotujoče si spomine« svojih različnih narodov. Takratni slovenski premier Janez Janša pa jo je označil kot padec še zadnje vidne meje, v vrsti tistih, ki so začele padati po padcu prve, to je berlinskega zidu (Slovenska tiskovna agencija 2007b).

7.3.1 Skepsa na Zahodu ...

Izrazi veselja nad tem kako se Evropa združuje in poudarki o tem, kako Šengen omogoča lažje stike med državljani Evropske unije tako v nobenem političnem govoru ob padcu meja niso manjkali. Vendar, ta otipljiva stvar, najbolj stvaren simbol združene Evrope, ki po mnenju vodilnih političnih elit prinaša koristi vsem državljanom Evropske unije, ni ostal zgolj na ravni vsesplošne evforije in navdušenja. Ta je pravzaprav vladala, kar se prebivalstva starih zahodnoevropskih članic tiče, zgolj na nivoju površinskega diskurza. Ko se je namreč meja odpirala in na nivoju političnega populizma z veseljem sprejemala v šengenski okvir nove članice iz Vzhoda, je bilo med zahodnoevropejci, v njihovih odzivih na novo prepustnost vzhodnih meja, čutiti zadržanost, strah in skepso, ki so imeli za posledico poostrene varnostne ukrepe, ki so jih doživela območja kjer so padle dosedanje meje. Spontani odzivi, izjave in geste so po našem mnenju edini realni odsev tega, koliko se pravzaprav sanje o združenju Evropi v praksi uresničujejo. Nelagodje, ki je prevevalo državljane starih članic ob predstavitvi šengenskih meja, daje sklepati, da predsodki so in ostajajo.

Državljan starih članic so po poročanju medijev ob odprtju mej izražali predvsem strah in zaskrbljenost. Zaskrbljenost nad tem, da se bo s padcem mej zgrnil v njihov svet plaz kriminalitete. Navedimo dva primera, avstrijskega in nemškega. Po poročanju avstrijskih medijev, je neka avstrijska vasica blizu avstrijsko – madžarske meje po padcu šengenskih meja najela zasebno varnostno službo, ki je patroljirala od 22. zvečer do 4. ure zjutraj, saj se vaščani po padcu meje naj nebi več počutili varne (Slovenska tiskovna agencija 2007a). Tudi v nemški zvezni deželi Bavarski so padec meje s Poljsko in Češko pospremili z okrepljenimi varnostnimi merili in tako v obmejnem pasu kakor v njeni notranjosti.

Bavarci so glasno izražali nezadovoljstvo in strah pred navalom ilegalnih pribežnikov, razcvetom ilegalnega trga delovne sile, prostitucije in tihotapljenjem blaga. Zvezne oblasti so, da bi umirile ljudi, v deželi poostrile in v obmejnem pasu podvojile policijsko varnostno kontrolo (Weiland 2007).

Negotovost in tesnoba sta torej tisto, s čimer so v šengenski prostor prebivalci zahodnoevropskih članic sprejeli novince iz Vzhoda. »Meje se razkrajajo, predsodki ostajajo«, misel Aleša Debeljaka (Debeljak 2008, 40), zato povsem primerno opiše situacijo na Zahodu ob širitvi meje na Vzhod evropske celine. Fizične meje so padle, mentalne ne. Te ostajajo trdno zasidrane v miselnih tokovih zahodnoevropskega sveta.

Prestrašene državljane starih članic so njihove politične elite opozarjale, da je prepričanje o tem, da pomeni prestavitev Šengna na vzhod kriminal in poslabšanje varnosti zmotno, saj da je za članicami dolg proces prilagajanja šengenskim kriterijem, ki so jih le-te izpolnile in so zato sposobne učinkovite vzpostavitev vseh obmejnih kontrol varnosti. Avstrijski kancler je v tem kontekstu opozarjal, da je strah Avstrijcev povsem odveč, in da Šengen ostaja sinonim za varnost, svobodo in stabilnost (Slovenska tiskovna agencija 2007b). Zahodnoevropska skepsa ne preseneča Brinarjeve, ki opaža, da Zahodna Evropa pravzaprav na vsak znak po odpravi meja reagira panično. Šengenski sporazum, sprejet leta 1985, je le navidezna prevara, ki s strogimi ukrepi, s katerimi želi preprečiti nadaljnjo imigracijo, daje motiv vse večji nestrpnosti in izključevanju drugih in drugačnih, še dodaja (Brinar 2001, 54).

7.3.2 ... je evforija na Vzhodu

A na to navidezno prevaro Zahodne Evrope, če parafraziramo Brinarjevo, so Vzhodnoevropejci nasedli. Sprejeli so jo z navdušenjem in zadovoljstvom. Skepsa na Zahodu je evforija na Vzhodu, torej. Slednji, Vzhod, je šele ob padcu šengenskih meja začutil, da se »vrača v Evropo«. Kot da šele s tem korakom resnično čuti, da postaja enakopraven član Evropske unije? »Zahod podaja roko Vzhodu«, »zmaga svobode«, »povratak v Evropo« so samo nekatera izmed gesel v govorih vzhodnoevropskih politikov, naslovi vzhodnoevropskih časopisov in mnenja ljudi iz ulic vzhodnoevropskih mest. Tako sklepamo, da je pozitivno sprejemanje širjenja meja v vzhodnoevropskih državah, prej kakor s formalnimi ugodnostmi, ki jih prinaša to brezcarinsko območje, povezano

predvsem s ponovno združitvijo Vzhoda in Zahoda. Vzhodnjaki v tem dogodku vidijo uresničitev dolgo zelene želje o t.i. »povratku v svobodni svet«, v svet, ki so ga dolga leta gledali, kakor je v nekem intervjuju dejal takratni slovenski ministrski predsednik, s kombinacijo želje, pričakovanja in tudi zavisti ter vprašanja zakaj vse to kar vidijo na Zahodu njim ni dano (Kabinet predsednika vlade 2007). Zdi se torej, da so onkraj vseh simbolnih dejanj in besed pravzaprav šele s padcem meja novi člani Evropske unije prvič po širitvi začutili, da so postali verodostojen del tega sveta. Ob veselju je bilo zaznati tudi olajšanje. Za ponazoritev uporabimo misli madžarskega premiera Ferenc Gyurcsány, ki je dejal, da bo sedaj »Budimpešta spet spadala med evropsko meščansko srenjo« (Der Spiegel 2007) ter da je »Madžarska pripravljena zagotavljati varnost Evrope, saj svoboda pomeni tudi odgovornost« (Pop tv 2007).

V razmišljanju o širitvi šengenskih meja pa se ne moremo izogniti dualistični naravi tega momenta. V vzhodnih članicah se namreč občutki olajšanja mešajo z občutki krivde, ki jih povzroča premeščanje meja. Nova meja namreč trga historične vezi med državami znotraj (postsocialistične) regije. Jileva opozarja, da je v Sovjetski zvezi veljala prepoved potovanja na Zahod, medtem ko je bilo potovanje znotraj Evropske unije neomejeno in svobodno. S tem ko šengenski sporazum vzpostavlja nove težko prepustne meje na do sedaj tradicionalno prehodnih mejah med postkomunističnimi članicami in njihovimi sosedomi na vzhodu, prekinja z utečenim gibanjem blaga in ljudi med slovanskimi državami ter od vzhodnih članic zahteva, da se distancirajo od ljudi s katerimi jih povezuje zgodovina, jezikovno sorodstvo in tesno ekonomsko sodelovanje. In tako se – če ne že uničuje pa vsaj spodkopava – čustveno in instrumentalno povezanost med ljudmi na vzhodu (Jileva v Buonanno in Deakin 2004, 95).³⁴

Šengen je tako še enkrat več »simbol neenakosti, delitev in izločanja« (Zielonka v Buonanno in Deakin 2004, 100), ki med vzhodnimi članicami Evropske unije in njihovimi sosedomi na vzhodu postavlja neprebojno »stekleno zaveso«. Ob vsem pa prve postavlja še v neprijetno vlogo vratarja, nekakšnega »migracijskega odbijača« (Buonanno in Deakin 2004, 99), ki mu za učinkovitost oziroma kot pogoj za sprejetje predpisuje popolno

³⁴ Tako ne preseneča dejstvo, da so članice iz nekdanje Sovjetske zveze in tudi Jugoslavije tiste, ki najbolj podpirajo nadaljnjo širitev. Sloveniji na vrhu s 76 odstotki vprašanih sledi Poljska s 73 odstotki tistih, ki so za širitev Evropske unije. Sledijo jima Ciper, Litva in Slovaška. V nadaljevanju se je pred Estonijo in Slovaško kot edina izmed starih članic uvrstila Švedska. Nato sledijo preostale nove članice, rep lestvice pa zasedajo Velika Britanija, Luksemburg, Finska, Francija in Avstrija, torej ostale stare članice (European Commission Public Opinion 2006).

uresničevanje vseh določil šengenskega sporazuma. Na drugi strani Irski in Veliki Britaniji istočasno trajno dovoljuje le delno implementacijo tega istega pravnega reda. Norveški in Islandiji, kot nečlanicama, pa polnopravno udeležbo v šengenskem prostoru. Zaključimo z Buonanno in Deakinom, ki opozarjata, da omenjena dvojna merila, lahko pripeljejo Evropsko unijo do precej delikatnega položaja, ko bodo, pa ne po lastni volji, nekatere vzhodnoevropske članice prisiljene izbrati med evropsko ali pan-slovansko identiteto (Buonanno in Deakin 2004, 100).

8 Zaključek

Evropska unija danes združuje večji del stare celine, vključuje že 27. držav. Danes je tako združena Evropa stvarna in uresničena vizija mnogih pomembnih zgodovinskih mož. Združen kontinent so namreč, smo pokazali v drugem poglavju, želeli mnogi, od vizionarjev in sanjačev do vladarjev in tistih, ki bi to želeli biti, pa preko mislecev do političnih teoretikov. Sanje se uresničujejo, a le sanje tistih, ki so želeli zvezo enakopravnih držav, brez izključevanj in manifestacij nadvlad in moči. Da so torej danes skorajda vsi evropski narodi formalno enakopravno združeni pod eno zastavo, so morala preteči obdobja in zgoditi sta se morali moriji kontinentalnih razsežnosti, da so Evropejci spoznali, da združena Evropa je potrebna in da je ni možno graditi z nasiljem, ampak s konsenzom in mirnim političnim združevanjem.

Sprva se je zdelo, da so si narodi te združene Evrope oziroma Evropske unije podobni. Vendar se je začelo, s »ponovno združitvijo Evrope«, ko so v zvezo vstopile države s »temnejše« strani berlinskega zidu, torej države Varšavskega pakta, baltske sovjetske republike, Malta in Ciper, pozneje pa še Romunija in Bolgarija, vse glasneje ob ekonomskih vidikih zveze v ospredje prerivati tudi vprašanje o kulturnih aspektih skupnega življenja, o kulturni (ne)kompatibilnosti starih in novih članic. In na to smo se osredotočili tudi v naši nalogi. Iskali smo odgovor na vprašanje ali lahko o kulturni (ne)kompatibilnosti med 27. članicami Evropske unije res govorimo o delitvi, ki poteka po liniji stare–nove, ali pa so morebiti koalicije oziroma podobnosti in razlike med državami drugačne.

Da meja ne poteka zgolj po osi stare–nove smo orisali s pomočjo primerjalne analize religijskih orientacij in orientacij na področju ekonomske kulture. Prve smo izbrali, ker religija pomembno sooblikuje odnos posameznikov in družbenih skupin do preostalih družbenih področij in ker v današnjem trenutku ob vseh sekularizacijskih procesih še vedno zelo pogosto predstavlja vzrok združevanj ali konfliktov med skupinami, narodi in državami. Drugo orodje za dokazovanje naših predpostavk je primerjava vrednostnih orientacij na področju ekonomske kulture. Evropska unija je namreč po svojem bistvu še vedno predvsem in najprej ekonomska zveza; svoje neposredne začetke ima v ekonomski povezavi. Ekonomska politika, ki temelji na tržni ekonomiji in katere temeljna postavka je skupni evropski trg z enotno monetarno valuto evro, pravzaprav predstavlja temelj zveze.

Za razliko od ekonomije, na področju religije Evropska unija ne razvija politike. V svojih dokumentih se sicer izraža za sekularno zvezo, loči posvetno in svetno plat življenja. Podpira torej ločitev religije od preostalih družbenih sfer, tako zagovarja tudi ločitev religije in politike, spoštuje religijsko svobodo in obravnava vse religije enakopravno ter zagovarja versko toleranco.

Skozi nalogo smo pokazali, da razlike med državami obstajajo. V splošnem velja, da nove članice v primerjavi s starimi na področju religije in ekonomije zaostajajo po kompatibilnosti z usmeritvijo Evropske unije na teh dveh področjih. A tako je le na prvi, splošen, pogled, že drugi, nekoliko bolj podroben, usmerjen na raven držav, pa pokaže, da so znotraj posameznih skupin med državami bistvene razlike, ki jih prej razdvajajo in povezujejo z državami iz nasprotne skupine, kakor pa združujejo znotraj svojih skupin. Navedeno potrjuje naši prvi dve hipotezi, ki pravita: prva, da kulturne razlike med članicami kažejo, da usmeritev Evropske unije ni usklajena z vsemi članicami v enaki meri, ter druga, da imajo nekatere stare članice več skupnega z nekaterimi novimi članicami, kakor med seboj ter obratno, da imajo nekatere nove članice več skupnega s starimi, kakor znotraj svoje skupine.

Skozi analizo religijskih orientacij in vrednotnih orientacij na področju ekonomske kulture, se je pokazalo, da so v določenih primerih na področju religijske usmeritve in ekonomske politike veliko bolj z Evropsko unijo usklajene enkrat stare, drugič nove članice. Vendar kakor že rečeno, so se znotraj držav pokazale pomembne razlike. Tako religijsko usmeritev Evropske unije najbolj podpirajo in hkrati kažejo največjo podobnost med seboj, pa ne glede na to ali so stare ali nove članice, protestantske države, predvsem skandinavske države in države Beneluksa. V večini primerov je podpora povsem ista, kakor tista v skandinavskih državah in v državah Beneluksa, v državah s pretežno katoliško tradicijo, kjer so vezi do cerkve že povsem minimalne in je vse večje število ateistično samoprepoznanega prebivalstva; primer tega sta Francija in Češka, v mnogih primerih tudi Španija, Nemčija, Slovenija. Na prehodu med predhodno in naslednjo skupino so se znašle države, kjer je podpora oziroma nepodpora usmeritvi Evropske unije razdeljena na polovico oziroma je bolj v prid podpori. To so katoliške države, kjer vezi do cerkve vse bolj slabijo; sem uvrščamo Madžarsko, Slovaško, Avstrijo in Bolgarijo, kot pravoslavno izjemo. Naslednjo skupino držav pa nato tvorijo države z močno katoliško tradicijo, kjer so vezi do cerkve še izjemno močne, verska integracija je še vedno visoka. Te kažejo

določeno stopnjo neujemanja z usmeritvijo Evropske unije; gre za države kot so Malta, Poljska, Portugalska, Irska in Italija. Najmanj se ujemajo na tem področju z Evropsko unijo pravoslavne države, in sicer Romunija in Grčija, ki v veliki večini primerov izražata nasprotna stališča. Izjema je Bolgarija, ki ima, kakor smo že navedli povsem drugačna stališča, kakor ti dve državi.

Prvi hipotezi se izkažeta kot pravilni tudi na ravni ekonomske kulture. Sicer ne s tolikšno gotovostjo, saj kakor rečeno, obstajajo razlike med starimi in novimi, vendar te, tako kot v primeru religijskih orientacij, tudi niso enoznačne. Ugotavljamo, da nove članice z višjo stopnjo modernizacije kažejo več podobnosti z nekaterimi starimi članicami, kakor z državami znotraj svoje skupine. Ugotavljamo tudi, da so države na severu Evrope skupaj z Beneluksom v splošnem najbolj usklajene s tržno ekonomijo, ki je model po katerem deluje Evropska unija. Medtem ko so države iz zahodne Evrope pogosto podobne državam iz srednjeevropskega bazena ter nekoliko manj še državam iz južne Evrope; te v nekaterih vidikih nekoliko odstopajo. Posebno poglavje pa sta pogosto zadnje pridruženi članici Romunija in Bolgarija, ki nihata med zelo ekstremnimi stališči, kar je sicer v splošnem značilnost novih članic. To manjšo stabilnost v stališčih se pripisuje korenitim družbenim spremembam, ki jih je prinesla transformacija celotnega institucionalnega sistema (Tomšič in Rek 33, 2006). Na podlagi povedanega se torej še potrdi naša druga hipoteza, da imajo nekatere stare članice več skupnega z nekaterimi novimi članicami kakor med seboj. Izpostavimo še zgolj nekaj tipičnih primerov. Na primer Slovenija pa tudi Češka sta glede ekonomskih orientacij večkrat bolj primerljive z ostalimi državami v religiji, se pravi v okviru srednje Evrope, kakor z novimi. Tudi Estonija je bolj podobna zahodnoevropskih starim članicam, kakor tistim znotraj svoje skupine. Dodajmo še primer religijskih orientacij. Na primer Češko in njene religijske orientacije, ki so bolj podobne francoskim, nemškim, celo skandinavskim, kakor pa recimo slovaškim, madžarskim ali poljskim. To pomeni, da od starih ne odstopajo dosti po svojih kulturnih značilnostih, vsaj kar se ekonomske kulture tiče, z razviti zahodnimi družbami so si v določenih pogledih celo zelo blizu.

Države razširjene Evropske unije različno podpirajo njene politike in usmeritve. Nekatere so z njo bolj kompatibilne, druge manj. Da bo Evropska unija zdržala vsa trenja in pritiske, ki bodo izhajali iz razlik med članicami, bo zelo pomemben tudi »we feeling«. Občutenje pripadnosti ali evropske identitete bi lahko v ključnih trenutkih odigralo odločilno vlogo

veziva med članicami. Le v primeru, da se članice počutijo dovolj »Evropejce« in da je v njih dovolj močan občutek pripadnosti in zavest o medsebojni povezanosti ter različnosti nasproti drugim skupinam, lahko govorimo o skupnem občutku »evropskosti« ali o evropski identiteti, ki bi znala premagati neskladja, ki smo jih ugotovili v predhodnih poglavjih. Zato nas je zanimalo, kaj, če kaj, je sploh tisto, kar povezuje teh 450 milijonov ljudi iz 27-ih držav, ki se že skozi vso zgodovino bolj ali manj odkrito preigravajo odnos večvrednega in manjvrednega dela kontinenta, kar nam je pokazalo drugo poglavje, in kar se je, vsaj na skriti strani pogajalskega procesa, odigralo tudi ob vstopanju vzhodnih držav članic v Evropsko unijo.

Državljeni vseh članic se počutijo najprej in predvsem navezani na svojo lastno državo in kraj bivanja. O nekem občutku pripadnosti in navezanosti na Evropsko unijo pa ne gre govoriti. Vidnejšo navezanost na nadnacionalno zvezo, ki ji pripadajo, so pokazali izmed starih članic Belgijci in Luksemburžani. Se pravi državljani držav, ki »čutijo« Evropsko unijo, saj je v teh državah večina njenih institucij, Bruselj je prestolnica Belgije in Evropske unije hkrati. Tako kakor stare tudi nove članice izražajo predvsem navezanost na svojo državo. V nobeni izmed njih ni delež navezanosti manjši od 88 odstotkov, samo tri izmed njih pa v več kot polovici izražajo zelo ali precejšnjo navezanost na Evropsko unijo. Najbolj med njimi Poljska, sledi ji Romunija. Glede na to, da je bila želja in podpora v novih članicah vstopu v Evropsko unijo velika, bi pričakovali, da bo tudi navezanost večja. Vendar temu ni tako. Vsi, tako državljani starih kakor novih članic se torej najprej in bistveno bolj kakor Evropejce počutijo pripadnike lastnega naroda, med njimi ni občutka povezanosti z nadnacionalno zvezo, ki ji pripadajo. Posledica tega so delno lahko tudi predsodki in stereotipi. Ti se vlečejo skozi vso zgodovino in delijo evropsko celino na manjvredni, vzhodni, ter večvredni, zahodni del celine.

Tudi po vstopu v Evropsko unijo ti predsodki in stereotipi, ki so se oblikovali v preteklosti ostajajo živi. Oblikovali so se skozi identifikacijo z »mi« in »oni«. Tako je pogled iz vzhoda na zahod vse od poveljne razdelitve Evrope pomenil predvsem pogled na »obljubljeno deželo«, kot na deželo svobode in blaginje dosegljive za vse. Iz zahoda na vzhod pa je bil to pogled poln stereotipov o manjvrednem svetu in ljudeh, katerih značilnost je divja in neukročena narava. Gradnja stereotipnih oznak Vzhoda je v glavah zahodnih ljudi bila vedno posplošena v enotno ozemlje, in sicer v Balkan. Ta je skupaj z vso vzhodno stranjo celine v glavah zahodnega človeka kategoriziran kot »Druga Evropa«

(Debeljak 2004). Ta oznaka in vse kar stoji za njo ni izgubila niti po vstopu teh republik iz vzhoda v Evropsko unijo, v ta klub zahodnoevropskih držav. To se je jasno pokazalo tri leta po širitvi ob padcu šengenskih meja. Takrat so državljani novih članic s solzami v očeh in z vznesenim pričakovanjem polnim pozitivnega nemira pričakali fizični padec meja. O navdušenju, kot smo ga videli na Vzhodu, bi zelo težko govorili na Zahodu, v starih članicah. Na oni strani padajočih meja je namreč zavladata skepsa, ki se je odražala v reakcijah ljudi. Ti so padec meja pospremili s strahom, da bo s padcem mej v njihov svet vstopil plaz kriminalitete iz Vzhoda, množice ilegalnih pribežnikov, da se bo razcvetela prostitucija in tihotapljenje ljudi in blaga.

Meje so se razkrojile, predsodki in stereotipi so ostali. S povedanim pa smo potrdili še našo tretjo hipotezo. Državljani starih in novih članic se ne čutijo povezane in enotne med seboj, saj med njimi ni občutka »evropskosti«. Čutijo se navezane in pripadne predvsem svoji domovini. Kljub združeni Evropi, ki je premagala tako betonski zid posredi Berlina, ki je desetletja ločeval »nas« in »one« na drugi strani, kljub padcu meddržavnih fizičnih meja, kljub skupnemu evropskemu trgu, skupni valuti in še bi lahko naštevali, meje v glavah ostajajo. Predsodki in stereotipi še vedno razdvajajo.

Fizične meje so padle. Mentalne ostajajo. Trdno so zasidrane v miselnih tokovih evropskega človeka. Čeprav so stare in nove članice, kakor smo videli po svojih kulturnih predpostavkah mnogo bliže ena k drugi, jih predsodki in stereotipi še vedno ločujejo ravno po tej liniji stare–nove. Ti bržkone niso edini, ki začrtujejo to mejo, in ni v dometu naše naloge, da bi ugotavljali, kaj jih po tej smeri še ločuje. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da so tisti, ki jih bodo po tej osi najdlje ločevali. Četudi so si članice, stare in nove, na ravni držav med seboj bolj podobne kakor znotraj svojih skupin, pa bodo miselni okviri še nekaj generacij ostali trdni braniki starega, nekoliko večvrednega in boljšega dela celine, ter novega, vedno nekoliko slabšega oziroma za kanček prekratkega za enakovredno obravnavo dela celine.

9 Literatura

- Abadi, Cameron. 2007. Europa macht sich selbst den Garaus. *Spiegel Online*, 27. marec. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,473609,00.html> (29. maj 2008).
- Allport, Floyd H. 1958. *Theories of perception and the concept of structure: a review and critical analysis with an introduction to a dynamic-structural theory of behavior*. New York, London: John Wiley&Sons.
- Ash Gordon, Timothy. 2006. *Svobodni svet*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Brinar, Irena. 2001. Dva obraza boga Janusa – Evropske unije. V *Obrazi naše Evrope*, ur. Aleš Drolc in Mojca Pajnik, 49–69. Ljubljana: Zbirka EU monitor, Mirovni inštitut.
- Bruter, Mihael. 2005. *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bučar, Bojko in Irena Brinar. 2002. Nekateri pre(po)misleki ob vstopanju v EU. *Teorija in praksa* 39 (4): 654–668.
- Buonanno, Laurie in Ann Deakin. 2004. European Identity. V *European Union enlargement*, ur. Neill Nugent, 84–103. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Cabada, Ladislav. 2000. Razumevanje nacionalne in evropske identitete – primer Češke republike. *Teorija in praksa* 37 (1): 116–129.
- Cremona, Marise, ur. 2003. *The Enlargement of the European Union*. New York: Oxford University Press Inc.
- Darnstädt, Thomas, Konstantin Von Hammerstein, Roman Leick, Caroline Smidt in Michael Sauga. 2005. Das Pathos hat ausgedient. *Der Spiegel*, 9. maj. Dostopno prek: <http://www.wissen.spiegel.de/wissen/dokument/25/35/dokument.html?titel=Das+Pathos+hat+ausgedient=40325352&top=SPIEGEL&suchbegriff=das+pathos+hat+ausgedient&quellen=&vl=0> (6. junij 2008).
- Davie, Grace. 2005. *Religija v sodobni Evropi: mutacija spomina*. Ljubljana: Knjižna zbirka Kult, Fakulteta za družbene vede.
- Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Založba Sophia.
- --- 2008. Meje se razkrajajo, predsodki pa ostajajo. *Sobotna priloga Delo*, 40 (5. januar).

- *Delo*. 2007. Bolgari in Romuni uresničili svoje evropske sanje, 1. januar. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/35297> (21. julij 2008).
- *Der Spiegel* 2007. Euphorie im Osten, 10. december. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-54230916.html> (26. maj 2008).
- *Dnevnik.si*. 2008. Nizozemska: Poslej bodo morale tudi matere po svoje otroke v šolo brez naglavne rute, 10. september. Dostopno prek: <http://dnevnik.si/novice/svet/1042206017> (11. januar 2009).
- Drenik, Simona. 2004. *Odnos med cerkvijo in državo z vidika prava Evropske unije*. Ljubljana: Inštitut za človekove pravice. Dostopno prek: http://www.google.com/url?sa=U&start=1&q=http://www.uvs.gov.si/fileadmin/uvs.gov.si/pageuploads/Zakonodaja/verska_svoboda3.doc&usg=AFQjCNElarp0tHjVXEEN7_ruKDK5Ownf5w (2. september 2008).
- Eur-lex. 2008a. *Amsterdamska pogodba – Treaty of Amsterdam*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11997D/word/11997D.doc> (6. januar 2008).
- --- 2008b. *Rimska pogodba. Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti – Treaty of Rome. Treaty establishing the European Economic Community*. Dostopno prek: <http://eurlex.europa.eu/sl/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc> (6. januar 2008).
- European Commission Public Opinion. 2004a. *Standard Eurobarometer 60: Public opinion in the European Union, Autumn 2003*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb60/eb60_en.htm (1. avgust 2008).
- --- 2004b. *Eurobarometer 2003.4. Public opinion in candidate Countries*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/cceb/2003/cceb2003.4_full_report.pdf (8. avgust 2008).
- --- 2006. *Special Eurobarometer: The future of Europe*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_251_en.pdf (8. avgust 2008).
- --- 2007. *Standard Eurobarometer 66: Public opinion in the European Union, Autumn 2006*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_en.htm (8. avgust 2008).
- --- 2008. *Standard Eurobarometer 68: Public opinion in the European Union, Autumn 2007*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb68/eb68_en.htm (1. avgust 2008).

- *European countries*. Dostopno prek: http://europa.eu/abc/european_countries/eu_members/belgium/index_en.htm (8. avgust 2008).
- Ferfila, Bogomil. 2002. How Europeans see themselves. Looking through the mirror with public opinion surveys. V *Slovenia and European Union*, ur. Bogomil Ferfila, 501–532. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ferfila, Bogomil in Paul Phillips. 2005. Slovenija in Evropska unija: vprašanje suverenosti. V *Slovenija v EU: zmožnosti in priložnosti*, ur. Drago Zajc in Miro Haček, 83–93. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gerhards, Jürgen. 2007. *Cultural overstretch?: differences between old and new member states of the EU and Turkey*. London, New York: Routledge.
- Hafner-Fink, Mitja. 2002. Nacionalna identiteta in evropska identiteta: Stališča Slovencev v primerjavi z drugimi Evropejci. V *Demokracija v Sloveniji. Prvo desetletje*, ur. Ivan Bernik in Niko Toš, 193–215. Ljubljana: FDV – IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Haralambos Michael in Martin Holborn. 2001. *Sociologija. Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hassid, Laurent. 2004. Predsodki Zahoda. *Mladina* 27 (04). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200427/clanek/nar--evropa_dveh_hitrosti-laurent_hassid/ (18. julij 2008).
- Hay, Denys. 1995. *Evropa: rojstvo ideje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Huntington, Samuel P. 2005. *Spopad civilizacij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. New Jersey, Chichester: Princeton University Press, Princeton.
- Ješovnik, Peter. 2002. *Evropska unija. Zgodovina, ustanove, politike, in evropski model družbe*. Koper: Visoka šola za management.
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kabinet predsednika vlade. 2007. *Magnetogram pogovora predsednika vlade Republike Slovenije Janeza Janše v oddaji »Svet« na Kanalu »A«*, 23. marec. Dostopno prek: www.kpv.gov.si/.../kp.gov.si/pageuploads/datoteke_dinamika/200703/drugo/23mar07_magnetogram_pv_kanal_a.pdf (19. julij 2008).

- Kovačev, Asja Nina. 1997. *Individualna in kolektivna identiteta*. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.
- Leban, Sebastjan. 2008. Uvoz/izvoz: logika prezira v sodobnem neoliberalnem imperializmu. *Reartikulacija* (3). Dostopno prek: http://www.reartikulacija.org/reartikularizacija/reartikularizacija3_3SLO.html (31. maj 2008).
- Mastnak, Tomaž. 1998. *Evropa: med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- Nežmah, Bernard. 2008. Evropejci, tako vzvišeni in vsevedni. *Mladina* 17 (08). Dostopno prek: http://www.mladina.si/mednik/200817/evropejci_tako_vzviseni_in_vsevedni (23. julij 2008).
- Pinterič, Uroš. 2002. European Union – relations between member states and applicant countries. V *Slovenia and European Union*, ur. Fedor Černe in Bogomil Ferfila, 415–426. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 2003. Central Europe beyond double enlargement. Letna konferenca Cepsa, Vilnius, 9.–11. oktober 2003. *Teorija in praksa* (40) 6: 1178–1180.
- --- 2005. Razvoj in vloga evropske identitete za nadaljnji razvoj Evropske unije. V *Slovenija v EU: zmožnosti in priložnosti*, ur. Drago Zajc in Miro Haček, 67–83. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Pop tv. 2007. *24 ur*. Ljubljana, 22. december. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/iz-24ur-slavnostni-zakljucek-ob-siritvi-v-schengen.html> (7. junij 2008).
- Portal Evropske unije. 2008. *Vodnik po evrožargonu*. Dostopno prek: http://europa.eu/abc/eurojargon/index_sl.htm (15. januar 2008).
- Rizman, Rudi. 2003. Nacionalna in evropska identiteta: kohabitacija, sinergija ali konflikt? V *Prihodnost Evropske unije*, ur. Slavko Gaber, Zlatko Šabič in Mitja Žagar, 112–124. Ljubljana: Državni zbor republike Slovenije.
- Senčar, Igor. 2003. Rokavica, vržena v evropski polis. V *Demokracija v Evropi*, Larry Siedentop, 331–348. Ljubljana: Študentska založba.
- Siedentop, Larry. 2003. *Demokracija v Evropi*. Ljubljana: Študentska založba.
- Silke, Adam. 2008. Do mass media portray Europe as a community? German and French debates on EU enlargement and a common constitution. *Javnost – The Public* 15 (08). Dostopno prek: <http://www.javnost-thepublic.org/issue/2008/1/> (27. julij 2008).

- Slovenska tiskovna agencija. 2007a. Avstrijska vas najela zasebne varnostnike na schengenski meji 20. december. Dostopno prek: http://www.siol.net/slovenija/zanimivosti/2007/12/avstrijska_vas_najela_zasebne_varnostnike_na_schengenski_meji.aspx (4. junij 2008).
- --- 2007b. Mnenje o Schengnu, 20. december. Dostopno prek: http://www.siol.net/eu/novice/2007/12/mnenje_o_schengenu.aspx (4. junij 2008).
- --- 2007c. V novih članicah schengna slovesno obeležili vstop, 21. december. Dostopno prek: http://www.siol.net/eu/novice/2007/12/vstop_v_schengen_po_evropi.aspx (4. junij 2008).
- Smith, Karen E. 2005. *European Union foreign policy in a changing world*. Cambridge: Politiy.
- Svet Evropske unije. 2008. *Lizbonska pogodba – Treaty of Lisbon*. Dostopno prek: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st06655.sl08.pdf> (6. januar 2008).
- Šabec, Ksenija. 2006. *Homo Europeus. Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Knjižna zbirka Kult, Fakulteta za družbene vede.
- Tomšič, Matevž in Teja Rek. 2006. Kulturni vidiki ekonomskega in političnega razvoja: stare in nove članice v primerjalni perspektivi. *Organizacija. Revija za management, informatiko in kadre* 39 (1): 28–34.
- Toplak, Cirila. 2003. *Združene države Evrope: zgodovina evropske ideje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule Nastran, Mirjana. 2000a. *Sodobne identitete v vrtilincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- --- 2000b. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Varuh človekovih pravic. 2008. *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (13. september 2008).
- Žagar, Mitja. 2003. Tradicionalne in kolektivne identitete v Evropi, oblikovanje skupnih evropskih identitet in reforma Evropske unije. V *Prihodnost Evropske unije*, ur. Slavko Gaber, Zlatko Šabič in Mitja Žagar, 124–145. Ljubljana: Državni zbor republike Slovenije.

- Živko, Tjaša. 2005. Kulturna raznolikost razširjene Evropske unije: primerjalna analiza. *Naše gospodarstvo* 51 (5–6): 76–87.
- Weiland, Severin. 2007. Wir haben einen doppelten Sicherheitsriegel. *Spiegel Online*, 21. december. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,524953,00.html> (29. maj 2008).
- Wittrock, Philipp. 2005. Wir müssen der Balkan europäisieren. *Spiegel Online*, 3. maj. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,348586,00.html> (29. maj 2008).
- *World Values Survey*. Dostopno prek: <http://www.worldvaluessurvey.org/> (19. avgust 2008).